9.

A CIVILIZÁCIÓ ÉS A KULTURA VÉDELMÉBEN

A Korunk, miután ezideig még az olyan magyarnyelvű időszaki sajtótermékek sem emlékeztek meg a június hó végén Párisban tartott nemzetközi irókongresszusról, melyek szüntelen a civilizáció és a kultura ápolásában tetszelegnek, kötelességének tart párat az ott elhangzott igen fontos előadások közül olvasóinak bemutatni. Kötelességének tartja, mert a kongresszus a veszélyeztetett civilizáció és kultura megmentése s a jövő érdekében ama legjobbak legnemesebb érveit sorakoztatta fel, akik a történelem valóban előreható erőit tudatositják.

ANDRÉ GIDE: AZ EGYÉN ÉS A TÁRSADALOM

A veszedelemmel szemben, amit mindannyian érzünk s amely ma bennünket itt össze gyűjtött, abból, ami minden nép reakciójában és e népek képviselőiben a legsajátosabb, a leghasznosabbat és legáltalánosabbat s ezért a legegyszerűbb s a legmélyebb emberi tanulságokat törekedünk levonni.

Megpróbálok bizonyos tévedéseket tisztázni:

Az első félreértés, amivel találkozom az, amit a nacionalisták iparkodnak kelteni az internacionalizmus s a saját hazánktól való elhidegülés és elidegenedés közt. A nacionalisták a patrióta szónak oly' szűk, oly' határolt s oly' ellenséges értelmet tulajdonitanak, hogy mi már használni se merjük. Vagyunk páran, vagyunk sokan, akik nem engedhetik meg, hogy a szülőhazánkhoz való szeretet főleg abban álljon, hogy más országokat gyűlöljünk. Ami engem illet, megállapitom: lehetséges mélyen internacionálisnak lenni és emellett mélyen franciának maradni. Ugyanúgy, ahogy szerintem mélyen individualista maradhatok a kollektivizmus minden igenlése mellett, sőt a kollektivizmus segitségével. Alaptételem mindig ez volt: azáltal szolgálja minden élőlény a legjobban a közösséget, ha különös sajátosságait a legerősebben kifejleszti. Ma, az első pedant-ja vagy következésekép' ez a másik tétel csatlakozik hozzá: csak egy kollektiv társadalomban fejlődhet ki minden egyén s juttathatja a legtökéletesebben kifejezésre minden egyén a különösségeit; illetve, ahogy *Malraux* röviddel ezelőtt megjelent s máris hires előszavában mondja: „A kollektivizmus visszaadja az egyéniség termékenységét."

Ami az egyénre áll, hasonló mértékben áll a népekre. Semmit se csodálok annyira a mai Oroszországban, mint azt a nagy gondot, amelylyel minden nép és minden kis tagállam különösségeit védi és megbecsüli: védi a nyelvet, az erkölcsöket, a szokásokat, a kulturát, amely minden kis állam sajátja. Ez a védelem épp arra az ellenvetésre cáfol rá, amit közkeletűen a kollektivizmus és Oroszország ellen felhoznak, nevezetesen, hogy ez a hatalmas Oroszország minden emberét egyenlővé tenni, nivellálni és uniformizálni iparkodik, mindaddig, mig munkáját az egész földkerekségre kiterjesztheti.

Mint iró beszélek s ezért itt csak a kulturáról és az irodalomról

akarok beszélni; viszont ép' az irodalomban valósul meg a legtökéletesebben az általános diadala a különösben, az emberié az egyéniben. Vajjon mi spanyolabb, mint *Cervantés,* angolabb, mint *Shakespeare,* oroszabb, mint *Gogoly,* franciább, mint *Rabelais,* vagy *Voltaire* — és vajjon emellett mi oly' egyetemes és oly' mélységesen emberi, mondottam már több, mint harminc évvel ezelőtt. Amidőn mindegyik e nagy szerzők közül a maga sajátosságát ily' módon kifejlesztette, valami mély egyetemes emberiességhez jutott el. Ezért beszélek én is, mint francia és ezért a leghelyesebbnek tartom, ha a sulyos kérdést, amely elé ma valamennyien kerültünk francia nézőpontból veszem.

Először irodalmunk összképét akarom sommásan szemügyrevenni.

Ép' az imént emlitettem Rabelaist. Rabelais a francia belletrisztikába valami viharos elemet hoz, ami később már alig fordul elő. Azt mondtam, hogy ő nagyon reprezentativ hazánkra; de még reprezentativabb a korára. Irodalmunk szinte közvetlenül ezután lecsillapodott és lehiggadt. Irodalmunkat szerintem egészében az elvonásra való rendkivüli hajlam és ama tökéletesedésre való törekvés jellemzi a legjobban, hogy kerüli az esetlegességeket, a mellékes jelenségeket és az élet anyagi nehézségeit.

Természetesen a mi u. n. klasszikus irodalmunkról beszélek. Itt a szerzők, nézők vagy olvasók, valamint a szereplők (értem a regények vagy tragédiák személyeit) egykép' mentesek a szükségtől. Jómódú embereknek jómódú emberekről beszélni, — ez volt az iró szerepe; és ha az iró maga nem volt jómódú, úgy az nem tartozott ránk. Ugyanúgy nem tartoztunk azzal törődni, hogy a jómódúak gazdasága micsoda nyomorúságon nyugszik. Az irodalom, a szellem meg volt védve az ily kinos kérdésekkel szemben. *Racine* csodálatos tragédiái pl. olyanok, mint azok a virágok, amelyek csak az üvegházban nyitnak. A könnyen élő emberrel foglalkoznak, akinek van ideje a szenvedélyeivel, a lelkével és a szellemével foglalkozni s e szenvedélyeknek minden idő rendelkezésre áll, hogy teljességgel kifejlődhessenek.

Ezzel az irodalommal, amelynek a mesterműveit senki nem csodálja jobban nálam, semmiféleképʼ sem akarok perbeszállni. Sőt, meg szeretném mondani, hogy Görögország óta sohasem érte el művészet a tökéletesség ilyen fokát. Erre jönnek és azt mondják: a 17. századbeli tragédiák e királyai és királynői nem érdekelnek bennünket. Csak sajnálkozni lehet azok fölött az emberek fölött, akiknek egyrészt semmi érzékük azok gesztusainak és szavainak tiszta szépsége iránt, másrészt, akik nem képesek felismerni a szenvedélyek ama valódiságát, amit ez a bibor véd és takar. Ám a tragédiák minden személye privilegizált lény. Az olyan irodalom, amely csak az ilyen lények szemléletére korlátozódik s ebben is csak a fejre és a szívre, abba a veszedelembe kerül, hogy elveszti a talajt a lábai alól. Ha a művészet elveszti a kapcsolatát a valósággal, az élettel, hamarosan puszta műkészséggé válik. Ha eltekintek a latin irodalomtól, amely ebben a tekintetben még a klasszikus francia irodalmat is felülmulja, úgy, legalább is Európában, nincs irodalom, amely szerintem oly' vérszegény és annyira surolná a mesterkéltséget, mint a francia, hogy szinte minden pillanatban közel abban elmerülni. Egy irodalom mindig csak a fundamentumból, a talajból, a népből merithet erőt és újulhat meg. Az irodalom Anteushoz hasonlit, aki — ahogy a görög monda ezt oly' mély jelentéssel mondja — elveszti erejét és erényét, mihelyt talpa nem éri a földet. Ami, a mi francia irodalmunkba a 18. század folyamán új életet öntött, az nem *Montesquieu,* nem is *Voltaire,* ellenére zsenijüknek: nem, ezek a pórok, a plebejusok. Ilyen *Jean-Jacques;* ilyen *Diderot.*

Talán a forma iránti túlzott szeretetből s a látszat és a szó szeretetéből kifolyólag a francia irodalom állandóan vonzódik a mesterkélt, a „csinált" irányába, olyannyira, hogy a romantikus mozgalom a klasszicizmus mesterkéltségét csak azzal próbálta leküzdeni, hogy még mondvacsináltabb műveket állitott a klasszicizmussal szembe. Az új iskola valamennyi nagy képviselője, mint *Lamartine, Musset, Vigny,* sőt *Hugo* közül egy sem származott a népből és hozott, ha szabad így kifejezni magamat, friss vért magával. Hugo különben nagyon jól érzi, hogy milyen irányból jöhet az üdv. Innen iszonyú erőlködése a nép felé való közeledésére, a nép nevében való megnyilatkozásra, a nép reprezentálásra. Ez erőlködésen ma a jobboldaliak közül sokan megütköznek, s Hugo „ostobaságá"-nak bizonyitékát látják benne, holott én ebben talán opportunizmust érzek, de még ebben az opportunizmusban is valami mély intuiciót.

Vajjon irodalmunk e mesterkéltre, „csináltra" való hajlamát eltúlzom? Nem hiszem. A szimbolista reakcióban, amely *Zola* naturalista mozgalmát nyomon követte még egyszer megtalálható. Még magánál Zolánál, akinek az értékét és jelentőségét sok kritikusunk és irodalomtörténészünk szégyenletesen félreismeri — magánál Zolánál is viszontlátom ez összefogásra, elvonásra való törekvést, mely őt minden realizmusra törő vágya ellenére oly' szorosan egybeköti a forma, ha nem az inspiráció bizonyos romantikájával.

Nem, nem túlzok és öröm hallanom, hogy a jobboldaliak egyik leghivatottabb és legreprezentativabb kritikusa egy felettébb figyelemreméltó cikkben a civilizáció védelmére kel, felismeri kulturánk mesterkéltségét s egyidejűleg e mesterkéltséget és „csináltságot" védelmezi. Mi sem lényegesebb, mint tisztán látni e kérdésben s ezért kénytelenek vagyunk a határozott állásfoglalásra:

„A civilizáció" — olvassuk az *Action Francaise* egyik legutóbbi számában — „a civilizáció, ez a hazugság; a törekvés ez a természetes embert a mesterkélttel helyettesiteni, az ember meztelenségét ruhával, kikészitéssel, maszkkal pótolni".

Majd így folytatja: „Aki nem ismeri el, hogy a civilizáció e *természetellenes* törekvése, hogy a civilizáció nagyszerű hazugsága a civilizáció jogosultságát, sőt nagyságát és a mi nagyságunkat jelenti, az magával a civilizációval szemben foglal állást."

Nem! nem hihetem, hogy a civilizációnak kényszerűen hazugság az alapja. Az ily' mesterkélt civilizáció, mely a mesterkéltségre törekszik s a mesterkéltséget vallja — hű tükre és termékeként egy hazug rendnek — a halál csiráit hordja magában. Az alkotások, amiket még létrehoz, megértek a halálra, éppen úgy, mint a társadalom, amely elismeri őket. S ha mind ezt nem tudjuk lerázni, akkor végünk van. Az üveghází kulturának meg volt az ideje, és ha a nacionalisták ezt védelmezik, annál jobb; ez megkönnyiti számomra a tisztánlátást és annak a határozott felismerését, hogy a kultura igaz védelmezői ma a túlsó parton, a másik oldalon állnak. Különben, ismétlem, egyáltalán nem támadom ezt a kulturát: bármily mesterkélt is, csodálatraméltó műveket teremtett. Hiábavaló képtelenség a multat megtagadni, sőt azt szeretném mondani, hogy a kultura, amiről ma álmodunk kétségtelenül nem jöhet közvetlenül létre s kétségtelenül helyes, hogy először ez a hazug kultura létezett. Ugyanúgy, ahogy a tőkés rend, bármily ellenszenvesnek is tűnjék, kétségtelenül megelőzni tartozott a kollektiv rendet, amit óhajtunk.

Azt azonban mondom, hogy az irodalom, a kultura, a civilizáció ma nem a folytatásban, hanem csak az elmult kulturával való ellen-

tétben bontakozhat ki. A cikk szerzője, akit idéztem megtámad és azt állitja, hogy én a kultura ellensége vagyok, mert az őszinteséget hirdetem. Nem, mi nem maga a kultura, hanem e kultura mesterkéltségei és szokványosságai ellen vagyunk s én azt mondom: a kultura ellenségei azok, akik magukat a hazugság és — mert minden összefügg — a bennünket körülvevő hazug társadalmi rend apologétáivá avatják. „Választani kell a civilizáció és az őszinteség között", — fejezi be emlitett cikk szerzője. Ő, nem! Nem egyezem bele abba, hogy a civilizáció kényszerűen őszinteség nélküli (s jól tudjuk, mit kell ez alatt érteni); vagy ha úgy akarjuk, hogy az ember csak hazugságok árán civilizálódna. Az őszinteség fogalma számomra rendkivüli jelentőségű s vonakodom azt az egyénnek tulajdonitani. Azt mondom, hogy maga a társadalom őszinteség nélküli, ha a nép hangjának az elfojtását igényli s attól a szólás alkalmát, sőt magát a lehetőségét megvonja; ha a népet a szolgaság, az elbutitás és tudatlanság olyan állapotában tartja, hogy már ő maga sem tudja, mit mondhatott volna nékünk s mi volna hallható a kultura oly' nagy hasznára. Pályám kezdete óta szembefordultam az akkori nacionalisták e nyilatkozatával: „Az ember mindent megmondott, amit megmondhatott; már csak ismételheti magát." Nem csodálatos, hogy két évszázaddal *La Bruyére* után, akinek az volt a véleménye, hogy „az ember későn érkezik", — nem csodálatos, hogy mi valami veszedelmekkel és igéretekkel teli ismeretlen előtt egy vitéz, fiatal és ujjalteli emberiséget érzünk!?

Egy kissé vissza térek. Aki irodalmat mond, közösséget mond. Tudnunk kell tehát, hogy az irodalomnak kivel van közössége. Bizonyos irodalmakban, különösen a franciában, ezzel kapcsolatban egy sajátságos jelenség merül föl: az elsőrangú iró, akit kora egyáltalán nem hallgat meg. Lehet vajjon azt mondani, hogy ez csak a maga számára ir? Nem, azt a közösséget, amelyhez térben nem érhetett el tüstént, az időben reméli megtalálni; közönsége a jövőben él. Az iró az első látszatra bizar és ezoterikus; erénye mások számára felfoghatatlan, képességei észrevétlenek maradnak. *Baudelaire*-re, *Rimbaud*-ra és magára *Stendhal*-ra gondolok, aki a kevesek számára kivánt irni és azt mondta, hogy igazi olvasói még nem születtek meg. Ugyanez történt *Nietzsche, William Blake, Melville* esetében, hogy csak a legnagyobbakat emlitsem...

Közülük mindegyik művében a közösség hatalmas ereje lélekzik, de még egy nem létező közösségé. Ebből azt a tanulságot akarom levonni, hogy nem illik egy irót megvetnünk, aki csak kevés olvasó felé fordul. Bevallom, nyugtalanitott a moszkvai iró-kongresszuson a mindenféle munkások nagy tömege, akik azt követelték az iróktól, hogy beszéljenek róluk, ábrázolják és rajzolják őket. Az irodalom nem tükör vagy legalábbis nem csak tükör. Eddig Oroszország kortársi irodalma szinte megelégedett ezzel a feladattal: s számos igen figyelemreméltó művet hozott létre. Itt azonban nem állhat meg. Arról is szó van, talán főleg arról van szó, hogy az új embert, akit szeretünk, akit akarunk — elősegitse s hogy gátlásaitól és vivódásaitól, valamint hamis képzeteitől megszabaditsa. Arról van szó, hogy segitségére legyünk formálódásában és profil-nyerésében. Különben ez az, amit ezen a kongresszuson Bucharin, Gorkij és többen mások oly' csodálatosan kifejezésre juttattak. Az irodalom nem elégszik meg a másolással: az irodalom alakit, kérdéseket vet föl, az irodalom teremtő.

A nagy félreismertek, akikről az előbb beszéltem s akik ma óriási példányszámot érnek el, sokkal inkább hozzájárultak ahhoz a megismeréshez, amit az ember önmagáról nyerhet és önmagáról nyerni tartozik, amidőn magukban egy addig nem is sejtett őszinteséget értek el, mint-

ha az ember valamely egyszerű portréját nyujtották volna, úgy amilyen akkor az ember volt, vagy amilyennek hitték. Igen, kétségtelenül a közösséget kell keresni, de közben előfordul, hogy az ember elejétől kezdve nem tud ráakadni. Ami engem illet (bocsánatot kérek, hogy személyi példát hozok fel) polgári származásom, polgári nevelésem miatt irodalmi pályám kezdete óta éreztem, hogy minden, ami bennem van s ami a legvalódibbnak, a legértékesebbnek és a legérvényesebbnek tűnt, közvetve és közvetlenül ellenmondásban állt környezetem konvenciói, szokásai és hazugságaival szemben. Ma szinte lehetetlennek tartom, hogy a tőkés társadalomban, amelyben mi élünk, az irodalom más lehet, mint tiltakozó irodalom.

Osztályával közösségben élni lehetetlen a polgári iró számára. A néppel közösségben élni... Nos, úgy vélem, hogy ez ugyancsak lehetetlen, amig a nép csak az, ami ma, mindaddig mig a nép nem az, ami lehet, ami kell, amivé lesz, ha segitünk neki. Nem lehetséges más, mint az ismeretlen jövendő olvasó felé fordulni és határozottan érezni, hogy rátalálunk, mint ahogy önmagunkban megtaláltuk azt, ami a legmélyebben és a legmaradandóbban emberi.

Oroszország jelenleg valami soha meg nem élt szinjátékot tár elénk, soha nem remélt, mérhetetlen s hozzá merem tenni: példaadó jelentőséggel. Azét az országét, ahol az iró megtalálhatja közvetlen közösségét olvasóival. Ahelyett, hogy az ár ellen úszna, ahogy mi kényszerülünk, csak vitetnie kell magát. A valóságban, amely körülveszi egyuttal megtalálja inspirációját, stilusát és műve közvetlen visszhangját. Ami kétségtelenül nem marad veszélytelen. (Hisz' a műalkotást a legyőzött ellenállás határozza meg). Ezekről az új fajta veszedelmekről azonban ráérünk később beszélni. Az új orosz termelésben csodálatos műveket láttam; de még nem láttam olyan műveket, amelyekben az új ember, amit létrehozott s amire várunk alakot öltött volna. Még a harcot, a teremtést, a levést ábrázolják. Bizalommal várom a hirlelő és nagy lendületű műveket, amikben az iró a valóságból kiindulva, megelőzi azt, serkenti és utat nyit számára.

Mit gondolnának, mondjuk egy rádiumról szóló értekezésről, mely kizárólag azzal foglalkozna, hogy hogyan nyerjük a rádiumot. Nyilvánvalóan az első tennivaló: a rádium szabaddá tétele. Időbelileg a rádium nyerése, termelése a legfontosabb. Viszont ami engem különösen érdekel, ami számomra mindenkelőtt fontos, azok az új sugárzó fém sajátosságai, minéműsége és hatása.

Ma elsősorban az emberhez, az új emberhez való elérkezésről van szó. (S mi, a mi zaklatott Nyugatunkon még nagyon messzi vagyunk ettől.) Még a harc szakaszában tartunk. Mi e harcot nem magamagáért szeretjük és akarjuk, hanem az eredményeiért. Mi nem annyira szabadcsatárok, mint uttörők vagyunk.

Minden tartós műremek, vagyis az olyan, amely egyre új igények kielégitésére képes, többet és jobbat tartalmaz, mint egyszerű válaszokat az ember valamely osztályának vagy korszakának pillanatnyi szükségletére. Hogy helyes-e nagy művek olvasását szorgalmazni, azt emlitenem se kell. Oroszország új Puskin kiadásaival és Shakespeare előadásaival még inkább igazolja a kultura szeretetét, mint azoknak a számtalan — különben nagyon figyelemreméltó — műveknek a közzétételével, amelyek győzelmét dicsőitik, viszont csak pillanatnyi érdekűek lehetnek. Azt azonban hibáztatom, hogy túlságosan igyekeznek megjelölni, mi a figyelemreméltó a mult műveiben és túlságosan sietnek megszabni a tanulságot, amit azok sugalnak. Mert mindenekelőtt: valamely mű már sokat tanit egyedül azzal a ténnyel, hogy szép s én bi-

zonyos megvetést, a szépség bizonyos meg nem értését látom a levonandó tanulságok pontos keresésében; a *mozgató okok* túlságosan kizárólagos firtatásában s a *nyugalmiak* nem ismeretében. Viszont azt hiszem helyes biztositani minden szellemnek a szabadságot a nagy szövegek maga módján való értelmezésére. Ha a szellem a maga részéről azokban olyan tanulságra akad, mely a szokásos — majdnem azt mondtam: hivatalos — tanulságtól kissé eltér, úgy nem bizonyos előttem, hogy ezért pl. téved vagy hogy egy ilyen tévedés néha nem járhat nagyobb haszonnal, mint a vak behódolás az elismert felfogás előtt. A kultura a szellem felszabaditására s a legkevésbé a szellem szolgai állapotára tör.

Csak a kollektivizmus ellenségei láthatnak abban uniformizálásra való törekvést. Amit mi a kollektivizmustól várunk s amit Oroszország a küzdelem s az átmeneti kényszer kemény idői után a tökéletesebb szabadság tekintetében mutatni kezd az oly' társadalmi rend, amely minden ember számára képességei legteljesebb kibontakozását, kivirágzását és megerősödését biztositja. A mi szomorú Nyugatunkon, mint már mondottam, még nagyon messze vagyunk ettől. A szociális kérdés minden más kérdést túlszárnyalással fenyeget — egyáltalán nem azért, mert számunkra érdekesebbnek tűnik minden többinél — de a kultura a legszorosabban függ a társadalomtól és a kultura iránti szeretet azt mondatja velünk: mindaddig, amig társadalmunk az marad, ami ma, első gondunk a megváltoztatása.

Ma egész rokonszenvünk s minden közösség utáni vágyunk és szükségletünk az elnyomott, eltorzitott és szenvedő emberiség felé fordul. Viszont nem az a véleményem, hogy az ember iránt megszünik érdeklődésünk, ha az ember megszűnik éhezni, szenvedni és elnyomottnak lenni. Vonakodom elismerni, hogy az ember csak a nyomoruságban érdemli ki rokonszenvünket. Hangsulyozom: a szenvedés gyakran nagyságot kölcsönöz, vagyis: ha nem teper le bennünket, úgy formába önt és megacéloz. Mindezek ellenére azonban örömömre szolgál egy olyan társadalmi rend elképzelése és akarása, amelyben az öröm mindenki számára elérhető és az embereket az öröm is naggyá teheti.

JEAN-RICHARD BLOCH:
IRODALMI ALKOTÁS ÉS EMBERI TÁRSADALOM

„Kinek irtok?" — ezzel a cimmel nyitott körkérdést egy francia folyóirat. A körkérdést egy amerikai folyóirat is átvette. Néhány iró ezt válaszolta: „Magamnak irok". Ez a válasz nem új. Vizsgáljuk csak meg.

Paul Valéry is hozzászólt a kérdéshez. Válaszának szövege csodálatra méltó... Valéry onnan indult ki, ahol maga az irodalmi alkotás kezdődik. Ezt irta:

„Amikor az után érdeklődnek, hogy mit akartam mondani valamely versemben, azt válaszolom, hogy nem mondani akartam, hanem tenni, s hogy a cselekvés szándéka akarta azt, amit mondtam... Költészetem inkább gyakorlat, mint cselekvés, inkább keresés, mint felszabadulás, inkább sajátmagam önmagam által való vezetgetése, mint a közönség felé irányuló készülődés... Csak a munka munkáját szeretem... Mindazt, ami egy csapásra jön tovább tökéletesitendőnek tartok. A spontánt, még ha kitünő is, nem érzem eléggé a magaménak. Az irodalom mélyen csak abban a mértékben érdekel, amiben a szellemet bizonyos átalakitáshoz szoktatja. A tánc művészetében a test mozdula-

tainak nincsen látható célja és senkinek sem jut eszébe a táncmozdulatokra a nem költői, de hasznos cselekvések ama törvényét reákényszeriteni, hogy a legnagyobb erőmegtakaritással és a legrövidebb uton történjenek. Ez az összehasonlitás azt érzékelteti, hogy sem az egyszerűség, sem a világosság nem abszolut a költészetben, — veszitsek bár el annyi olvasót (igaz, minden sajnálkozás nélkül) amennyi csak elvész."

Arra a kérdésre tehát, hogy „kinek ir?" Paul Valéry azt válaszolja: „magamnak". Az alkotó, a mű-formáló szempontjából kénytelenek vagyunk helyeselni Valéry ez álláspontját. A műformálót valóban a tiszta munka ize, a mesterség szeretete lelkesiti. A munka munkáját szeretjük mindenekfelett. Ezt kitűnően mondta Valéry.

Az, akit nem fűt ez a szenvedély, az sosem lesz más, mint zavaros és meg nem hallgatott fecsegő. A gondolat semmi, a gondolat nem létezik mindaddig, mig nem szolgálja szigorú és pontos forma. A forma és a gondolat, a műalkotás e két tényezője között olyan csere alakul ki, amely nem csak szolgálat, de méltóság is. A gondolat alvó hatóerő marad, ha nem találja meg a saját erejéhez méltó erejű megszövegezését.

Néhány irodalmi iskola nagy zajt csap s nem is ok nélkül a belső beszéd, a belső monológ körül. De ez az álommal szomszédos állapot az alvással is szomszédos s abban teljesen feloldódik. Csak a világos öntudat termékenyiti meg ezt a sötét televényt. A művész csak akkor valósul meg, ha egyidejűleg mester ember; erőteljes és eszes mesterember is.

Itt, e szellemi munkásokból álló hallgatóság előtt nem habozunk kijelenteni, hogy hitünk szerint a művész emberi teljességét csak attól a mesterembertől kapja meg, akit elválaszthatatlan „Doppelgänger"-ként magában hord. Ha ebből az együttesből akár a művész, akár a mesterember hiányzik, az iró féluton elakad. A tehetetlenség, az elvetélés az ilyen hiányosság büntetése.

De kimeriti ez a válasz a kérdést? Nem hisszük. Ez az igazság nem az egész igazság, még pedig azért, mert túl egyszerű és egyoldalú. Hiányzik az érem másik oldala. Csak ez az oldal teszi lehetővé, hogy a mű a két kiterjedésű világból, a terv, a vázlat világából átkerüljön a három kiterjedésű világba, mely már része a létezésnek. Valamely igazság csak akkor visszhangozza az élet mély hangját, ha szorosan egyesül a saját tagadásával, mint a tézis az antitézissel.

Az irás művészete, valóban Jákob harca az angyallal, a mesterember harca önmaga hasonmásával. De ez a küzdelem nem folyik tanú és biró nélkül. A tanú, a biró nem más, mint az olvasó.

Az irás művészete monológ. Forditsuk meg a lapot, nézzük meg az érem másik oldalát; a monológ mögött megtaláljuk a párbeszédet. Mi között? Az iró és közönsége között. Mihelyt meg van az átmenet az alvástól az öntudatig, az álomtól a megfogalmazásig, a belső beszédtől a művészi kifejezésig a beszélgető társ titokban mindig megjelenik. A pontos szó hajszolása mindig a közlés keresését jelenti.

Mondhatja az iró, mint Stendhal: „A happy few-k számára irok", — mint Gobineau: „Beszédemmel csak a kiválasztottakhoz fordulok", — mint Valéry: „nem törődöm azzal, hogy mennyi olvasót veszitek el", — mint Gustave Kahn, a költő: „Öt barátomnak irok". Akár öten, akár ötezren, ezek a barátok, ezek a olvasók mindig jelen vannak, amikor az iró dolgozik, alkot s tőlük kapja meg nagy bátorságát. Munkájának gyümölcsét az árnyak e törvényszéke elé terjeszti, amely ép' oly' valóságos, mint jómaga. Ki meri azt állitani, hogy ez a titkos hallgatóság nem hat rá s nem vezeti bizonyos mértékig gondolatainak utját és sza-

vainak egymásra következését. A külső világ, a társadalom, melyet anynyi gonddal igyekezett alkotó hallgatásától távoltartani minden oldalról megostromolja az irót s bár maga is ép' oly' csendes, mint ő, betöri rejtekének kapuit.

Közelebbi vizsgálatnál kitűnik, hogy a költő és a mesterember közti tanácskozás Valéry-i mitosza alig különbözik a költő és a muzsája közti beszélgetéstől, ami Musset mitosza s ugyanannak a gondolatnak romantikus formája.

Ha e két mitosznak testet akarunk kölcsönözni, úgy a romantikus muzsát végtelenül sokarcúnak kell elképzelnünk. Maga az egész nép ül körül a költőt s puszta jelenléte, puszta hallgatása által vezeti a nyelv kombinációk játékát és a hang zenéjét.

A két ismeretlenű egyenlet igy háromismeretlenű egyenletté válik.

A halgatag nép, melyet most felidéztünk, adja meg az irodalmi alkotás légkörét. Nem mondjuk azt, hogy a kor képes a tehetség előidézésére. De igenis kényszeritheti a tehetséget arra, hogy a kor várakozásai teljesitésére önmagát felülmulja, amint ez eset forditottjában, egyszerű udvari bolonddá is teheti.

Művünk stilusa csak második üteme a csodálatos munkának, melyből a műalkotás születik. Az első ütem abban a titkos nyomásban áll, melyet a bennünket környező társadalom gyakorol ránk.

A művészi alkotás egy oldala szabad. A művésznek két szabadsága is van. Az egyik valóban létezik, a másik csak képzelt. Az első szabadság az, amikor az iró vérmérséklete, invenciója felfedező és munkakészsége akadálytalanul nyilvánul meg. Ezt a szabadságot nem lehet tőle elvenni. Minden társadalom, bármilyen is legyen, szent vagyonként ösztönösen becsüli és védelmezi. Példaképpen hadd emlitsem fel, hogy a tavalyi moszkvai irókongresszuson hogyan fogadták a kiküldöttek és az egész ország közvéleménye beszédemnek azt a részét, melyben egyenlő méltóságot követeltem a százezer olvasónak és az ötszáz olvasónak alkotó iró számára. Ezt mondtam: „Ahogy szükségesek a szériában gyártott gépeket kitartóan és merészen vezető átlagpilóták, épp úgy léteznek és kell is, hogy létezzenek azok a feltalálók, akik a laboratóriumokban és a kisérleti telepeken kipróbálják az új tipusokat."

A hatalmas ország minden részéből meleghangú együttérzés kifejezését kaptam, sok munkásklub közölte velem, hogy felfogásomat egyhangulag magáévá tette. A szocialista társadalom tehát bármilyen más társadalomnál élénkebben érzi a minőség szükségességét s kivánja az alkotó függetlenségének s büszkeségének tiszteletbentartását.

Élénkebben, mert ott ez az érzés nem csupán a kiválasztottak előjoga, hanem kiterjed az olvasók és a hallgatók milliós tömegeire is, kiket új emberi civilizációjuk a kultura teritett asztalához vezet. Ott azt éreztem kötelességemnek, hogy a művész szabadságának szükségét hangsulyozzam. Reményen felüli meghallgatásra találtam. Párisban attól a hajlamtól kell óvnom az irót, hogy magának a társadalommal szemben abszolut függetlenséget tulajdonitson s határtalan szabadságot követeljen. Ezt a szabadságot nevezem képzelt szabadságnak. Ez illuzió létezése attól függ, hogy az iró milyen mértékben ismerte fel s tudatositotta munkájának feltételeit. A magasabb öntudatot több igazság kiséri. Aki az igazságot ismeri alázatosabb. S az ilymódon alázatos iró egyetemlegesebb. Vajjon meghallgatnak az idén itt úgy, ahogy tavaly ott meghallgattak?

Halála ötvenedik évfordulója alkalmából sok barátunk megint átolvasta Victor Hugot, akihez bizony hűtlenek lettek a mallarméi művészet s annak bizalmasan főuri légköre kedvéért. Sok személyes val-

lomást gyüjtöttem össze ezekről a véletlen találkozásokról s jó páran nyilvánosan is számot adtak erről. Ugy hiszem, nem hamisitom meg gondolataikat, mikor megállapitom, hogy olvasás közben a meglepetés és az elcsodálkozás érzése hatalmasodott el rajtuk.

Ezek az olvasók már elfelejtették, hogy milyen visszhangja van annak a műnek, melynek hallgatósága nem néhány széplélek, nem pár irodalmi asztaltársaság, hanem az egész nép. Helyesen idézte *Heinrich Mann* pompás tanulmányában Victor Hugónak a *Nyomorultak* hallatlan sikere után irt mondatát: „Most valami fluidum van köztem és a tömeg között." Majdnem egyidejűleg jegyezte fel Naplójában André Gide Zola olvasása közben szerzett benyomásait. A meseszövés minősége, a párbeszédek élethűsége s a megrajzolt emberi alakok ereje felülmulta várakozását.

Ismerjük Hugo és Zola összes hibáit. Tudjuk mindazt a rosszat, amit róluk csak mondani lehet. Leon Daudet lendületesen elvégezte ezt a feladatot. Itt az ideje végre, hogy visszatérjünk jótulajdonságaikhoz s hogy megnézzük, milyen erényeik tették lehetővé, hogy a maguk módján mindenketten egy nagy nép szóvivői, lelkiismeretének letéteményesei legyenek s ugyanakkor több népre is hassanak, ha igaz az, hogy sugárzásuk tulhaladta országunk határait.

Az új orosz irók és közönségük között szintén meg van az a fluidum, melyről Hugo beszél. Ők is elmondhatják magukról és közönségükről azt, amit Hugo mondott: „Ismerjük egymást és szeretjük egymást." Zola és a tömeg, Hugo és a tömeg, Michelet és a tömeg között meg volt a fluidum. A nyugati irók és a tömeg közt hol van?

Könnyű az ellenvetés: „Legyenek olyan tehetségesek, mint ők és olyan közönségük is lesz." De itt van Anatole France példája, kinek tehetsége nem tudta volna megadni öregsége óriási közönségét, ha csak a Lys Rouge-t irta volna meg és ha nem találta volna meg a kapcsolatot a tömegekkel azáltal, hogy lemondott élet módjának nagyvilági oldaláról, megirva a Bergeret sorozatot, Crainquebille-t és az Istenek szomjaznak-ot.

Az új orosz irók tanuskodni fognak mellettem. Amennyire ismerem őket, egyetlen egy sem állitja azt, hogy a legkiválóbb iróink és költőink tehetségük szegénysége miatt vesztették el a kapcsolatot a néppel. Ők ismerik el a legkészségesebben, hogy Valery és Joyce korunk legnagyobb művészei közé tartoznak. A szakadás felelőssége tehát nemcsak az irót terheli. Nem tagadjuk azt, hogy neki is része van benne. A gondolat és a forma szerencsés tökéletességével fejezte ezt ki Heinrich Mann, amikor a realistáknak a *Nyomorultak* ellen felhozott kifogásaira célozva azt mondta: „Az ilyesfajta viták mindig politikai mozzanatokra vezethetők vissza. A tendencia párhuzamosan kiséri az érzékenység bizonyos tipusát. S ha az iró már nem érez semmit eljut a „tiszta költészet"-hez."

A nyugati irók legnagyobb része a technikai problémákon túl már csakugyan nem érez semmit. Korunkat majd mint a kényeskedéshez való csillogó, de értéktelen visszatérést emlegetik. Hisz már felvetették a „tiszta regény" és a „tiszta szinház" hóbortos hipotéziseit is.

De mi az oka annak, hogy legtöbb irónk művészetének technikai kérdésein túl semmit sem érez? Ez a probléma. És mi az oka annak, hogy az új orosz irodalom, melynek még nincsenek olyan jó irói, mint a mi legkiválóbbjaink, mégis oly' széleskörű meghallgatásra talál? Ime a probléma másik oldala. Túl kell itt haladnunk a technika kérdését. Társadalmunk haldoklik. S halálában megtagadja önmagát. Elvesztette növekedési korszakának hóditó kedvét és optimizmusát. Romlott lég-

körben élünk, elegáns és reménytvesztett pesszimizmus fogott el bennünket, egy világ pusztulásának édeskés levegőjét szivjuk.

Balzac, Hugo, George Sand, Michelet és időben utolsóként Zola, a tömeg érzéseit fejezték ki, mindaddig, mig az bizott a feltörő polgárságban és 1789 jelszavaiban. Anatole France imént idézett példája fényesen megerősiti ezt a nézetet. Anatole France annak a néhány évnek folyamán találta meg a kapcsolatot a népi rétegekkel, amikor a Dreyfus-ügy préfasiszta kisérlete széles reakcióellenes népi front kialakulását váltotta ki. A polgárság ez epizód elmultával megtörte a frontot és hozzálátott az „Union sacrée" (szent szövetség) előkészitéséhez. Alig történt meg ez a fordulat s láthattuk, hogy az irodalom visszatért a technikai játékhoz.

Most a Dreyfus-ügyhöz hasonló, de sokkal nagyobb méretű s az egész földre kiterjedő fenyegetéssel állunk szemben, mely szemünk előtt, saját ellenhatásaként újból feltámasztja a népi frontot. S ime: összegyűl ez a kongresszus. Kezdeményezői és irányitói között ott látjuk André Gide-t, Heinrich Mann-t, Aldous Huxley-t, Forster-t, Julien Benda-t s másokat, kiket nem tudok itt megnevezni s akik tegnap bizony nem hitték volna, hogy ilyen helyen jelennek meg.

Nagy jel ez. Ne haladjunk el mellette, anélkül, hogy tanulságait levonjuk. Azok a félmegoldások, melyek elegendők voltak a Drefus-ügy idején fenyegetett Franciaország számára, nem elégségesek többé a világméretű barbárság által fenyegetett emberiség számára. Nem elégedhetünk meg ideiglenes válaszokkal és opportunista csoportosulásokkal, amiket a győzelem még biztosabban szétszórna, mint az esetleges vereség. Most már tartós, állandó egyesülést, civilizáló megegyezést akarunk az alkotó és a tömeg között. Azt is tudjuk, hogy ezt a megegyezést az olyan társadalom, mint a miénk, nem képes tartósan biztositani. Ezért nézünk kutatva körül s a világ egy olyan ország példáját mutatja, mely kontinentális méretekben már megvalósitja azt a szövetséget, melyet mi hiába igyekszünk megalapitani individualizmusunk korhadt keretei között.

Megint összeforr a művész sorsa az emberi tömeg anyagi sorsával, vagy egyszerűbben: az alkotó méltósága az ember, minden ember, a legutolsó ember méltóságával.

JULIEN BENDA ÉS JEAN GUÉHENNO VITÁJA

Julien Benda tételei

Az irodalom művészetének nyugati felfogása különbözik a szocialista felfogástól, mert mindketten különbözőképpen képzelik el a szellemi alkotás viszonyát a gazdasági cselekvéshez.

A nyugati felfogás a szellemi munkának a gazdasági tevékenykedéssel szembeni függetlenségében, — transcedenciájában hisz. Pontosabban: hinni akar benne. A szocialista felfogás viszont a kettő összetartozásában akar hinni. A tényleges ellenmondás tehát a két különböző hivés akarása , illetve két metafizikai meggyőződés közt áll fenn. Ezért ezt a konfliktust, bármit is mondjanak, csak háborúval dönthetjük el.

A nyugati felfogás ősei: a görög filozófia (szövegek), a keresztény theológia, a jezsuiták, az egyetem.

Ez a különleges felfogás 1. tárgyuk (melyből száműzve van a külső világgal küzdő ember l. a Herkules mitoszt), 2. hangneműek (akademikus, cicerói, l. Péguy esetét) 3. közönségük (mely egyáltalán nem népies) révén különleges szellemi termékeket szült.

A szocialista felfogás szakitás-e a nyugati felfogással vagy pedig kiszélesitése, folytatása annak?

Egyesek szerint teljes kiszélesitése, aminthogy a romanticizmus részleges kiszélesitése volt. Válasz: a romanticizmus ujabb témákat vont ugyan be az irodalomba, de tovább hitt a szellemiségnek a gazdasági tényezőktől való függetlenségében. Ugyanazon mozgás folytatásába újabb tárgyakat illesztve nem jutunk el a nyugati felfogástól a szocialista felfogásig. Kettejük között nem fokozati, hanem lényegi különbség van.

Jegyzet: Magától értetődik, hogy a nyugati felfogást nem azonositom feltétlenül a polgári felfogással.

Jean Guéhenno válasza

... A humanizmus *Benda* által adott meghatározásait, bármily becsületesen is gondolja azokat, annak a filozófiának a nevében, amelyre támaszkodik, véleményem szerint nem fogadhatjuk el.

Tudom, hogy ő, nagy becsületességgel, csupán fel akarta vetni a kérdéseket. Már most azt kell válaszolnom neki, hogy nemcsak fejtegetéseink világossága, hanem a világ megváltoztatásának bátor akarása által is együtt kell működnünk.

Tudom, hogy a bátorság nem az ész erénye, de nem akarom hinni, hogy nekünk, intellektueleknek, mint az ész embereinek, feltétlenül gyáváknak kell lennünk.

Ha elfogadnók Benda humanizmus meghatározását, akkor ahhoz, hogy ebből az országból Oroszországba jussunk, végtelen utat kellene megtennünk, sőt teljesen meg kellene változtatnunk lelkünket és szellemünket.

Ami engem illet, én nem hiszek az efajta változás szükségességében. Nem elengedhetetlen feltétele ez annak, hogy bennünket is áthasson az Oroszországot lelkesitő emberi méltóság érzése.

Nincs szükség megtérésre: csak követnünk kell az emberi szellem természetes mozgását.

Nem új vallásról, hanem a humanizmusról van szó. Az orosz forradalom csak egy esete annak a megmérhetetlenül hosszú, lassú humanista forradalomnak, amely az ember történetének kezdete óta szakadatlanul utban van. —

Egyáltalán nem hiszem azt, hogy a következetes marxizmust szembe lehessen állitani a humanizmussal s nincs tudomásom arról, hogy Marx ne lett volna nyugati gondolkodó.

J. Benda egy vonalon követi az emberiség történetét. A történelem zavaros s egyetlen vonalon, a platonizmus vonalán haladva, lehetetlen megérteni.

Minden bizonnyal naivság tőlem, hogy a Julien Benda által követett idealista vonallal, a nemkevésbé jelentős materialista vonalat állitom szembe.

Benda Plátóról beszélt; kétségkivül túl egyszerű és naiv, ha mi Epikuros-ra, Lucretius-ra s a XVIII. század filozófusaira hivatkozunk, kiket Uljanov elmélkedései kiindulópontjául választott.

Az idealisták figyelmét felhivom Uljanov alapvető művére, az „Empirio-kriticizmus"-ra. Ez a könyv a materialista vonalhoz tartozik s szerzőjének az volt a célkitűzése, hogy összefoglalja mindazt, amit Epikurostól Diderot-ig és Marxig gondolkodó elődjei felvázoltak.

Más szempontból kiindulva térek most vissza ehhez a gondolathoz. Benda oly' világos fejtegetésein az emberi sors valami prométheusi felfogása huzódik végig. Azt hiszem, ebben teljesen egy véleményen vagyok

vele. Azt hiszem, hogy az emberi cselekvést irányitó nagy mitoszok között Benda semmi esetre sem hanyagolhatta el Prometheus mitoszát és szinte biztosan tudom, hogy nem is hanyagolta el. De nem csak Prometheus létezik, hanem Herkules is. Nem csak a „szabad művészetek" (artes liberales) léteznek, hanem azok is, melyeket valaha „szolgaik"-nak neveztek. A mesterségek is léteznek és a mesterségek tettek annyit az emberiség felszabaditásáért, mint a szabad művészetek.

Két vonalon követhetjük az emberiség történetét. Az egyik a prometheusi, s mi, irók dicsőségünknek tartjuk, hogy ezen a vonalon működhetünk. Azt hiszem, Bendának is dicsőségére válik, hogy néhány évvel ezelőtt olyan könyvet irt, mint „Az irástudók árulása"; e művével ő is a prométheusi vonalra helyezkedett. De a prométheusi vonal nem az egyetlen lehetséges. A herkulesi vonal is létezik és a mai idők bizonyitják, hogy Prométheus csak akkor dolgozik jól, ha Herkules segitségére siet. Arra gondolok, amit az utóbbi évek folyamán a tudományok fejlődésétől tanultunk s ez az, hogy igen gyakran a munkások, a technikusok tesznek fel a tudósoknak olyan kérdéseket, melyek új igazságok felismeréséhez vezetnek. Már nem léteznek szabad és szolgai művészetek. Az összes művészetek és mesterségek nem külön-külön, hanem egymást kölcsönösen támogatva dolgoznak, s az új orosz társadalmi rendet azért tartjuk valóban újnak, mert ezt az együttműködést nemcsak, hogy nem utasitja vissza, hanem szenvedélyesen ajánlja. A munkás, a technikus és a tudós együttműködését láthatjuk ott s a gondolkodó nem érzi magát elkülönitve, nem hiszi, hogy valamilyen szellemi kényszerűségből más világban él, mint a munkás, hanem tudatosan abban a világban akar élni, melyben a munkások élnek. Ennek az életfelfogásnak ereje a közös érzés és munka akaratából származik. Nem a hasonlatosság akarásáról beszélek, hanem a közösség akarásáról. Ezeket az embereket az a mély érzés vezérli, hogy alapjában véve mindnyájan hasonlóak vagyunk, hogy sorsunk, Hugo szavával élve, egységes; ugyanaz a munkás és a tudós számára; hogy a magán- és köz-élet, a betegségek és megpróbáltatások s végül a halál kérdése azonos mindnyájunk számára s hogy gondolatokat tisztázó erőnk, eszünk pislákoló mécse sajnos igen gyakran szinte semmivé válik ezekkel a titkokkal szemben.

Ezért érezzük oly' mélyen hasonlóságunkat s amikor tudatába jutunk ennek a mély hasonlóságnak, közösségben érezzük magunkat s nemcsak keressük, de akarjuk, épitjük is e közösség kifejezését és megvalósitását.

JEAN GUÉHENNO: A KULTURA VÉDELMÉBEN. . .

Tegnap esti felszólalásom alkalmával úgy emlékszem, hogy a szokás szerint „Hölgyeim és Uraim"-nak szólitottam önöket. Nem vagyok képes önöket ma este is így szólitani. Azt, amiről összejövetelünkön szó van a „Hölgyek" és „Urak" nem tudják megvédelmezni. A kultura védelmére az emberek bajtársiassága szükséges. „Bajtársak"-nak nevezem tehát önöket. Tudom, hogy ez a megszólitás milyen politikai jelleget kölcsönözhet ennek a felszólalásnak. De mi itt nem vagyunk holmi akadémia; mi csak élő értékeket védelmezünk.

Be kell vallani: a kongresszuson előfordult néhányszor, hogy úgy beszéltünk a kulturáról, mintha az nem létezne még. Ez amiatt történt, mert azok, akik sokkal inkább konzerválni, mint éltetni óhajtják a világot, egyszerűen tűrhetetlen értelemben használják a kultura szót. A mai világ hazudik. A kulturát a maga igazolására használja fel. Valamelyi-

künk megemlítette tegnap Uljanov Davidovics Leóhoz intézett szavait. A Themze partján sétálgattak kettesben s amint elhaladtak a Westminster előtt U. odaszól társának némi megvetéssel a hangjában: „Ez az *ő* híres Westminsterük". U. nagyon jól tudta, hogy az „*ő* Westminsterük" nem az *övék,* hanem éppen annyira a mienk is. De nem volt képes elviselni, hogy egy ilyen műemlék a hatalomhoz való jog jelévé magasodjék, és árnyékot vessen a kihasznált tömegre. Az „ő Westminsterük", a kultura, — hogy szélesebb értelemben vegyük — hatalmas siremlék, mely körül őrt állanak. Közénk és a jövő közé szeretnék helyezni ezt a csodálatos siremléket. Azt hiszik, hogy nem merjük majd átlépni. Különöskép, a kulturát eszköznek tekintik a világ mozgásának megállítására. A mi számunkra a kultura élő szellem. A siremlékből láng csap fel. A kultura az élő és cselekvő ember módszere és értelmi műszere. Módot nyujt a nagyságra és megtanit arra, hogy „mikép teremti meg az ember az örökkévalóságát."

Ahhoz, hogy a kulturát meghatározzam, nem szeretnék úgy beszélni, mint az, akivé lettem, mint intellektuel, művelt ember, holmi bandavezér, hanem, mint olyan ember, aki még csak vágyakozik a kulturára, mint valaki abból a tömegből, amelyet idejövet a könyökömmel súroltam. Tudom, hogy a tömeg érzése a kulturáról sokkal mélyebb és szenvedélyesebb, mint az enyém, mint — ha megengedik — a mienk, mivel mi a szentélyben élünk és a megszokás révén végül már semmit sem tisztelünk benne, mig a tömeg számára még csukott ajtajú templom, melybe belépni vágy. Az a nép, melynek nevében beszélünk teljesen friss és fiatal még. Meg van benne a siheder kiváncsisága és csodálkozó megdöbbenése. Minden vágya, minden reménysége a műveltség. Érzi benne az öntudatossághoz, az ismerethez, a méltósághoz jutás és a sors uralásának eszközét, amennyiben a felismerés uralást jelent. Érzi, hogy a megismerés az ember végső győzelme és hogyha ez a megismerés nem elegendő az emberi életfeltétel összes nehézségeinek a legyőzésére, akkor is elég nemes reváns megismerni és a mélyéig átérteni a balsorsot.

Mélységesen hiszem, hogy az emberiég története állandó mozgás. Az emberiség története: egyre nagyobb számú egyén öntudathoz és méltósághoz jutása. Méltóságnak a felelősségérzetet, a dolgokban való részvétel mértékét nevezem, a felelősséget, amit a dolgok sikerében és balsikerében érzünk. Az ilyen meghatározás szerint a francia és az orosz forradalom pontosan ugyanazon fejlődés részei. Éppen ezért — mint tegnap mondottam — nem hiszem, hogy nekünk franciáknak oly' nagy utat kellene megtennünk Moszkváig. Ellene vagyunk minden olyan világrendnek, amelyben az embert csak eszköznek tekintik. *Diderot* azt mondta: „Rabszolgákat tartani semmi; a tűrhetetlen az, hogy a rabszolgákat állampolgároknak nevezzük." A kulturának és a forradalomnak, amit szit, nincs más feladata, mint megszüntetni ezeket a rászedéseket és hazugságokat.

Megmenteni és megvédeni a kulturát, annyi, mint megmenteni az imént emlitett kulturához-jutás módjait. És ezen a ponton kapcsolódik az intellektuális harc a politikai harchoz. A kultura annál elevenebb, minél több az eleven szellem, a tiszta öntudat a világon. Kulturaellenesek mindazok a rendszerek és politikai uralmak, amelyek lehetetlenné teszik ezt a kulturához-jutást. Kulturálisak mindazok a rendszerek és politikai uralmak, amelyek támogatják. A kulturát megvédeni annyi, mint minden erőnkből támogatni a szocializmust és megakadályozni a fasizmust.

Fasizmus, szocializmus, — minél többet gondolkozom felettük, annál inkább az a meggyőződésem, hogy az önszeretet eszméje választja el

őket a leginkább. Az emberek egyidejűleg hasonlók egymáshoz és különböznek egymástól, de minden változik, a társadalom, a civilizáció aszerint, hogy milyen a felfogásuk erről a különbségről vagy hasonlóságról és hogy az egyiket vagy másikat ápolják-e vagy dicsőitik.

A fasiszta rendszer lehetetlenné teszi a méltóságot, mert a vezetők mértéktelen hiúságán alapul. Elég megnézni, hogy milyen körökben váltja ki a fasizmus a leghőbb lelkesedést. A fasizmus mindenekfölött a másokkal szembeni kiválóságukban túlságosan is elbizakodott fiatalokat lelkesiti, akik csak azért dicsőitik annyira a tekintélyt és a hierarchiát, mert vélt kiválóságuk cimén gyakorolni törekednek az elsőt és kihasználni a másodikat. Valamely fasiszta rendszerben úgyszólván csak a vezetők gondolkodnak. Sohasem azok, akiknek a vezetők parancsolnak. Ezek csak elszenvedik a rendszert.

A szocializmus sokkal átgondoltabb és elevenebb a tömegben, mint a vezérekben. A szocializmust a hasonlóság szenvedélyes érzése és a közösségbeforrás belőle születő akarása sugalja. A szocializmus a tömegek reménye és a szocialista vezető tudja, hogy a tömegember méltósága az, amit heviteni kell és az, ami a tekintélye határait megszabja.

Elérkeztem ahhoz a kérdéshez, amely bennünket irókat a leginkább kell, hogy érdekeljen. S ez ugyancsak a fenti. A különbségek kihasználása, — a hasonlóságok kihasználása: két egymással szembenálló politikai rendszer kifejlesztésének alkalmai. De ugyanakkor két szembenálló irodalmi rendszert is szülnek. Megmagyarázom miért.

Az odaadás, az emberek közti tragikus hasonlóság érzése, sorsunk azonosságának tudata a legnagyobb műalkotásokat szülte a 19. század elején. Az ember vallásának nevezhető érzés lobog *Benjamin Constant, Jouffroy, Michelet, Hugó* műveiben. Ezek az irók hasonlóknak érezték magukat és „hasonlók" számára irtak. Önök jól tudják azonban, hogy mi történt később és hogyan foszlott szét ez a még tulságosan csak a szavakban égő hitvallás az 1850-es években. A 19. század közepén történt az, amit Michelet a „juniusi szakitás"-nak nevezett. E juniusi napokban a polgárok „a testvériségbe" lövettek minden uccasarkon. Az az érzésem, hogy az emberben való hit ezekben a napokban veszett el a 19. század számára. Ebben az időben az elcsüggedt irók, akik az életet vizsgálgatva megundorodtak környezetüktől, kortársaiktól, a hasonlóság és a hasonlóság érzésének visszautasitását hirdették, mivel átérezni e hasonlatosságot azt jelentette volna, hogy magukra vegyék a polgárok rútságát és méltatlanságát. Természetesen a legjobbak, *Baudelaire, Rimbaud* és annyi más, elsősorban arra törekedtek, hogy önmaguk legyenek, remélve, hogy ha az összesek számára lehetetlen, legalább a maguk számára sikerül „megváltoztatni az életet". Fájdalom, még a saját maguk számára sem sikerült. Csak szörnyű magányra találtak. „Megváltoztatni az életet" — az egyén részéről kivihetetlen, az mindannyiunk dolga s maga a költő élete is csak akkor változhatik meg, ha mindannyiunk élete megváltozik.

De azt kell hinnem, hogy ujjászületik a remény. Az emberben való hit, ami a 19. század kezdetének irodalmát sugalmazta, a tűz, ime, újra kigyul, mint mindig a nagy változások korában, az orosz forradalomban, ugyanugy, mint valaha a franciában.

Ez a kongresszus legelsősorban a közösségbeforrás nagy és új akarását bizonyitja az összes irók részéről. Ha a 19. század végén élt irók mintegy a különbségek nagy iskoláját alkotják, mi teremtsük meg itt a közösségbeforrás iskoláját.

Mondani sem kell, hogy azért mindegyikünk a maga zsenije szerint ir majd; hisz nem irhatunk jól és nem mondhatunk igazat csak a ma-

gunk zsenije szerint. Mindegyikünk átérzi a maga különbözőségét, amint mondtam: átérzi, de korántsem arra törekszik majd, hogy elváljék az emberektől, hanem mindig arra, hogy egyesüljön velük. Ez a legnagyobb művészet utja Sophoklestől Shakespeare-ig, Moliere-ig, Goethéig, Hugo-ig.

Nem irtózunk a hasonlóságtól. Szerencsés körülmények folytán néhányan bensőségesen megismertük a nép embereit, ezeket az „arany lelkeket", akikről Michelet beszél. Manapság szép felkészültséggel könyvekkel elhalmozva korántsem követik apáikat, akik nem nyitottak ki soha egy könyvet. Aztán meg az összes nagy események lemeztelenitettek bennünket. A háború, a társadalmi dráma mindannyiunk számára azonos. A sorsszerűségek, amiket mind együttesen szenvedünk el, sokkkal mélyebb hasonlóságot teremtenek, mint amilyen a képzelődésünkből vagy személyi képességeinkből eredő különbség. Van itt miből táplálni egy nagy irodalmat. S azután van a nép embereivel, felebarátainkkal még valami közös akarásunk. „Megváltoztatni az életet." Tudjuk, hogy az az új világ, amelyre törekszünk, nem születhetik meg csak az ő bátorságukból és a mienkből. Részt veszünk nyomoruságukban és harcukban s a kivivott győzelem utáni örömükben. Velük a szakadatlan átalakulás elvét és eszközeit védelmezzük. Mert nem vagyunk oly' naivak azt hinni, hogy az azonnali nagy átalakulás, amin munkálkodunk — az utolsó. Minden előregszik és minden elrútul. Minden megszokottá válik. De az emberi szellem forrásai kimerithetetlenek. Egyik forradalom szüli a másikat: egyre igényesebbet, úgy a méltóság, mint a szabadság tekintetében. Ez maga a történelem mozgása. A kulturát védelmezni annyi, mint biztositani e mozgás folytonosságát. Az ember természete az, hogy túlszárnyalja önmagát. Harccal és gondolkodással kell segitségére lennünk a mindenkori „túlszárnyalás" lehetőségeinek megteremtésében.

Jómagam pesszimizmus nélkül nézek a jövőbe. A szocializmusra fogadok. A fasizmusra, az emberiség túlnyomó tömegének szolgaságára fogadni annyi, mint az emberi szellem ellen fogadni. Az ilyen fogadásokat mindig elvesztik. Valamivel több bátorság, még több becsület, valamivel erősebb átérzése annak, amivel egyesek másoknak tartoznak és a jövő, bajtársak, a mienk.

PAUL NIZAN: A HUMANIZMUSRÓL

A humanizmus a történelemben lényege szerint mitológia. Olyan reményeket ébresztett holmi képzeletbeli egyetemes emberben, amiket nem válthatott valóra; bár a humanistáknál tapasztalható kétértelműséget inkább a történelem ellentállása, mint a saját akaratuk szülte. Törekvéseik kudarcra voltak itélve: ezt nem tudták. A humanizmus szőtte ábrándjait: egyik ábrándja az ember tökéletessége, a másik az egyetemessége volt. Elszórtan megtalálhatjuk e törekvéseket Aristotelestől Spinozáig, a renaissance-tól Gotheéig. Ám a társadalmak osztálytagoltsága mindenkor megakadályozta az embert önmaga kiteljesitésében. Azonkivül: a humanista elméletnek két próbaköve volt...

Első gyöngéje: hogy semmit sem akart kockáztatni. Veszedelmesen sokat adott arra a gondra, amivel a gondolkodók időleges biztonságukat s a falakat óvták, melyek oltalmában tovább fűzhették gondolataikat. Erasmus óvatossága és gondja, hogy soha le ne kösse magát se Luther, se Róma oldalán szinte az egész humanista hagyományt uralja. Descartesnál ugyanez az eset. Ezek a gondolkodók kissé túlságosan is alakoskodtak: nem szeretem a humanisták óvatos álcáit. Descartes azt mondta:

— „Amint a világ szinpadára lépek, hol eddig csak néző voltam, álarccal jelenek meg a szinen". — Nem szeretem Goethe óvatosságát sem. Kissé túl kényelmesnek találom az eszmélkedések tisztaságát.

A humanizmus második gyöngéje: hogy elszigetelődött a valóságos embertől. Holmi képzeletbeli emberről beszélt. Uljanov azt mondta: „Nem létezik elvont igazság. Az igazság konkrét."

Julien *Benda* tegnapelőtt felvázolta itt a nyugati gondolkodás természetét, amire nyomban kitérek. A nyugati gondolkodás egyik legfőbb vonását s talán jellegzetes stilusát abban látja, hogy elválasztja az észt mindattól, ami nem ő maga, a rajta kivül eső emberi létezéstől. Ebben látom a humanizmus legfőbb gyöngéjét, a gondolkodás megcsonkitását, a világra ható eredményességének csökkentését. A humanizmust csak annyiban tekintem nagynak, amennyiben hűtlen volt e tisztaságra törekvéshez. Azok a gondolkodók, akik az ember nevében beszéltek, szinte teljesen szem elől tévesztették szükségleteit, nyomorúságát és balsorsát. Egymás közt, az utalások, a beavatottság, a titkok olyan világában értekeztek róla, melybe az emberek nagy tömegének nem volt bejárása. A humanizmus követelései mit sem jelentettek a sokaság számára. Benda tegnap előtt a technikával és a munkával szembeni görög megvetésről s a tisztán racionális értékek dicsőitéséről beszélt. Ez a dicsőités, amely sokat köszönhet a mennyiségtani gondolkodás első felfedezései által kiváltott szédületnek, véleményem szerint főként az olyan társadalom visszatükröződése, melyben kedvteléseiket követő szabad emberek és rabszolgák élnek s dolgoznak, hogy ezt lehetővé tegyék. A szellem egyedülvaló méltóságának hagyományos kijelentésében a munkamegoszlás, az osztálykülönbségek egyik következményét látom, mintegy homályos visszaepekedését annak az időnek, melyben a rabszolgaság módot nyujtott a kiválasztottaknak a hosszas és kényelmes gondolkodásra. Ezzel szemben a szocialista humanizmus tagadja ezt a megoszlást s a rabszolga, vagy a bérmunkás fizikai munkájának megvetése helyébe a gépek megbecsülését ülteti. A görög rabszolgaság módot nyujtott Plátónak és az Akadémia hallgatóinak az elmélkedésre, — a gépek mindenkinek módot nyujtanak erre a méltóságra. A történeti humanizmusban kétféle embert látunk: egyeseket, akik élnek, másokat, akik gondolkodnak. El kell jönnie a napnak, amikor egybeforrnak; hogy az új humanizmus soha se ejtse ki Descartes e szavait: „Az embereket, akiket magam előtt látok, nem itélem meg másképp, mint ahogy az erdeitekben található fákat és a köztük legelésző állatokat itélném."

Julien Benda tegnapelőtti hozzászólásában olyan kérdést tett fel a szocialistáknak, amit akárcsak ő, jómagam is lényegbevágónak tartok és hálás vagyok érte, hogy felvetette.. Azt kérdezte ugyanis, hogy: — az a civilizáció, amelyre önök törekszenek csupán kiszélesiti, továbbfejleszti a nyugati értékeket, avagy szakit velük?

Nem fogadom el ezt az alternativát. Benda eleatikus gondolkodó: igenlő vagy tagadó választ vár. A szocialisták Hegel leszármazottjai, válaszuk csak egyszerre igenlő és tagadó lehet. Azt válaszoljuk tehát: ez a civilizáció egyidejüleg továbbfejlesztés és szakitás.

A történelem nyelvén kell itt beszélnünk, én nem szeretnék a gyakorlat nyelvén válaszolni egy olyan bölcseletnek, mely a történelem nyelvén szól.

Véleményem szerint Benda felfogása holmi egységes nyugati világról nem felel meg a történeti valóságnak. Nem hiszem, hogy egyértelműnek határozható meg az a világ, amely magában foglalja a görögséget, a kereszténységet, a renaissanceot, a reformációt s a polgári forradalmak korszakát. Még azt se hiszem, hogy a görögség egyértelműen

meghatározható. Igen világos, hogy Benda a nyugati világról és különösen a görögségről olyan plátói eszmét alkot magának, amely az emberi élet minden valóságos értékétől és eseményétől megtisztitott, szigorúan intelligibilis értékek és fogalmak tételezését jelenti. Igaz, hogy ez a felfogás (különben elég rövid időre) diadalmaskodott a görögségben és később a polgári gondolkodás egész korszakainak elméleti igazolásul szolgált. De a platonizmus nem az egész görögség. A Benda-féle szétválasztást nem találom meg se Protagorasnál, se a sztoikusoknál, se Epikurosnál, sőt az alexandriaiknál sem.

Guéhenno épp itt beszélt Epikurosról és az egész emberért való küzdelméről, beleértve a „has emberét" is. Benda azt válaszolta, hogy Epikuros hangja legalább is a hagyomány vonalába illeszkedett és a kiválasztottakhoz szólt. Csakhogy Epikuros némely filozófust puhánynak, mást meg szajhának bélyegez, Plátót „szinarany"-nak, Aristotelest „lakomázó"-nak nevezi.

Az uccalányokhoz, a rabszolgákhoz intézte szavait. Nem pusztán arra törekedett, hogy a jómódúak lelkét megmentse. nem volt jótársaságbeli ember. Épp ezért köszöntöm e helyről.

Magával Plátóval szemben is ott van a Kalliclesi vonal, mely egészen Nietzschéig terjed, aztán a „Sophistes" által a „föld fiai"-nak nevezettek vonala, akiket őseinknek tekintünk: „ . . .megkiséreltek a földre vonni minden égit és láthatatlant . . ."

Minden történeti korszakban fellelhetjuk az egész emberért való mindig elfojtott, mindig elvetélt küzdelem nyomait, mivel az egész ember nevében való tiltakozás a mindenkori világ megvádolásával jár. Találkozunk vele Rabelaisnál, Spinozánál, Diderotnál. Marxban éri el teljességét. Ettől kezdve nem fojtható el többé. Némelyek úgy akarják, hogy a humanista mithológia eseménysorozattá váljék; megujitják minden igéretét, de be is váltják.

Azt válaszoljuk tehát Bendanak, hogy elfogadjuk az általa „nyugati"-nak nevezett hagyományból mindazt, ami a világ megvádolását s az ember követeléseit illeti, aki nem korlátozódik pusztán a gondolkodásra, hanem él, éhes és meghal. Elfogadjuk a teljesség követelményeit, mint Marx, amikor az „összes emberi szükségletekben bővelkedő" emberről beszél. Elfogadjuk az ember égi és vallási dimenzióinak nagy félrevetését, amikben, akárcsak Epikuros, akárcsak a francia 18. század, csupán rettegései és lealacsonyodása jelét látjuk. Elvetünk minden humanista mithológiát, amely az elvont emberről beszél és megfeledkezik valóságos életfeltételeiről; amely elfelejti, hogy mindmáig az emberek nem egyenlők sem a fájdalomban, sem a hóditásban, sem a halálban. Magatartásunk se nem továbbfejlesztés, se nem szakitás: — *válogatás.*

Az iró kérdése az olyan humanizmusban vetődik fel, amely az ember valóságos életfeltételeivel, nem pedig az emberi gondolkodás elvont feltételeivel számol; amely a föld kettős meghóditását jelenti: az összemberiség által, s az egyesek legteljesebb emberisége és öntudata révén. Egy szentpétervári munkásnak az Iszkra szerkesztőségéhez intézett levelében a következők olvashatók: „Azért irunk az Iszkrának, hogy ne csak arra tanitson meg, hogyan lássunk a dologhoz, hanem arra is, hogyan éljünk és hogyan haljunk meg." Az iró számára időszerű, hogy törekvéseinek megfelelő csoporthoz csatlakozzék. Mi a munkásságot választjuk, s jól tudjuk, hogy nem a munkásélet állandósitása a cél, hanem uj korszaknyitás, melyben a munkásság megszünteti magát. Marx azt mondta: „A győzelmes munkásság nem válik a társadalom abszolut tipusává, hisz' győzelme épp az, hogy megszünteti önmagát." Az iró feladata meghatározni és felfedni az emberek számára legmagasabb érté-

keiket és legfőbb törekvéseiket. Az iró felfedi az értékeket, amiket az élet magában foglal s megfogalmazza azokat az igazolásokat, amiket valamennyien elfogadhatunk, mert a nagyság és a teljesség irányába mutatnak.

Ez az elfogadás nem pusztán racionális érték és nem volna tiszta a lelkiismeretem Bendaval szemben, hogyha nem vétett volna egy hasonló kijelentéssel, amit sokkal súlyosabbnak tekintek az ő rendszerében, mint a magamében. Mikor Guéhennonak adott válaszában elismerte, hogy léteztek a történelemben „nem látói" áramlatok is, hozzátette, hogy semmiesetre sem örvendtek a „többség" helyeslésének. Ezt a többséggel való érvelést igen kevéssé érzem plátóinak.

Az értékek lehető legegyetemesebben konkrét igazolásának gondolata kizárja mindenféle fasiszta humanizmus lehetőségét. Elképzelhető olyan fasizmus, amely a testvériség értékeit dicsőíti: ám a faji közösség mitoszával igazolná azt, amit végső értelemben csak a bankok parancsuralma magyaráz. Az emberek nem egykönnyen hajlanak. Tehát hazudni kell, — viszont a hazugságok nem tartanak örökké.

A valóságos humanizmus megköveteli az emberek ugyancsak valóságos fejlődését, ami viszont az osztály- és munkamegoszlás nélküli társadalmat feltételezi. Egyedül orosz barátaink látják feltűnni jövőjük szemhatárán az ember ez új berendezkedését. Keserűen nevetséges volna itt a humanizmus hajdani legendáit ismételni, olyan időben, amelyben az erőszak, az elnyomás, a bomlottság és a szorongás kegyetlenebb, mint valaha. Minden jel az elnyomatásra mutat. Az ember még soha sem volt ilyen nyomorult, megalázott, magányos és elnyomott a gazdaság, a politika, az igazságszolgáltatás és a karhatalom valóságos erőitől, amiket „sors"-nak szoktunk nevezni. Éhséget, nélkülözést, kinzatásokat látunk; háborús időket élünk. Embernek lenni egyáltalán nem büszkeség. J. Visszarionovics meséli a következő történetet: szibériai száműzetésben volt. Egyik este a falu lakosai, akik a folyó mentén dolgozgattak, hazajövet azt mesélték, hogy valaki a vizbe fult. Erre ő megkérdezte, hogy tettek-e valamit a megmentéséért? Egyikük igy válaszolt: „Igen, ha egy ló lett volna!... De egy ember!? . . . Az ember csak pótolható valahogy, egy odaveszett ló azonban helyrehozhatatlan kár". Ime életünk, melyben az emberrel szembeni közömbösség uralkodik. Bizony nem vagyunk büszkék.

Mégis azt akarjuk, hogy az ember büszke legyen és emberi értékei kiteljesitésére ne várakozzék fenyegetésektől és annyi régimódi gondolkodó hanyagságától környezve, akik jobban szeretik az eszméket, mint az embertársaik testét-lelkét.

Az idők nem Plató, sem Kant, hanem Epikuros szavait követelik: „A test az éhségtől, a szomjúságtól és a hidegtől való megváltásért kiált."

Hol találunk azokra az értékekre, amelyek kiteljesitik mindazt a haragot, türelmetlenséget és közösségvágyat, ami a történelemben felgyűlt? A mi humanizmusunk harci és leleplező értékekhez fűződik. Csak a jövőben gyönyörködhetünk az emberi erők örömében s teljességében. Az ember egyetemessége ma még álom, amit meg kell valósitani; ma azonban még egyre csonkitgatják. Tegnapelőtt Guéhenno, tegnap Malraux beszélt közösségvágyunkról. Világunkban, ahol mindenki a magányosság és a háborúskodás prédája, a közösségbeforrás akarásából fakadó értékek hirdetése csak azok közt lehetséges, akik közös harcot vivnak. Máris a szerelemnél szélesebb baráti közösséget teremthetnek. Testvériségüket maga az eljövő egyetemesség akarása igazolja. Őszinteségük előhirnöke

az ámitásoktól, cselszövésektől és a kétszinű viszonylatoktól ment világnak.

Eljő az idő, amikor az emberek elfogadhatják sorsukat. Életük egyetlen mély odaadássá lesz. Nyilván az öröm humanizmusáról beszélhetünk majd akkor. Mi maiak azonban csak korlátozott humanizmusról beszélhetünk, mert hisz' humanizmusunk visszautasitja a mai világot és gyülöletet követel; így benne jövőnket hirlelő egyetlen érték az élet megváltoztatására vállalkozott emberek önkéntes testvérisége.

ANNA SEGHERS: „HAZASZERETET"

Az idő ama fordulásában, amit mi németek oly' kinnal teli tudatossággal élünk meg, ahogy alig éli meg más nemzet a magáét, embereket látunk küzdeni, akik az eszmékért úgy harcolnak, mint a zászlókért, egész az utolsó rongyig. Talán nincsen még eszme, amely körül raffináltabban és versengőbben irkáltak volna, mint a haza eszméje körül. Egyetlen egyért sem maszatoltak el több iskolai tentát a gyermekek és ontottak több vért a férfiak. Az eszmék, amelyekkel sokat szédelegnek, gyanusak. Az irók egy része minden immanens érték közül a „hazát" nevezi a legérvényesebbnek s minden anyag közül a legértékesebbnek. Mások, mint valami csalást vagy fikciót leplezik le. Egy német iró a hazát „az elszakithatatlan élet-tér"-nek nevezi „a középsőnek a lét ama három területe közül, amelyek közül a legszűkebb a testünk, a legszélesebb a földünk." Ez az iró elfelejti, hogy a föld sem volt a tudatunkban mindig ugyanaz, a föld először csak *Kepler* és *Kopernikus* által lett a mienk, harcok és áldozatok árán.

Még nem is olyan rég, hogy emberek a „a haza" eszméjéért kinos életben vagy kinos halálban részesültek. A polgári korszak kezdetén a nemzeti állam volt új, széles és illő formája az új társadalmi tartalmaknak, a tégely, amelyben a feudalizmus maradványai olvadtak fel. Akkoriban egyet jelentett hazafinak és forradalmárnak lenni. Ma nagyon sok ország irói azt kalapálják az ifjúság fejébe, hogy üres és céltalan időszakok lefutása után a nemzeti érzület, a nemzeti megvalósodás korszaka jött el. Vajjon ezek haza-beteljesedése ugyanaz, mint a polgári korszak elején? Történetileg szükségszerű formája valamely új társadalmi tartalomnak? Manzoni és a Marseilleise „Liberté, liberté chérie?"-haza-beteljesedése? Avagy csak a kapocs , mely az eresztékeiben bomló társadalmat erővel összetartja? Ne tévesszük meg azonban önmagunkat. E kérdés tagadásával egy lépést se jutunk előbbre. A nemzeti kérdés megitélésében minden tévedésre könyörtelenül reagálnak a tömegek.

Ha a mai ember tudatában látszólag a haza fogalmát rég leleplezték is, ennek ellenére e fogalom naponta és pillanatnyilag regenerálódik. Minden anyanyelven tett kiáltás, minden újjak közt morzsolt földdarab, minden kézmozdulat a gépen, minden erdőillat az emberek előtt újból igazolja közösségük realitását. E közösség mai haszonélvezői isteni rendelésűnek nevezik. Tudva és tudatlanul e közösség megbizásában irók költik a vér és föld mitoszát. Az iró előtt u. i. nem számit, ha mesterségét még oly' jól megtanulta is, ahogy egyszer azt *Flaubert* követelte, hogy az általa ábrázolt fa minden más valaha látott fától különbözzék. Napjaink irója tartozik valami mást tudomásul venni a fa lényegéről. Nincs semmiféle általános hazai föld, nincs semmiféle általános almafa, mert más almafa van a feudális birtokos földjén és más a kincstártól bérbeadott földeken és ismét más a kolhozokban.

Ha iróink közül valamelyik keresztül utazik Németországon pl.

északkeletről délnyugatra és megpillantja a grandiózus, pokoli, kénsárga Leuna-gyár táját, hazája e sziv-szivattyúját, ahol a munkások tizezre sajátos találmányokat valósit meg, vajjon erre a látványra büszke? A leunai nemzetjavakra büszke? Nem a nemzetjavakra büszke, de büszke ötvenezer munkás erejére, büszke erre a középnémet fölkeléstől átvérzett tájra, büszke Leuna jövőjére. Kérdezzétek meg csak a „hazaszeretet" súlyos szava emlitésekor, hogy mi az, amit a hazátokon szerettek? Vajjon megvigasztalják a nemzet szent javai a javaknélkülieket?... Megvigasztalja a szent haza föld a földteleneket? De, aki a mi gyárainkban dolgozott, a mi uccáinkon tüntetett, a mi nyelvünkön harcolt, az nem volna ember, ha hazáját nem szeretné. Irók, akiknek figyelmét a fogalom e kettőssége elkerüli, egy látszólag egységes közösség csalóka képét ábrázolják s a háborút a haza legmagasabbrendű beteljesedésének tekintik. A nemzeti felszaditó háború költői a korszak elején még a valódi tényálladékról irtak, a valódi célokat hirlelték. A háború mai dicsőitőinek nem adatott meg a valódi célok hirlelése. Ők nem irhatnak sem az „imádott szabadságról", de nem irhatnak az „imádott profitrátáról" sem. Náluk a háború gyönyörű elemi történés a társadalmi élet békés vagy nyers tája felett, sötét, elkerülhetetlen kitörése a természet erőinek.

Mi az, amiről nem feledkezhetünk meg sajátos feladataink közben? Nem csak arról van szó, hogy a háború csak fenyeget, hanem arról is, hogy csábit. Az ember a munkanélküli bélyegzőhelyen, a futószalag mellett, a kötelező-munka táborban — senki. A halállal szembeállitott ember viszont mindennek tűnik.

Egész eddig ugyanaz az ember valamennyi gazdag értékével, valamennyi képességével értékesithetetlen, használhatatlan, terhes, minden hazában millió és millió számra fölösleges és egyszerre, ime, értékesithető. A haza nem használta fel egyetlen egy kézmozdulatát, egyetlen egy gondolatát, egyetlen egy találmányát, semmiféle fáradalmát. Egyszerre azonban az egész emberre, a végső tétre van szüksége. Az, ami után egész ifjuságán keresztül szomjazott látszólag, bekövetkezett: most beigazolhatja magát. A háború az értékesithetetlen értékesitése, a kiút nélküli világ kiútja. Látszólag ismét a közösség regenerálódik: a békében nem volt semmiféle egyenlőség, a háborúban van, hatalmas csalfa csábitás, az egyenlőség a halál előtt. Hisz egymás mellett ugyanazért a négyzetméter földért harcolnak elkeseredetten. Ám egyáltalán nem ugyanazért harcolnak: az egyik a föld járadékáért, az örökségéért harcol, a másik a fáradalmakért és a káromlásokért, amiket ezért a földért le kell adnia.

Nyelvünkön ritkán keletkezett költői összkép a társadalomról. Mindig voltak nagy, gyakran ijesztő, gyakran az idegen számára érthetetlen magányos teljesitményeink, mintha maga a nyelv zúzta volna össze magát a társadalmi falon. Emlékezzünk arra, amit Maxim Gorkij a moszkvai irókongresszuson, az elmebetegségek eminens társadalmi jelentőségéről mondott. Emlékezzünk a fiatal, pár szertelen erőfeszités után kimúlt német irók bámulatos sorára. Egy kivülálló és egy beteges bölcsködő sem tartozik ebbe a sorba, hanem a legjobbak: *Hölderlin*, meghalt tébolyban, *Georg Büchner*, meghalt agybetegségben, számüzetésben, *Karoline Günderode*, meghalt öngyilkosság következtében, *Kleist*, öngyilkosság következtében, *Lenz* és *Bürger* tébolyban. Mindez abban az időben történt, amely Franciaországban *Stendhal* és később *Balzac* ideje. Ezek a német költők himnuszokat irtak hazájukhoz, amelynek társadalmi falán a koponyájukat vérré őrölték. Ők ugyancsak szerették ha-

zájukat. Nem tudták, hogy amit hazájukon szeretnek, az az ő szakadatlan, magányos, a kortársak részéről alig hallott vergődésük a falon. E vergődések által lettek mindörökre hazájuk reprezentánsai.

Vegyük ki a valóságos nemzeti kulturjavakat mondvacsinált ügyvivőik kezéből. Segitsünk mi, irók az új hazák épitésében s akkor a valóban nemzeti szabadságköltők régi pátosza bámulatosan ismét érvényessé lesz.

E. M. FORSTER:
A KIFEJEZÉS SZABADSÁGA ÉS A KULTURÁLIS HAGYOMÁNY

Hagyomány és szabadság Angliában két szorosan összekapcsolt fogalom; legalább is ezt mondják; ezek szerint tehát lehetséges, hogy a kettőt egyidejüleg tárgyaljuk. Évszázadok óta éneklik országomban a szabadság dics-énekét. A kötelességet és a lemondást szintén megénekelték, a szabadságnak azonban a legnagyobb a közönsége és a legjobban tetszik. S ha mi mai irók ezt a hagyományt fenn tudnók tartani, ha mi a mai körülmények közöt igazolni tudnók azt, amit *Milton, Shelley* és *Dickens* az idejüknek mondottak, akkor nem volna okunk félteni szabadságainkat.

Ismerem az angol szabadság szűk határait és tudom, hogy könnyű célpont a kritika számára. Elhatárolja az osztály és elhatárolja a faj. Privilégiuma az angol polgárnak; privilégium, melyben a leigázott népek egyáltalán nem részesülnek. Szólitsák csak egyszer föl az átlag angliait, hogy ossza meg szabadságait India vagy Kenya benszülöttjeivel: ha Tory, akkor azt válaszolja, hogy „soha", és ha liberális: „csak akkor, ha erre méltónak találom őket". Az elmult évben *Smuts* tábornok a St. Andrew egyetem hallgatói előtt hatalmas beszédet tartott a szabadságról. Minden szavával egyet értettem. Volt azonban valami, amiről nem beszélt. Nem jutott eszébe érinteni, hogy Délafrika szines négerei számára biztosithatók volnának azok a javak, amiket ő oly ékesen dicsért. Egyáltalán még csak nem is gondolt erre s ez a kihagyás dicsőitő beszédét nevetségessé tette. A szabadság csak a faj és az osztály határáig érvényesül nála is. A szabadság Angliában a gazdag emberek előjoga. Az alsóbbosztályok embere, avagy annak számára, aki minden osztályon kivül áll, a szabadság — kevés kivételtől eltekintve — vajas kenyeret sem ér. A kifejezésnek az a szabadsága, amely nékünk iróknak annyira a szivügye, az átlag munkanélküli számára a legcsekélyebb érdekkel sem bir. A szabadságot olyan képzelgésnek tekinti ez, amivel a felső osztályok foglalkoznak, mivel elegendő az élelmük és mert mulatságosnak tartják a frondeurt játszani az állammal szemben. Nekem személyesen vannak barátaim, akik ugyan nem állnak a legalsóbb osztályok legalsóbb határán, de ehhez veszélyesen közelednek: ezeknek viszont vannak rokonaik, akik ezeket a határokat már átlépték: ezek a mi kongresszusunkat és ennek a lehetőségeit cinikusan nézik. Ugy gondolom, hogy mindenki, aki mint én, hisz a szabadságban és nyitott szemmel jár, időről-időre észleli e haragos megvetés neheztelését. Kenyér és fedélnéküli emberek épp oly kevéssé törődnek a szabadsággal, mint a kulturális örökséggel. Az ellenkezőjét képmutatás volna állitani.

Megpróbáltam a két határt — a faj és az osztály határát — lelkiismeretesen feltüntetni, mert mindezek ellenére én mégis hiszek a szabadságban: sőt, még azt is hiszem, hogy az a különös forma, amely Angliában kifejlődött, számunkra és a világ számára még hasznos lehet. Politikai szempontból véve — azt hiszem Önök már kitalálták, hogy

egyáltalán nem vagyok fasiszta — a fasizmus a hibás, hogy belőle ismét csak baj keletkezik. Önök azonban valószinüleg azt is kitalálták, hogy nem vagyok kollektivista: talán ez volnék, ha fiatalabb és bátrabb lennék, mert a kollektivizmusban reményt látok. Tudom, hogy a kollektivizmus szándékai jók, még ha nagyon sok cselekedetet, amik szándékából kövekeznek, rossznak is tartok. Az vagyok, amit életkorom és nevelésem csinált belőlem, — polgár, aki ragaszkodik a brit alkotmányhoz, aki inkább ragaszkodik hozzá, mint amennyire támogatja s e magatartásban a méltóság hiánya nem zavar engem. Nagy súlyt helyezek a multra. Súlyt helyezek az áthagyományozott szabadságok megtartására és kiszélesitésére. S én főleg azért jelentem meg e kongresszuson, hogy megtudjam, hogy mit tesznek és szenvednek más országokban. Ami az én országomat illeti, úgy kétségtelenül pillanatnyilag válság marcangolja; az a tény azonban, hogy a mi vezéreink hangsulyozni tartoznak a szabadság szeretetét, már valami értéket jelent.

Valami értéket jelent, hogy Angliában még nyerseségnek tekintik a diktaturát, s a progromot a rossz nevelés bizonyitékának, a magánhadsereget pedig nevetségesnek. Pillanatnyilag nálunk ilyesmik nem léteznek.

Pillanatnyilag tehát nálunk nincs meg a valódi fasizmus veszélye. De lehetséges, hogy háború lesz s ez képes bármit kiváltani. Minket egy sokkal alattomosabb veszély fenyeget, valami „hosszú távlatú fabiánus-fasizmusnak" szeretném nevezni: a diktatura szelleme, mely az alkotmányos formák homlokzata mögött csendben dolgozik, becsempészhet valami kis törvényt (mint a „Sedition Act".) és ezzel valamely kormányzati körzetben a helyi zsarnokság valamely nemét felállithatja, ott nemzeti érdekből átnyomhat sürgősen titkos rendelkezéseket, esténként a rádión keresztül állitólagos „hireket" mormoghat és suttoghat, mig végül is minden ellenzék megszelidül, vagy elhallgat. Ez az a fasizmus, amitől fé'ek. A szabadságot Angliában mindig ilyen hagyományos módszerekkel támadták meg. Ezt tette I. Károly — Károly gentleman volt, ha létezett ugyan valaha ilyesmi — és ezt teszik a mi mai felvilágosodott és erőszakhivő gentlemanjeink.

A legfrissebb csapás, amit Angliában a véleménynyilvánitás szabadsága ellen intéztek a „Sedition Act.", amit épp az előbb emlitettem. Hivatalos neve: a lázadásra való izgatás elleni törvény; a mult évben fogadta el a többség, amely mindig engedelmeskedik a mi u. n. nemzeti kormányunk parancsainak. Ez a törvény ismét felhatalmazza a rendőrséget házkutatások tartására, ami 170 évig tilos volt; megakadályozza hivatásos katonák morális és politikai nevelését; pártfogolja a besugókat és provokatőröket és pacifistákkal szemben fegyverként alkalmazható. Ez a törvény heves tiltakozásokat váltott ki, amik mellett a napisajtó és a rádió szinte teljes hallgatással ment el. Ennek ellenére ezek a tiltakozások nem maradtak hatástalanok és a legveszélyesebb paragrafusokból párat már a parlmenti vita előtt visszavontak. Olyan természetü rendszabályok ezek, aminőket szivesen hordanak a kormányok a zsebükben, nem annyira a közvetlen alkalmazás, mint inkább a bekövetkezendőkre való tekintettel. Mindenesetre a törvénynek volt egy azonnali hatása: ismerek eseteket, amikor nyomdászok vonakodtak pl. pacifista gyermektörténeteket kinyomni, mert féltek, hogy a történetkék valamikép' katonák kezébe kerülnek és akkor vád alá helyezik őket lázadásra való izgatás cimén. A közönség valamely meghatározatlan módon megfélemlitett és jobban szereti, ha békében hagyják és ezért cselekszik kevesebbet, beszél kevesebbet és gondol kevesebbet, mint rendszerint. Ebben áll a valódi kár — sokkal inkább, mint a törvény

effektiv alkalmazásában. Bevezették a lélektani cenzurát és a kulturális örökség érzi meg...

Mielőtt ezeket a megjegyzéseket lezárom, hangsulyoznom kell, hogy azok teljesen magánjellegüek: nem az angol delegáció véleményét tükrözik. Kollegáim valószinüleg osztják az országunkban lévő helyzetről szóló véleményemet, de talán nem osztják az én régimódi magatartásomat, talán ugy gondolják, hogy idővesztes ég, ha az ember szabadságról és hagyományról beszél, miközben a társadalom gazdasági alapépitménye hiányzik. Ők talán azt mondják, hogy ha kitör az új háború az olyan liberális és individuálista tipusú irókat, mint *Aldous Huxley* és én egyszerűen félretolják. Biztos vagyok affelől, hogy félretolnak bennünket és nagyon könnyen lehetségesnek tartom, hogy kitör az új háború. Ugy tűnik előttem, hogy ha a nemzetek vadul továbbfolytatják a fegyverkezést a retenetes véget épp oly kevéssé kerülik el, mint az állat, amely szakadatlanul zabál. Ezeket feltételezve én és barátaim szerepe, akik érzéseimet osztják, csak a közvetitő szerepe alatt. Mindegy. Régi szerszámainkkal tartozunk tovább működni, mig minden összeomlik. Ha viszont minden összeomlik, akkor már semmi se ér semmit. Azután — ha lesz még „azután" — a civilizáció munkáját olyan emberek veszik föl, akik szellemi tréningje az enyémtől nagyon különbözik.

A háború gondolata sokkal gyakrabban üldöz, mint a saját halálom gondolata; s ennek ellenére e két rosszal szemben ugyanazt a magatartást kell ölteni. Ugy kell cselekedni, mintha az ember halhatatlan volna, a civilizáció pedig örök. Mindkét feltevés fikció — én nem élek örökké, ugyanilyen kevéssé a földgömb, — de mindakettőt fenn kell tartani, ha az ember folytatni akarja az evést, a munkát, az utazást, ha azt a kevés levegőt tisztán akarja tartani, amellyel az emberiség szelleme még lélekzik. Ha nem is vagyok szónok, mégis el akartam jönni Párisba, hogy elmondjam: bármily nagy is a kényszerü különbség azok közt a gyógyszerek közt, amiket szenvedéseinkre javallnak — mi mindannyian hiszünk a bátorságban. Véleményen szerint az iró, ha egyben bátor és érzékeny, úgy betöltötte nyilvános küldetését. Segitett a katasztrófák látán az emberiséget összefogni. A bátorság, amit annyi férfinél, akik oly sok országból idejöttek, tapasztalok, az enyémet csak fokozhatja.

FALUDY GYŐRGY ÁTKÖLTÉSEIBŐL

Francoys Villon:
Ballada Villonról és kövér Margójáról

Persze: pukkadnak a párisi polgárok,
mióta hirlik, hogy egy lánnyal járok,
ki az uccáról tartja el magát.
De a kis dögöt nagyon szeretem,
ingét megvarrom, ágyát megvetem
és este megkefélem a haját,
bort hozok a kocsmából, a kútról vizet,
s ha egy vendég jön, aki jól fizet:
a hátsó ajtón diszkréten távozom,

Persze: gyakran beköszönt a nyomor.
Ilyenkor Margót látni sem tudom,
gyülölöm, mint a kést, a vérem forr,
belérugok és a haját huzom,
Máriára s Józsefre esküszöm,
hogy másnap reggelig agyonütöm,
ha nem lesz pénz — zálogházba viszem
a ruháit s ha nincsen mit egyem:
káromkodom, míg a gyomrom korog,
ő meg a szoba sarkában kuporog,
s ilyenkor napestig pofozkodunk
a bordélyházban, hol ketten lakunk.

Egyszerre aztán pénz áll a konyhára,
mert hirtelen nagy lett a forgalom,
vagy én találkoztam a Bac uccában,
avagy a montmartrei domboldalon
egy bitanggal, ki meglógott a cecchel...
S kövér Margóm akkor megint a régi:
combomra csap és arcunk felderül,
lefekszünk s én egy dalt trillázok néki,
ahogy ez a legjobb férfinek
száz évben is csak egyszer sikerül.
És aztán másnap estig horkolunk
a bordélyházban, hol ketten lakunk.

AJÁNLÁS:

Ballada, amelyet Francoys Villon, mikor már nem volt egy büdös vasa, ilyenformán irt Burgund hercegének:

Meunge-sur-Loire, 1455 március

Tisztelt uram, fenség, vagy mi a fene — bevezetésül
fogadd üdvözletem. Bár nem vagyok ficsúr, kit a babája fésül.
sem gróf, aki a népet nyúzza, sem püspök, aki hintón jött az égből.
Nevem kurtán Villon. Szeretőm uccalány. (Ugy hívják: Mirjam.)
És én? Én eddig néhány verset irtam.
(Persze csak úgy, privátgyönyörűségből.)

Arról van szó tehát, hogy multkor este — úgy értem
hajnal felé, mikor a kocsmából hazatértem
egy frakkos gavallér belémkötött.
S mikor pisztolyt húzott, én is kivettem övemből
a tőrömet s tiszta önvédelemből
egyszerűen leszurtam a dögöt.
S most azt harangozzák, hogy bűnbe estem,
s ezért itt rohadok e majomketrecben.

Egy ily bitang, mint én, persze csak sz.... rája,
hogy a halál angyala hol találja,
de szörnyű, ha nincs egy megveszett vasa.
Ugy lóg a levegőben, mint egy akasztott ember,
ha a zsarú ráköp, még csak szólni sem mer,
s a nadrágjából kiáll a fara.
Szóval, uram, tőled függ a dolog,
ha Villon hasa többet nem korog.

Világéletemben embert még meg nem vágtam
soha pénzért. A legtöbb, úgy találtam
túl ordenári ehhez énnekem.
De te ezt a kitüntetést majd csak megbecsülöd...
Ugy ötven fontot gondoltam aranyban. Ha egészségesen kikerülök
a kóterből, vissza persze a dupláját fizetem.
És addig vedd, ha félsz, hogy kitolok veled
zálogul az akasztófakötelet.

P. S.

Mit nem tesz egy ily szegény
ha a prófunttól s.... szüretre jár?
Ilyenkor már bagó sem kell neki...
De most, amikor kalapját leveszi,
s a rothadt pénzért térdre állva
úgy mászik eléd, mint a majom,
hát azt hiszed, hogy nem sül ki a pofája,
te barom?

Heinrich Heine: Donna Clara

Az alkonyatban Donna Clara
fehér volt, mint a pergament,
midőn a halványzöld ruhában,
mint egy parfőmüvegnek árnya
az álmos nyári parkba ment.

S míg fenn a grófi palotában
száz dob, száz kürt, száz síp zenélt:
nagy két mélykék szemét lezárva
a gróf leánya, Donna Clara
az estre várt és így beszélt:

— „Untatnak a Caballerok,
untatnak a hosszú táncok,
víg románcok, mézes bókok,
mióta az ismeretlen
lovag adott nékem csókot.

— Haja sötét, arca fenkölt,
s azt gondoltam, hogy meglátottam:
bizonyisten, szebb mint Szent György,
aki ott áll bronzba öntve
a Dóm előtt Cordobában."

Este lett s a nyárfa árnya
lágy bánattal bólogat,
s ezt gondolja Donna Clara,
s hogy felnéz, előtte áll az
ismeretlen, szép lovag.

Nyárfák lassan bólogatnak,
s ők egymásnak csókot adnak,
s berken át és kerten át,
fűkön át és fákon át
szól a tücsök-szerenád.

Csókot adnak s mint mesékben
áll körötttük ezer rózsa,
sárgul már a hold az égen,
de az arcod, valld be nékem,
mért pirult el, szép Senora?

— „Egy rút szúnyog csípett vállon,
és karomba tüske tépett,
s tüske, szúnyog: — úgy utálom
őket, drága Cabellerom,
mint a szennyes zsidónépet."

„Hagyd a tüskét s a zsidókat", —
szól a lovag és nevetve
száz és száz új csókot adnak,
— nyárfák lassan bólogatnak —
inkább mond meg, hogy szeretsz-e?

Mint a tömjén, száll a jázmin,
s válladon harmat pereg le,
ajkad vörös, mint a kármin,
s mint a tömjén, száll a jázmin,
inkább mond meg, hogy szeretsz-e?"

— „Szeretlek én, Caballerom,
esküszöm isten fiára,
kit a körbevakaródzó
gonosz zsidók aljas módon
hurcoltak a Golgotára."

„Hagyd az istent s a zsidókat", —
szól a lovag és nevetve
hajlik le, a szép Senora
két fehér mellét keresve,
„Éjfélt üt a toronyóra.

Liliomok hajladoznak,
s harmatoznak már a rétek,
éjfélt ver a toronyóra,
egyet mondj még meg Senora,
igaz volt-e esküvésed?"

— „Olyan igaz, ahogy bennem
nincs más vér, mint grófi vérből,
s egy csepp sincs egy mór bitangból,
sem pedig a horgasorrú,
fondorlatos zsidónépből."

„Hagyd a mórt meg a zsidókat," —
szól a lovag és nevetve
veszi be a grófkisasszonyt
a sötét szőlőlugasba
fűből vetett kerevetre.

Nyárfák lassan bólogatnak
s ők ezernyi csókot adnak,
és már senki sem beszél,
nyárfák lassan bólogatnak,
s hullni kezd a falevél.

Rigók nászdalt énekelnek,
száll a jázmin és a rózsa,
kis fűvek letérdepelnek,
rigók nászdalt énekelnek,
ötöt üt a toronyóra.

És kűrt szólal meg a várból,
S Donna Clara hófehér
testét a lovag karjából
kioldva, míg még a mámor
arcán lángol, így beszél:

— „Hallod! Kűrtszó hív a várból,
de mielőtt elmegyek,
drága Senor, mond meg nékem,
mit előttem olyan régen
titkolsz el, a nevedet."

És a lovag lágy mosollyal
megcsókolja Donna Clara
száját s aztán így beszél:
— „Nézd amott a sárga házat,
(a holdfénytől most fehér)

ott lakom én az apámmal,
s apám — ki ne tudna róla? —
ő a bölcs és messzehíres,
nagyszakállú, tudós Rabbi
Izráel da Saragossa."

KALYIBA A HOLATYNON

Irta: IVAN OLBRACHT

Ivan Olbracht, a kiváló cseh iró, mint annyi társa, szintén ellátogatott Kárpátaljára. Ám regényében, **Nikola Suhaj, a rabló**-ban nem puszta exotikumot adott, de megmutatta, hogy a tehetetlen ruszin nép hogyan lázadt a Suhajok személyében az elnyomás ellen. A védekezésnek csak erre a módjára jöttek rá. Az itt közölt fejezetben azt mutatja meg Olbracht, hogy hogyan lett mondává Suhaj története, hogyan nagyitotta fel a nép képzelete emberfölöttivé Suhaj alakját s hogyan él még ma is a nép tudatában.

Midőn az elbeszélés irója Nikola Suhaj otthonában megtudta e *sérthetetlen* ember történeteit, ki a gazdagoktól mindent elvett, hogy a szegényeknek adja, — s aki soha senkit meg nem ölt, hacsak nem önvédelemből, vagy igazságos bosszúból, — igazán nem volt oka annyi komoly és szavahihető ember bizonygatása után kétségbe vonni, hogy Suhaj sebezhetetlenségét egy zöld galy okozta: azt lobogtatva hajtotta el a csendőrgolyókat, mint gazda a juliusi napon rajzó méheket.

Mert a hegyektől tüzbedobásra szánt papir módjára összegyűrt erdőknek e vidékén még olyan történetek élnek, melyeken csak azért nevetünk könnyedén, mert ilyesmik nálunk már évszázadok óta nem történnek. Az egymásonfekvő hegyek és egymást követő szakadékok e vidékén, hol az őserdők korhadó árnyaiban források születnek és ősrégi jávorok halnak el, akadnak mindmáig olyan elvarázsolt helyek, ahol még sem szarvas, sem medve, sem ember nem járt. A reggeli ködök sávjai, melyek nagy igyekezettel kusznak fel a fenyők koronáin a hegyekbe, kisérői a megfagyottaknak s a szük völgyek felett úszó felhők nyitott szájú rossz kutyák, melyek a hegy mögött gyülekeznek, hogy megtámadjanak valakit. Lent, a folyók keskeny völgyeiben, a kukoricamezőktől zöldelő és a napraforgó virágaitól sárguló falvakban farkasemberek élnek, akik este, szürkület után, egy tuskót átugorva, emberekből farkasokká vedlenek és reggelre ismét farkasokból emberekké; holdas éjeken erre ifjú boszorkák lovagolnak, alvó férjeiket változtatva lovakká s a varázslónőket nem kell hetedhétországon túl keresni, hanem a rosszakat a legelőkön lehet megtalálni, ahogy három állati lábnyomra hintenek sót, hogy a tehenek ne adjanak tejet, — a jókat meg akármikor meg lehet látogatni kunyhóikban és elhivni őket tilolójuk mellől, hogy ráolvassanak a kigyómarásra, vagy kilenc növény főzetének fürdőjével csináljanak erőset a beteges gyermekből.

Itt még él az Isten. Az őserdők fojtó csendjében él még a föld öreg Istene, aki körülöleli a hegyeket és völgyeket, játszogat a medvékkel a sűrűben, cirógatja a nyájtól megszökött tehénkéket és szereti a pásztorok tülkölését, ahogy este a marhát hivják össze. Öreg fák koronájába lehel, tenyeréből iszik a forrásoknál, éjjeli tüzekkel világit a legelőkön, zizegve remegteti a kukoricamezők leveleit és a napraforgó sárga tányérával integet. Az ősi pogány Isten ez; megtagad minden közösséget azzal a büszkén kérkedő Istennel, aki aranyban és selyemben lakik az ikonosztázok szines falai mögött, meg azzal a barátságtalan öreggel, aki a zsinagógákban tóratartók kopott függönykéi mögé rejtőzik.

De ez a dolog Suhaj zöld ágacskájával mégsem igaz. „Nem, — mondta nékem a holatyni polonina pásztora, — az emberek ugyan úgy beszélik, de másképʼ történt.“

S amint fűzfaágra szúrva, galambgombát sütött a lángon, elmesél-

te nekem azt a sorsdöntő eseményt, amely megszabta Nikola Suhaj, a rabló életét. Ezt az esetet még érdemesebb téli estéken, kunyhókban, tölgyfatuskók lángjánál elmesélni, mint a zöld ágacskáról szólót. Még érdemesebb! Mert ez az egyetlen szó, amit erre jogosan lehet mondani, bár a jelentős ámulás és a csoda előtolakszanak. De ezek a kifejezések a keresztény szókincsből erednek és kivételes dolgot jelentenek, meg olyat, amin csodálkozni kell. Itt viszont kivételes dolgok nem történnek és semmin sem kell csodálkozni. Hogy juliusban érik a gabona és augusztusban a len, úgyanúgy köztudomású dolgok, mint az, hogy a kukoricában jó tündérek élnek és a mocsaras patakoknál rossz vizisellők; hogy az ember vizbefúl, ha faúsztatásnál a tutajról beleesik a megáradt Tereblyára, — ugyanolyan természetes, mint az, hogy aki arra a helyre lép, ahová varázslónő öntötte növényeiből készült piszkos folyadékának maradékát, megőrül.

A holatyni pásztor magasan az esti ég felé lángoló tűz mellett, marhapásztorok körében kezdte mesélni Nikola Suhaj történetét. De be nem fejezhette, mert lassú nedves eső eredt meg, amilyen julius elején esni szokott. A kalyiba sötétjében, a szénán fejezte be aztán. A pásztorok elszivták dohányukat hegyes, rézkupakú pipájukból, álmukban mélyen lélegzettek, a tetőn dobolt az eső és a fakarámban a marha aludt, hol egyik, hol másik sarokból gyönge kis csengés hallatszott. Gyönge és finom, ahogy az ér elfolyik a kavicsok között: ahogy az állatok időnkint álmukban megmozgatják fejüket és ahogy nyakukon a kolomp lelke csendesen a fém-falhoz ütődik. Ez a különös hang adta meg az egész éjszaka szinezetét, mert azt a látszatot keltette, mintha valaki egyik sarokból a másikba kúszik, titkon hallgatózik és csöndesen koppint helyeslően.

Ez tehát a sebezhetetlen Suhaj macbethi története, Nikola Suhajé, a rablóé, aki a gazdagoktól mindent elvett, hogy a szegényeknek adja s aki soha senkit meg nem ölt, hacsak nem önvédelemből, vagy igazságos bosszúból. Mert ezek az erényei az egész világ minden lázadójának azokban az országokban, ahol még tudják szeretni a rablókat és nemzeti hősökként tisztelni őket.

*

A háborúban történt, ismeretlen helyen, nem messze a fronttól, ahol hetekig kóborolnak a lógósok, elrejtőznek a járőrök elől és az ötvenkettes ezred embereinek azt hazudják, hogy a huszonhatost keresik, — a huszonhatosoknak meg azt, hogy a nyolcvanötöst, a balassagyarmatit. Ezekhez tartozott Suhaj is, meg barátja, az erdélyi Német, foglalkozására nézve gépész.

Annak idején mindketten valami öreg orosz anyó kunyhójában rejtőztek. Az anyóka csúf volt és sárral tapasztott kunyhója a sikságból hirtelen kiemelkedő kupachoz hasonlitott, vagy még inkább hegyes kalaphoz, amely alá tisztátalan tojást rejtettek: abból ugyan semmi értelmes nem bujik elő. Két lánya volt, mind a kettő buta, hosszúhajú, lábuk bolhacsipésekkel tele. De egyedül voltak. Mivel a katonák keveset elmélkednek a szépségről, de annál többet gondolnak azzal, hogy hogy' lehetne két gránátrobbanás között a legjobban elszórakozni, kikezdtek a lányokkal. Velük mentek tehenet legeltetni, meg fáért az égererdőbe és éjjel utánuk másztak a padlásra.

— Te ruszin, — mondta egyszer vacsora közben Suhajnak az anyó, — te országodnak hires embere leszel, a katonaság és a generálisok félni fognak tőled, — közben a közös tálból savanyú ugorkakarikákat szedegetett hagymával és úgy mondta ezt, mintha a keritésről beszélne, vagy a tető zsupjáról. — Azt akarom, hogy elvedd Vaszja lányomat.

Vakuj meg, gondolta Suhaj, mindent tud tehát; ez bosszantó. „Hát még mit nem?!" Aztán utolsó reménységébe kapaszkodva: — és ha holnap agyonlőnek?

Az anyóka nem felelt.

— Belőled pedig, Német, — szólt, mikor lenyelte a falatot, — országodnak leggazdagabb embere lesz. Azt akarom, hogy elvedd Jevka lányom.

— Na! — mondta Német. — Csak élve kerüljek ki mindebből. — Rajta is látszott, hogy úgy esik néki az ilyen beszéd, mintha a fogát húznák.

A katonáknak persze eszük ágában sem volt elvenni a lányokat. Nikola már akkor is Erzsikét szerette és Németnek is maradt otthon babája. Csak lógni akartak, jól érezni magukat s az anyó — ime — valamit tervezett ellenük.

Egyszerre igen kellemetlenül érezték magukat a vacsoránál. Jevka tele szájjal ugorkát rágott hagymával és Vaszja a fakanál fogójával nyakszirtjét vakarta, a kontya alatt valami tetűt kergetve.

— De ha becsaptatok, ezerszer jaj néktek, — mondta az öreganyó és ez az átok annál undokabb volt, mert mintegy mellékesen mondotta és az öregasszony szemei közben a katonákon keresztül a gerendára szegeződtek.

— Micsoda? — morgott Német, de csak azért, mert illett, hogy valami ilyenfélét mondjon.

De Suhajt ez a csend és az estéli szürkület különösen érintette. Mintha messze innen, otthona felett valaki kivágta volna a légkör egy darabját és elhozta volna ide, a szalmatetejű kunyhó fölé. S otthon egy darab légüres tér maradt, elvarázsolt hely az őserdőben, ahol hiába bolyong majd a medve, a szarvas, meg az ember. Világosan érezte a korhadás és a gyanta illatát, ahogy behatolt ide a csenddel és szürkülettel a kis ablakokon át.

— Adjátok ide a sajkátokat! — mondta az anyó.

Elment valahova a katonasajkákkal és valami kotyvalékot hozott bennük vissza.

— Igyátok ezt ki!

Nem volt az sem keserű, sem édes, se jó, se rossz.

— Most semmiféle golyó sem talál benneteket, sem puska, sem pisztoly, sem gépfegyver, sem ágyúgolyó.

Olyan volt az egész, mint valami szertartás. Nikolának kicsit borzongott a háta.

Aznap este korán feküdtek le és éjjel nem másztak fel a padlásra a lányokhoz. De elalvás előtt sokáig beszélgettek a csűrben, a szénán.

Micsoda őrültség! Német bosszankodott. Tán komolyan azt hiszi, hogy beugranak ilyen butaságnak? Mesélje ezt a buta anyóknak, olyanoknak, mint ő, de ne öreg katonáknak. Csak magára haragszik; hagyta, hogy meglepje ez a véletlen eset és nem mondta meg a véleményét az anyónak, no és hogy megitta azt a moslékot. Meg kell adni, hogy igazán bosszankodott, annak ellenére, vagy talán épp azért, mert valahol bent egy hang bántotta, amely azt igyekezett sugalni néki, hogy mégis csak jó lenne, ha igaz lenne.

— Szökjünk meg! — mondta Suhaj.

No jó! Pár nap mulva ki is kerülhetnek innen! Kell is nekik az anya!

De a néhány nap hosszúra nyúlt. Itt béke és nyugalom honolt. Mintha ezer mértföldnyire és száz évnyire lettek volna a háborútól. Ide

egész idő alatt senki sem jött és nekik nem akarózott visszamenni az orosz gépfegyverek ugatásához, meg az orosz srapnellek fellobbanásaihoz. A biztos, mindenek felett értékes nyugalom megérte nekik a rossz lelkiismeretet. Jártak megint a lányokkal tehenet legeltetni és az égererdőkbe rőzséért.

De egy reggel már korán kint voltak az udvaron. Nikola az anyónak fenyőgalyakat vágott és hasogatott a kecskelábon. Német a földön ült, a fonott keritésnek támaszkodva és szájharmonikázott. A kunyhóból az anyó lépett ki. Létrát támasztott a kiscsűrhöz és valamiért a tető alá mászott. Hirtelen szél kerekedett, az anyónak ép' a szoknyája alá fújt és egészen lemeztelenitette. S ekkor valami igen különös tűnt elő: az anyó farcsontja megnyúlt volt és szőrrel benőtt. Mint a kecske farka.

Német, a buta Német, aki csak gépeit ismeri, meg számocskáit, semmit sem tud és mit sem hisz, harsány nevetésben tört ki.

De Suhaj meghökkent. Mert Nikola Suhaj kárpátaljai volt. És ott még él az Isten. Nikola Olexa Dovbus vidékéről való. A hires Dovbus Olexa vidékéről, aki hét évig hétszáz társával küzdött a környéken, aki a gazdagoktól mindent elvett, hogy a szegényeknek adja és csak olyan ezüst golyóval volt sebezhető, amelyet tavaszi buzaszemek közé rejtettek és fölötte tizenkét misét mondtak. Nikola Suhaj rögtön tudta, hogy előtte a létrán boszorkány áll. Varázslónő.

— Bajt okoz nekünk. Öljük meg! — sugta.

— Ugyan, miért? — legyintett Német.

De a katonáknak egy vénasszony élete nem sokat számit. Eleget öldösték egymást és legyilkolt társat is túlsokat láttak. Miért ne tegyen valamit bajtársa kedvére? Különösen, ha még elintézetlen számlája van az anyóval, mert büntetlenül támadt az ő emberi esze ellen?

Mikor másnap a csűrbe igyekezett, lebunkózták és elszöktek.

Egyideig még a környéken kóboroltak.

Aztán visszatértek ezredükhöz. A nyolcvanötöshöz, a balassagyarmatihoz.

Ujból lövöldöztek, újból hordták a sebesülteket a kötözőhelyre és a holtakat a gödrökbe, érezték a lövészárkok perzselt szagát és megint összeszorult a gyomruk az éhségtől. És megint vágytak, mint minden rendes katona, valami tiszta seb után, amely nem sebesitené meg nagyon őket és ha nem is haza, de legalább néhány hónapra a front mögé segitené őket. Hogy élt valahol egy vénasszony és valami Jevka meg Vaszja, arra már rég nem gondoltak.

Történt egyszer, hogy véletlenül ép' ők ketten mentek, mint járőrök, egy öreg tölgyfaerdőn át. Háromszor huszonnégy órával voltak a forró nap után. Teljes négy óráig bőgtek az ágyuk, minden egyetlen fehér homálya volt a füstnek és felkavart pornak; benne tüzek villámlottak, — az orosz gyalogság három rohama és egy ellentámadás, hullák szekérszámra, s mikor mindennek vége volt, fellélegzeni sem volt idejük, hogy ép bőrrel menekültek meg. Most, három napi csend után nyugtalanság odaát és készülődés a saját táborban azt mutatták, hogy a tánc kezdődik újból. Talán el kellene rejtőzni? De hová? Megszökni? A lövészárokból már nem lehet. És fogságba? Egy világért sem!

— Te Suhaj, — szólt Német, amint a ritka fatörzsek közt lépkedtek, miközben kinyujtotta balkezét, tenyérrel felfelé emelte, aztán viszszaforditotta, — torkig vagyok már az egésszel. Nem lőnél meg engem? — Ilyesmivel bajtárshoz kell fordulni, az ember maga nehezen tudja megcsinálni, legfeljebb egy darab kenyeren keresztül; az elfogja a puskaporszemeket, amelyek különben megégetnék a seb szélét és hadbiróság elé juttatnák.

— Akarod?

— Igen.

Suhaj belegyezően bólintott.

Német kézfejét egy tölgyfa törzsére fektette; fehér tenyere úgy nézett ki, mint a papircéltábla, amibe az iskolában tanulnak lőni a katonák.

Suhaj néhány lépésnyire félreállott. Célzott. A lövés eldördült.

Baaaá! bőgte el magát a felijesztett tölgyerdő. A törzsek gyorsan dobálták a vörösen felvillanó lövést, amig a sikságba dobták ki; ott elhallgatott.

A katonák kicsit megzavarodva néztek egymásra.

Ugyan mi történt?...

A lövés nem talált.

— Mit csinálsz, te? — bosszankodott Német és csodálkozott.

De Suhaj nem válaszolt. Mert valami nagy dolog történt ekkor a földön. Valami, aminek neve sem volt. Mert ez más világból való volt. Körül minden elcsendesült, mint a halál érintésére és a dolgok elvesztették szinüket. Nikola Suhajt nagy rettegés fogta el.

— Próbáld mégegyszer! Gyere közelebb!

Ugyan mi jelent meg előtte? A halál? A sors? Isten?

— Ne bolondulj! Lőjj!

Ez a hang — mintha a föld alól jönne, mintha a távoli lövészárkokból. És a társa tenyere — mintha szörnyen fehér papir céltábla lenne. Olyan fehér, hogy ilyen félelmetes fehérségről senki sem hallott.

Suhaj mintegy álmában arcához emelte fegyverét. Jó lövő volt; akármelyik brigádnál legfeljebb egy-kettő akad ilyen. Az őrnagy egyszer koronákat dobált neki a levegőbe s ő lelődözte azokat.

Meghúzta a ravaszt.

Hallotta, ahogy nagy távolban elhalt a lövés.

Valahol Kolocsava, Krászny fölött az ő otthonában vihar volt készülőben.

— Mit csinálsz, te barom? — dühösködött a társa, tiszta tenyerét vizsgálva. — Nem tudsz célozni? Hülye, hiszen gyanus lesz, hogy annyi lövést hallanak innen!

Suhaj nem felelt. Vállára vetette a puska szijját és elindult.

Német utána szidalmakat mormolva.

Aztán Suhaj hirtelen visszafordult. Sápadt volt, de szeme fénylett és hangja parancsoló volt.

— No most te!

— Én — téged? — mondta Német. — Hát, — miattam?

— De ne menj messzire!

— Hová célozzak?

— Elég, állj meg! A mellembe.

— Őrült!

— Nem a mellembe, a fejembe!

— Szamár!

Világos, hogy bajtársunknak nem lövünk a mellébe, sem a fejébe, de a katona vállba célzott, pontosan és tizenkét lépésről. És ilyen távolságról nem lehet elvéteni.

A tölgyek ismét felkiáltottak a lövésre.

Suhaj nyugodtan állt a hatalmas törzsnél s valahová, a bajtársán túlra nézett, mintha mindez őt nem is érintené, mintha egészen másra gondolna.

— Hát ez mi? — kérdezte megrökönyödve Német és ő is elsápadt egy kicsit. Megforditotta kezében a puskát és a ravaszt vizsgálgatta.

— Gyere, menjünk! — szólt Suhaj.

Továbbhaladtak a tölgyesben; az öreg törzsek messze voltak egymástól s közöttük sok fény volt, — zöld alulról és kék felülről. És ez volt a csodálatos: más erdő volt ez, mint egy pillanattal előbb. A nap már nyugat felé haladt, de ujra felragyogott. A kérgek ráncai világosabbak voltak, a levelek zöldje friss és a lépések úgy borultak a mohába, mint soha azelőtt. És ha megszólalt lábuk alatt egy keményebb tölgygalyacska, — hang, melytől egy pillanattal előbb még féltek, — világosan és vidáman csengett. Az ellenség messze volt. De volt-e egyáltalában valami ellenség? És volt-e valami háború?

Hosszú negyedórákig hallgatva mentek egymás mellett. Csak estefelé, már lenn a sikságon, mikor a lövészárokhoz közeledtek, mondta Német:

— Te hiszel ilyen esztelenségben?

Hangja éles akart lenni, de egy kicsit fátyolos volt.

Suhaj mintha nem is hallotta volna.

Aztán megint hosszú hetekig élték az undok életet a lövészárkokban, táborokban. S amig a többi katona a röpülő gránátok után nézve, ilyesmit gondolt: „Ha a gránát abba a nagy mezőbe csap bele, a vékony körtefa mögé, akkor élve kerülök ki a háborúból"..., mert tovább gondolni nem is mertek, ők ketten különös esettel szivükben éltek, melyről soha nem beszéltek. Suhaj azért, mert nem kellett beszélni. Német pedig félt, hogy hazudnia kellene magának és bajtársának.

Aztán elváltak és soha életükben nem látták egymást viszont. Németet a telefonhoz rendelték, a századot felváltották, hátra mentek, majd ismét előre új állásokba, ahogy az már a háborúban történni szokott és ahogy az emberek egymást el szokták veszteni.

De Suhaj felesége, Erzsike, Péter, öregapja és apósa, Dracs Ivan, akik sok üldözésbe kóstoltak bele, meg minden barátja, ha ugyan tizenegy év után nem szégyenlik bevallani kapcsolataikat Nikolával, — bizonyitják mindenkinek, hogy ő gyakran emlékezett Németre és sokszor mondotta, hogy szeretne vele még egyszer az életben találkozni.

*

Valahogyan így mesélte a pásztor a Holatyn alatti kalyibában.

Bizonyosan tudta már Suhaj életének eredményét, mikor mindezt elmondotta, de ez a mese semmivel sem kevésbé tanulságos, mint azok a történetek, melyek Achillesről, Siegfriedről, Macbethről és Olexa Dovbusról, — vagy hogy is hivják mindazokat, akiket a sors sújtott, — szóltak. Mert, ha nem is akarunk olyan elvont fogalomról beszélni, mint a halhatatlanság: a sebezhetetlenség után mindnyájan vágyódunk. De az ördög mindig talál valamilyen ösvényt, amelyen még a jóslásokkal és hittel körülzárt emberhez is betör és annyira szétrugja és szétszórja őket, hogy hirmondó sem marad belőlük.

ABESSZINIA MUSSOLINI VÁLTOZÁSAI TÜKRÉBEN: „Gróf Bonain-Logare megbizottja kijelenti ezután, hogy Abesszíniának a Népszövetség tagállamai sorába való felvétele annál inkább értékes megtisztelését jelenti a Népszövetségnek, mert egy olyan távoli nemzettől jön, amely eddig távoltartotta magát a nagy nemzetközi mozgalmaktól, csodálatraméltó szilárdságával azonban s hitének és nemzeti karakterének századokon keresztül való megőrzésével megszerezte mindazokat a nemesi cimeket, amelyeket innen méltánylással kell tekinteni". (Az 1923 szeptember 20-án tartott Népszövetségi ülés jegyzőkönyvéből.)

„A Népszövetség különben is nagyon meggyöngült ügye nem azonositható egy afrikai tagállam ügyével, amelynek tulajdonképpen nem is volna szabad a Népszövetségbe tartoznia." (Tribuna, 1935 julius 10. Vezércikk.)

NAPJAINK ÁTÉRTÉKELŐI (I.)

Irta: PÁLFAI ISTVÁN (Budapest)

A munkásmozgalom veresége Németországban — vereség, mely későbbi győzelmének feltételeit érleli — napirendre tűzte a német munkásmozgalom kritikáját. Ez a kritika, ha marxista szempontok irányitják, éppen arra hivatott, hogy a maga részéről is hozzájáruljon a későbbi győzelem feltételeinek a kiépitéséhez. De a marxista német munkásmozgalom vereségét a marxizmus nyilt vagy leplezett ellenségei is felhasználják a saját felfogásuk igazolására. S minthogy a német munkásmozgalom veresége mindkét iránya vereségének alakjában jelenik meg, különösen kedvező alkalmat nyújt a munkásmozgalomban szerepet játszó kispolgár teoretikus önkielégülésére. A kispolgár hajlik arra felemás osztályhelyzeténél fogva, hogy „osztályfeletti" álláspontot foglaljon el. Ha azután az ilyen kispogár a modern munkásmozgalomba kerül, amelyben osztályok harca folyik munkásmozgalmi irányok harcának alakjában, „osztályfeletti" magatartását e munkásmozgalmi irányok fölé emelkedés attitudejében fejezi ki. Következzék be most már oly' történeti helyzet, amelynek felszine a munkásmozgalom irányainak egyforma kudarcát mutatja, úgy ez a munkásmozgalmi kispolgár nem fogja elmulasztani annak megállapitását, hogy a történet erői az ő teoretikus felfogását igazolták s önelégülten fogja az ellentétes osztályirányokat, amelyekben *csak* a munkásmozgalom irányait látja, magukba szállásra, „átértékelésre" felhivni. S ha, a dolgok felszinén maradva, a történet belső hajtóerejét, a dialektikus ellenmondást nem is fogja felfedni, közszemlére fogja legalább tenni, ő, „az élő ellenmondás", saját kispolgári lényének lapos belső ellenmondásait.

A magyarországi munkásmozgalomban elsősorban Kassák Lajos képviseli a kispolgárnak ezt a tipusát. Nem meglepő tehát, hogy Kassák elégtétellel állapitja meg nemrég megjelent *Napjaink Átértékelése* cimű könyvében: „évek óta ellene voltunk a két munkáspárt oktalan politikájának, világosan láttuk a tragédiát, aminek be kellett következnie." (13.) S természetes, hogy „a forradalom bukására" vezető „törvények részletes megmutatását, a helyzet pontos meganalizálását" mint „a mai gondolkodó szocialista legfőbb feladatát" (14) elsősorban saját, most már történetileg igazolt hivatásának tekinti — annál is inkább, mert szerinte „az elmélet nagy fejtegetői és magyarázói" mélyen hallgatnak most, holott „éppen ma minden komolyan átgondolt szóra olyan szükségünk van, mint a szomjuhozónak a vizcsöppre." (42) Az is önként értetődik, hogy ezen az alapon „ideológiánk új átértékelésére" (41) szólit fel bennünket „egy szigorúan tudományos módszer" (43) segitségével, amelyről már eleve feltehetjük, hogy csupán a lapos ellenmondásokban való gondolkodás „módszere" a társadalmi felszin jelenségei felett.

A munkásmozgalom ideológiájának időszerű átértékelését tűzi ki tehát feladatul Kassák könyvében, amelyben ő maga is, mint napjaink hivatott átértékelője lép fel. A mi feladatunk ennél jóval szerényebb, mert tárgya nem „a munkásideológia időszerű átértékelése", hanem csupán Kassáknak, az átértékelőnek könyve által időszerűvé tett értékelése.

Az imperialista korszak elején, az osztályellentétek akkori alacsonyabb fokán, a marxizmus ellen irányuló kispolgári revizionista törekvések még nyilt sisakkal jelentkeztek. De ma már mindinkább érvé-

nyesül „a történet dialektikája, amely a marxizmus elméleti győzelménél fogva arra kényszeriti ellenfeleit, hogy marxista álruhában jelenjenek meg." Kassák annyiban mindenesetre „időszerű" és valóban „átértékel" avult ideológiai módszereket, hogy ő is folytonosan ismételgeti, hogy „szocialista szemléletünk alapja a marxizmus" (47), hogy ő „szigoruan marxista", (43), hogy „Marx módszeres gondolkodását" kell követni, hogy „felelőtlenség azt mondani, hogy Marx elmélete hibás." (58). És az ideológia átértékelésének követelését nyiltan ő sem a marxizmus, hanem „a háború utáni dogmatikus pártmarxisták eltévelyedése" ellen irányitja, az ellen, hogy Marx „időleges politikai és gazdasági megállapitásait" örökérvényűnek tekintsék, (41), hogy elméletét „hiánytalannak" (58) tartsák, hogy elzárkózzanak „újbóli elméleti átgondolása" (42), az „időszerü követelmények" (41), „a mai állapotok" (58) figyelembevétele elől. De, hogy Kassák szavaival éljünk: „kérdés, ki hogyan értelmezi magát a marxizmust?" Erre a kérdésre pedig, Kassákot illetően, már könyvének első, elméleti problémákkal foglalkozó oldalain megtaláljuk a feleletet.

Itt mindenekelőtt megtudjuk, hogy a történeti materializmust nem szabad „összekeverni a 19. század filozófiai materializmusával." (7) Ezt a szempontot Kassák felette fontosnak tartja, mert a történeti materializmus műszava helyett is előszeretettel használja a „történeti realizmus" (8, 41), „szociális realizmus" (58) kifejezését. Kassák tehát elutasitja a filozófiai materializmust. Aki azonban a filozófiában nem materialista, egy könyörtelen alternativa alapján filozófiai idealista, végeredményben solipsista, „fideista", akármilyen formákban rejti is el filozófiai felfogásának lényegét — és semmiesetre se teszi magáévá a marxizmus filozófiai álláspontját. Nem volna semmi értelme annak, hogy Marx és Engels *materialista* filozófiai felfogását bizonyitgassuk. Ez a kérdés régóta tisztázott. S hogy a filozófiai materializmus milyen elválaszthatatlan kapcsolatban áll a történeti materializmussal, annyira, hogy egységüknek a filozófiai idealizmus alapján való „megszüntetése" már egymagában idealista történeti felfogásra vezet, azt éppen Kassák példáján még látni fogjuk. De a „történeti realizmus", „szociális realizmus" kifejezéseinél érdemes megállanunk, mert ezek használatával Kassák már itt leleplezi filozófiai és társadalmi felfogásának legfontosabb forrását és egyben pártfelettiségének a látszatát is. A marxizmus materializmusának realizmussá való „átkeresztelése" Marx és Engels egyik legszemérmetlenebb idealista meghamisitójától, az austro-„marxista" Max Adlertől származik, nem a munkásosztály valamely „pártfeletti" gondolkodójától, hanem a csődbejutott osztrák szociáldemokrácia „filozófusától". Attól az idealista — végső konkluziójában solipsista és fideista — Max Adlertől, aki szerint „sohasem lehet tudni... hogy létezik-e a tudatunkon kivül és attól függetlenül egy objektiv világ", aki szerint „minden adottság tudattartalom", aki szerint a társadalom ép' úgy aprioristikus gondolati kategória, mint a tér és az idő, aki számára ennélfogva a társadalom „szellemi valóság", „a gazdaság ép' úgy szellemi, mint az ideológiai, csupán más fajta szellemi" s az osztályharc „szellemi harc", aki azt hangoztatja, hogy a tudomány nem képes a vallás tételeit, isten létezését megcáfolni, aki végül kijelenti, hogy „az istenfogalom gondolata szükségszerűség a társadalmi eszmény megvalósitására" s aki mindezt marxizmusnak nevezi. Ennek az Adlernek, aki egyébként maga is csupa lapos önellentmondás, tanitványa Kassák. Hogy mennyire hűséges tanitványa, többször látni fogjuk, de egy különösen jellemző bizonyitékával ennek már könyve elején is találkozunk. Adler megállapitja, (Engels als Denker

58), hogy Engels szerint 1. a lét és a gondolkodás viszonya a kölcsönös függőség; 2. a lét és gondolkodás függőségi viszonyában az elsődleges a természet, a lét. A megállapitás helyes, Engelsnek valóban ez volt a felfogása. De mig az első tétel *csak* kölcsönös függőséget állapit meg, a második ennél *többet,* ezen a kölcsönös függőségen belül a lét elsődleges voltát. A két tétel Engels felfogásában egyáltalában nem ugyanazt jelenti, hanem egymást kiegészitve, a lét és tudat kölcsönös függőségének, kölcsönhatásának megállapitása mellett, az *anyagi* lét elsődleges, teremtő, genetikus, végső fokon meghatározó szerepének a felismerését ebben a kölcsönhatásban, akár a lét és tudat viszonyának filozófiai kérdéséről legyen szó, akár a társadalmi lét és tudat viszonyáról. Ez éppen a marxizmus materialista álláspontja. Már most Adler, a mester, ezt az álláspontot tényleg a puszta kölcsönhatás (idealista) elméletévé hamisitja át (amennyiben szerinte Engels csupán a lét és a gondolkodás, mint egyformán tudatelemek kölcsönös függőségi viszonyát állitja és a lét elsődlegességéről csak logikai vagy pszihológiai értelemben beszél.) Kassák, a tanitvány, pedig egyszerűen utána mondja Adlernek, hogy „Marx szerint a lét szabja meg a tudatot", hogy *tehát* „Marx az anyag és a szellem kölcsönhatását állapitja meg" s hogy „a lét és tudat kölcsönhatása", ez Marx filozófiai és társadalmi szemlélete (8). Az anyag, a lét elsődlegessége materialista felfogásának e „feloldása" a puszta kölcsönhatás „elméletében" azután, ha közvetlenül „csak" a tudat, a szellem egyenrangusitását foglalja is magában az anyaggal, a léttel, a jelenségek magyarázatánál egyben a tudat, a szellem elsődlegessé emelésének idealista utját is megnyitja. Tényleg éppen a puszta kölcsönhatás elméletén át jut el Kassák, a filozófiai materializmus tagadásából kiindulva, a történetnek ahhoz az idealista felfogásához, amelyet még részletesen látni fogunk.

A marxizmus, a dialektikus materializmus szerint az objektiv valóság hajtóereje az ellenmondás, az objektiv, magukban a dolgokban adott ellenmondás. Adler nem ismeri el a valóságnak az ellenmondáson alapuló objektiv dialektikáját, az ezt megállapitó felfogást, tehát tényleg a marxizmus felfogását, metafizikainak nevezi és a marxizmust odahamisitja, hogy ez az ellenmondáson alapuló dialektikát csak mint idealista szubjektiv dialektikát, csupán mint „a gondolkodás ellentétességét tartalmai folyamatában" tekinti érvényesnek (Marxistische Probleme 23, 34, 39). Ugyanakkor azonban, hogy a történet dialektikus felfogása marxista követelményének is „eleget tegyen", kifejti, hogy a marxista történeti felfogás annyiban nevezhető dialektikusnak, hogy a társadalmat a levés árjában tekinti és mozgatóerejének a „reális antagonizmust" tartja (u. o. 41.). Az utóbbi tétel persze tisztára mechanikus társadalmi felfogást fejez ki, de sebaj, a fontos az, hogy az objektiv dialektika fogalmát sikerült „átértékelve" megmenteni s igy lehetségessé válik megtévesztő felhasználása. Természetes azonban, hogy igy a társadalom *dialektikájára* való hivatkozás, ha nem puszta közhelyek ismételgetése, üres frázissá válik, amely éppen a társadalom *antidialektikus,* mechanikus felfogását leplezi. S ép' ily természetes, hogy Kassáknál, Adler tanitványánál is, materialista dialektikát, vagy „szebben": a „dialektikus realizmust" (8), azon a közhelyszerű megállapitáson kivül, hogy a „szocializmus... dinamikus... társadalomszemlélet" (7), csak mint frázist látjuk viszont. Látni fogjuk még, hogy milyen sorsra jut Kassáknál az elmélet és a gyakorlat, az evolució és a revolució egységének dialektikus fogalma. De a saját „dialektikájából" már könyve kiindulópontján is izelitőt kapunk. Itt azt olvashatjuk, hogy: „ma... a dialektika törvényeit látjuk érvényesülni. A mennyiség át-

alakult minőséggé. A modern értelemben vett tömeget nem mennyisége, hanem minősége határozza meg." (6). A materialista dialektikának egyik törvénye, hogy az objektiv valóságban a mennyiség növekvésének meghatározott pontján többé nem mennyiségi, hanem minőségi ellentét jött létre. Ha pl. embercsoportokat tekintünk, ezek, mennyiségi növekedésük meghatározott pontján, tömeggé alakulnak át, amely uj tulajdonságaival minőségi ellentétként kerül szembe a kisebb embercsoportokkal. A mennyiségi ellentét átcsap minőségi ellentétbe. Mármost Kassáknál egyáltalában nincsen szó oly' objektiv társadalmi folyamatról, melynek során embercsoportok mennyiségi növekedése minőségi átalakulásukra vezetne. Nem azt állapitja meg, hogy a munkástömegek mennyiségi növekvésének eredményeként meghatározott minőségi átalakulásuk következett be, ami a mennyiség-minőség dialektikai törvényének az érvényesülését jelentené. Egyszerűen azt akarja kifejezni. hogy ma már a tömegerő, mint társadalmi tényező,nem a tömeg mennyiségén, hanem minőségén alapszik, egy olyan gondolatot fejez ki tehát, amelyben egyaránt szerepel ugyan úgy a mennyiség, mint a minőség, mint ezeknek időbeli egymásutánja, a nélkül azonban, hogy a gondolat alapjául a minőségi ellentétet létrehozó mennyiségi növekedés objektiv dialektikai folyamata szolgálna. Kassák tételének tehát semmi köze nincs a mennyiség-minőség dialektikai törvényéhez, de mert szerepelnek benne a mennyiség és a minőség és egymásutánjuk fogalmai, ennek segitségével úgy tünteti fel a dolgot, mintha tétele a mennyiség-minőség dialektikai törvényét fejezné ki és ő maga a dialektikus tudomány képviselője volna, amikor a valóságban egyedül a dialektikus frázist képviseli.

Annyit azonban már itt is meg kell jegyeznünk, hogy Kassák az elméletben nem *csak* Max Adler követője. Mint minden kispolgár, ő is eklektikus. Igy azután nem csodálkozhatunk, ha már könyve elején egyszerre felbukkan a szintén nem éppen „pártfeletti" Lassalle, mint elméleti forrás — akinek a tanáról egyébként Kassák, mint „forradalmár" egyidejüleg kellő megvetéssel is nyilatkozik. (16). Kassák, a „teoretikus" és Kassák, a „forradalmár" nyilván nem értenek egyet. Marx ugyan azt irta, hogy Lassalle és egyáltalában „a vulgärszocializmus... eltanulta a polgári közgazdáktól, hogy a megoszlást a termelés módjától függetlennek lássa és tárgyalja, s a szocializmust úgy mutassa be, mintha elsősorban a megoszlás körül forogna." (A Gótai Program Kritikája 49.) De a vulgärszocialista és lassaleánus Kassák szerint azért az a baj, hogy „a 19. század... társadalmasitotta a munkát, de nem társadalmasitotta a javak eloszlását, ezáltal az embert egész valóságában lesülyesztette a materiális nyomoruságba."...

Azt hisszük, hogy az olvasó eléggé megismerte az eddigiekből Kassák „elméleti" felfogását. De azért, mielőtt áttérnénk Kassák könyvének arra a részére, amelyben a „mai gondolkodó szocialista legfőbb fel-

Fizessen elő a KORUNK-ra

adatát" teljesitve, „részletesen megmutatja a forradalom bukására vezető törvényeket", nem mulaszthatjuk el, hogy mi is meg ne mutassuk legalább még azt a képet, amelyet Kassák, „átértékelő" módszerének hasonlithatatlan alkalmazásával, Marx szabadság-fogalmáról fest. Mint Kassák mondja: „Marx szerint... a mai munkás... munkavállalási szabadsága a szabadság fogalmának meggyalázása. Mert a a mai gazdasági törvények keretei között nem az ideális szabadsághoz jut hozzá, hanem elvész a nagy bizonytalanságban" (10). E szerint tehát Marx félreismerte volna önmagát, amikor gunyosan beszélt „az egyik vagy másik világjavitó által kitalált vagy felfedezett eszmékről és elvekről", „a szabadság, igazságosság stb. örökigazságairól." Bármily keserves is legyen, tudomásul kellene most már vennünk, hogy a valóságban maga Marx is csupán ezek közé az örök igazságokban hivő, javithatatlan világmegváltók közé tartozott. Nem állitja-e ezt Kassák, a munkásmozgalom történeti vereségéből meritett egész elméleti tekintélyével? Nem állitja-e, hogy Marx tiltakozott „az ideális szabadság" örök igazsága nevében „a szabadság fogalmának meggyalázása ellen?" S ha igy volna — már pedig Kassák, aki a történelem ormairól szól hozzánk, nyilván elvárja tőlünk, hogy el is higyjük neki — nem kellene-e a marxizmusról vallott egész eddigi „dogmatikus" felfogásunkat tényleg az idealizmus irányában „átértékelni?" Ez azután valóban tragikus helyzet — volna, ha, mint legközelebb látni fogjuk, az, amit Kassák a történelem szilárd ormainak néz a saját lába alatt, nem csupán a kispolgár lapos ellenmondásainak süppedő talaja lenne.

AZ ERDÉLYI ÉRCHEGYSÉG TÁRNÁIBAN

Irta: GEO BOGZA

Geo Bogza a mai román irodalom fiataljai közt a korjelenségek iránti rendkivüli fogékonyságával tünik ki.

Öt órakor reggel még sűrű, tömött téli sötétség fedi a hegyeket, de a Rosia Montana csodálatos tája már éledez. Az ormokon át, a szakadékok közén meg az oldalvölgyekben feltűnnek lassan a bányászok lámpái. Ahogy házuk vagy falujok fekszik, egyik felfelé halad a bányatorok felé, másik meg éppen ellenkezőleg, egészen fent, valamelyik hegycsucs mögött jelenik meg és onnan ereszkedik lefelé. Balról, jobbról, felülről, alulról egyszerre tűnnek fel az imbolygó lámpafények, szállanak és ereszkednek, ahogy vezet az útjuk a hegygerincen, kikerülik a sziklacsompokat és elhúznak a meredek mélységek szélein... Sokszáz lámpa jelenik meg rendre és váratlan hunyorog fel fényük a sötétben. Sík föld sehol sincs itt.

Hat órakor reggel újra kezdődik az éjszaka. A feltünedező lámpafényeket elnyeli az aranybányák sötét, tátongó szája. Valamivel később, amikor a behavazott csúcsokon szétömlik az első napsugár — ember nélkül, pusztán, mozdulatlanul találja a falvakat, megmeredve valami északsarki örökkévalóságban. És így marad estig, amikor a bányák torkolata felől újra megjelennek sárgán, földszürkén, lámpással kezükben a bányászok.

Az állami bányákban, ahol szabályozott a munkarend, a bányászok délután három órakor kerülnek fel a napvilágra. Azok, akik azonban magánbányáknál, vagy a saját szakállukra dolgoznak, sohasem látják a napot. A Rosia Montanán nagyon sok van ez utóbbiakból. Éppen úgy, mint a földnélküli parasztok, ők is részesedésre dolgoznak a bányákban,

ami nem az övék. Rendesen a falvak legszegényebbjei s a termelt arany egy ötödét kapják. Míg máshol állandóan a terepet tanulmányozó mérnökök működnek, hogy amennyire lehetséges elejét vegyék a szerencsétlenségeknek s mótorok, villanyüzemű felszerelés, szállitókocsik állnak rendelkezésre, addig a Rosia Montanán mindebből semmi sincs. A bánya torkában egy faajtó és semmi más.

Amott a bánya, a mély, sötét, gidres-gödrös huruba, amelyből targoncával, vagy a hátára vetett zsákban hordja ki a bányász az ércet. Az emberek behatolnak e bányákba, ahol semmi sem védi meg őket az esetleges leomló szikláktól, görgetegektől. A zsák a vállán, a lámpa a kezében, a dinamitpatron a zsebében: így ereszkedik a bányász sokszáz méternyi mélyre, hogy megkeresse az aranyat. Aranyat? Aranyat. De még milyen aranyat! Még az ördög se, ha egy angyalt rabolt volna az égből és módjában lett volna érccé varázsolni, szétszórni és elrejteni kedve szerint, nem rejthette volna el jobban. Egészen bent a föld mélyében, miután lefelé haladtál vagy egy óra hosszat, átbotladoztál a görönggyökön, átkúsztál szakadékokon, a hasadon csúsztál vagy száz méterre, egy keveset fölfelé mentél, majd ujra lefelé és átbujtál holmi kigyó lyukakon — eléred az aranyat. Vagyis odaérsz egy hatalmas sziklához, amelynek pórusai közt, minden köbméterében két vékony aranyfonál — szerteszórva, szabad szemmel észre sem vehetően. Az emberek kézbe veszik a csákányt, a vésőt és a dinamitot. Azután indulnak vissza a tele zsákkal, csúsznak megint a hasukon, átbujnak az éles kövek között, gyakran a fogukkal cipelve a zsákot. Mindezt lenn a föld mélyében, a legsürübb sötétben, mely valaha is uralkodott. Mialatt alapjában remegteti meg a bányát a robbanó dinamit — szörnyűbb a fülnek, mintha nehéz tüzérség „dolgozna".

Azután, hogy egyideig e bányászok között éltem, nem tartottam különösnek, hogy a bányába szállás előtt valamennyien letérdepelnek és hosszan imádkoznak. És hogy valahányszor meggyujtják a dinamit kanócát, gyorsan meghajolnak, istensegitset kiáltanak és rohannak valamelyik közeli rejtek, védő fal mögé. Amint eléri a légnyomás, valamenynyi lámpa kialszik és a vaksötétben egymásután robbannak a dinamitpatronok. Mintha egészen közel robbannának, megborzasztják a szívet és megremegtetik az idegeket. Ezért van az, hogy odafenn, a Rosia Montana oromzatos földjén hét templomtorony emelkedik. És hogy mindegyik hegycsúcson egy-egy magas kereszt nyulik az égnek és minden keresztuton egy-egy bádog-Krisztus áll őrt, lábánál száraz virágkoszorúkkal.

Ezeknek a hegycsúcsokon fekvő falvaknak élete mint két vízcsepp hasonlit a tengerparti halászfalvakéhoz, a nyugati és katholikus országokban. Mécsek minden keresztuton és néhanapján ünnepek, papok tömjénfüstje Szent Barbara, a bányászok védszentjének tiszteletére. Minden ház homlokzatán két keresztbetett kalapács és fölöttük kereszt látható. Minden bánya valami szent nevét viseli: bejáratuknál hatalmas kereszt és feszület. Ugyanaz a mozdulatlan élet századok óta. Más bányákban ott a villanyvilágitás, egyenesen felállva indulhat a bányába a bányász, a dinamitot messzirő', villanyos uton robbantják és ventilátor kergeti ki a füstöt. Itt estig a füstben dolgoznak az emberek...

A közel száz magánbánya közepén, hatalmas kiterjedésben a föld alatt: az állami bánya. A többiekkel szemben ez már modern berendezésű. Egy sinpár a „bányakutyák" számára és néhány hosszú, boltozott tárna. Ebben a bányában kezdtem meg inaskodásomat, reggel öt órakor, amikor a hegyormok és mély hasadékok mentén feltünedeztek az első bányászlámpák.

Körülbelül a falu közepén, az egyik templom felett, a másik alatt áll egy hatalmas ház, előtte magas, hóval födött egyenes fenyők. A hegyeken imbolygó lámpafények közül négyszáz e ház felé tart. Itt van az állami bánya bejárata. A házban több szoba. Az egyik szobában, a padlón, nagy csapóajtó. Felemeled — alatta a bánya bejárata. Az emberek keskeny, függőleges falépcsőn ereszkednek lefelé, erősen belekapaszkodva. Reggelenként mind a négyszáz munkás tiz perc alatt ereszkedik le ebbe a mély kútba, egyik a másik nyomában. Délután két órakor, amikor bevégezték odalent a munkát, ugyanezen az úton jönnek fölfelé a napvilágra. Képzeljük el, hogy sokszorta magasabbra, mint a bucuresti telefonpalota, egy szinte függőleges, a falhoz tapadó keskeny lépcső vezetne fölfelé és ezen kellene négyszáz embernek szünet nélkül le és föl mászkálnia, miután egész napon át keményen dolgozott a föld belében. Aki tudja milyen nehéz még a megenyhitett kör lépcsőn is feljutni pl. a negyedik emeletre — az számot adhat magának erről. Megállás nélkül folytonosan kapaszkodni fölfelé vagy lefelé, négyszáz ember láncsorában. Szinte lehetetlennek tűnik. És mégis: a Rosia Montanai bányászok mindennap megteszik. El sem tudom képzelni, hogyan birják.

A kaszárnyafalú nagy ház minden reggel megtelik emberekkel. Az egyik teremben hosszú lócák a fal mellett, elől egy katedra, rajta kereszt. A bányászok lassan szállingóznak és topognak odakint a hóban. A hegyekről a fény szüntelenül ömlik ebbe az irányba. Félhatra majd mindnyájan megérkeztek. Vízet töltenek a karbidlámpába és megigazitják a lángot. Ha a lámpákban sokáig áll zártan a víz, a láng nyulik fölfelé, mint valami kigyulladt szondából. A bányászok keményen megszoritják a lámpa csavarát és a karbid észre tért. A piszkospadlóju nagy teremben négyszáz láng lobog. Négyszáz ember. Bár sokan vannak, feltűnő a csend. Senki sem beszél. Hallgatva állanak valamennyien, lámpával a kezükben.

Földporos hajú, csontos nagy arcu, kemény, szúros bajúszú emberek. Durva ruhájuk könyöke és térde teli nagy foltokkal. Bakkancsuk szikkadt, itt-ott még rajta a földmély szikláiról csurgó víz. Földsárga, érdes, barázdás kezek. Néhányan a hegyeken tuli falvakból jönnek s hogy idejében érkezzenek, jókorán kelnek fel. A hegyeken már semmi fény se látszik. Ahogy a katedra feletti óra mutatója közeledik a 6 felé, egyre közelebb mennek, szorosan egymás mellé, mint a juhok a nyájban.

Kint szól a harang, kezdődik a jelentkezés. Ianus Nicolae! Jelen! — kiált a szólitott ember. Stefan Vârj! Jelen! Ma a legtöbbnél ez a második szó, amit kiejt, az első a reggeli, mindenkori köszöntés: „noroc bun!" (jószerencsét!). Következik az ima. A négyszáz ember letérdel. Ma a falu birája az előimádkozó, aki mint csoportvezető szintén a bányában dolgozik. Kövér, nagybajúszú ember, és kalapján a pántlika mellett dinamitkanóc diszeleg. Az ima hosszú, jó öt percig mormolják az emberek, gyermekesen összekulcsolt kezekkel. Azután készülődnek a bányába való leszálláshoz. Egyik-másik megigazitja zsebében a tejesüvegét.

A listát olvasó vezető kinyit egy szekrényt s vagy egy tucat embernek ócska ujságokat nyom a kezébe. Ezekből az ujságokból fidibuszt csavarnak, meggyujtják a lámpa lángján és azután odatartják a kanóc végéhez. Közvetlenül a lámpa lángjával gyujtani meg a kanócot: szigorúan tilos. Mert könnyen megtörténhetik, hogy a láng kialszik és a sötétben maradó bányász nem tud elfutni, amikor a dinamit robban.

Az első bányászcsapat átmegy a szobába, ahol a bányába vezető kút van. A csapóajtó fölnyitásakor a látszólag üres kutból két ember kapaszkodik kifelé. Az örök, akik egész éjjel lent voltak bezárva a bányába.

Reggel másznak felfelé a lépcsőn és várják az ajtó kinyitását. Helyükbe egymásután ereszkednek le a csoportok. Az emberek még előveszik a tejesüveget s a tejet gyorsan leeresztik a torkukon, a lámpával világítva a művelethez.

Indul az utolsó csoport, az utolsó ember. A hosszú fénysor a kúton át egyre mélyebben száll a bányafenékre, majd egészen eltűnik. A nehéz csapóajtót visszaeresztik a kútra, a súlyos reteszeket helyükre tolják. Fenn a föld színén nem maradt senki.

A csapóajtót leeresztették az utolsó ember után. A terem a keresztel üres. Következünk mi, hogy leszálljunk a bányába.

Lámpával a kézben haladunk előre. Előbb egy többszáz méter hosszú, boltozott tárnában. A sárgás sárra egymásután fektetett deszkákon lépegetünk. Megcsap a penész, a nedvesség, a redves fa szaga. Majd semmi szagot se érzünk. Már hozzá is szoktunk.

Egyszerre a boltozatos tárnafolyosó megszűnik és kezdődnek a természetes sziklafalak. Csupasz és földdel fedett sziklán taposunk. Többszáz méternyire azután vége a rendes tárnafolyosónak. És kezdődik a zavar, a káosz. Függőleges falépcsőn szállunk alá. Amikor leérünk, teszünk pár lépést: előttünk egy újabb tárna vezet a föld mélyébe. Szállunk lefelé a szabálytalan uton, kőről-kőre, megfeszitett lábakkal. Megint leérünk, darabig egyenesen megyünk a tárnában, jobbra kanyarodunk, és újra szállunk lefelé a sziklák között. Lehajolunk, hogy fejünket bele ne üssük a sziklába, majd nyugodtan felemelkedhetünk, mert fejünk fölött tiz-husz méter magas ür tátong. Felemeljük a lámpát, hogy felnézzünk a mennyezetig. Fent, a hasadékos, tört sziklafalak között vastag gerendák, rajtuk keskeny hidak. A mult században ott kutatták az aranyat. Tovább megyünk. Át egy római tárnán. A végén újra kezdődik a káosz. Egy tárna lefelé, egy pedig oldalt vezet. Akármelyiken indul el az ember, bizonyos, hogy husz-harminc méter után újabb gödör állja el az utat. Ha belelépsz, meglláthatod, hogy ebből is mindenfelé, le, fel, jobbra, balra, számtalan tárna nyilik. Lépegetsz a sziklafalak között és azt hiszed, már nincs is tovább. És abban a percben a fejed fölött, valamelyik hidon, keskeny rést pillantsz meg. Ha befurakodsz e résen, meglátod, hogy haránt egy római tárnába vezet az utad és ennek a tárnának a jobboldalán feneketlennek tetsző szakadék ásit. Az egész világon sehol sincsenek olyan szakadékos, gidres-gödrös, egyenetlen talajú bányák, mint a Rosia Montanán...

Végre az egyik tárnából a másik tárnába való sok mászkálás után egyenesbe jutunk. Az egész bányát behálózza a vízszintes irányú tárnák tömege. Némelyikben síneket látunk. Itt „kötnek ki" a bányászok és innen indulnak a bánya minden részébe. Itt a lépcső alja, amelyen a bányászok néhány perc alatt lejöttek, amíg mi a haránlos oldaltárnákon keresztül jutottunk ide. Indulunk a bányászok nyomában, a munka arcvonalába.

Ott, ahol a bányakutyák sinjei húzódnak a tárnában, valahol a falak mentén egy hatalmas, erős, cementezett boltozat: a felvonó helyisége. Itt elképesztő dologról értesülünk. Az egész káosz, amelyet láttunk, a bányának a föld felszínéhez legközelebb eső része csak. Még három emeletnyi mélység huzódik a bánya fenekéig. A vízszintes tárnák három egymás alatti, illetve fölötti rendje, valamennyi a maga sinhálózatával, gödreivel és szakadékaival. Itt még szinte a felszínen vagyunk, — valójában csak innen jutunk a bánya fenekére.

A felvonó mótorja működni kezd, beszállunk és ereszkedünk lefele,

a végtelennek tetsző mély kutban. A lámpák megvilágitják a falakat köröskörül. Feltűnnek a gyalogközlekedésre szolgáló lépcsők. A felvonót csak anyagszállitásra használják. Szállunk, szállunk lefelé, a legalsó emeletre, egészen a bánya fenekére.

Rozsdásvizü pocsolya tárul elénk, benne szivattyu csápja. A mótoros szivattyú naponta kétszer fog munkába, de a víz mind ide gyűl a mélyre. Vascsörömpölés. A tárnák felöl teli bányakutyákat tologatnak a bányászok a felvonó felé. A tárnák itt már keskenyebbek, tele sárral, s a falak nyomasztóak, szinte fojtogatóak. Mintha egyenesen kastélyból ereszkedtünk volna alá. Meggörnyedve megyünk tovább, egy-egy bányakutyával találkozunk és iparkodunk elcsuszni mellette. A falhoz lapulunk, bakkancsunk bokáig süpped a sárba.

Az itt dolgozó embereknek sáros a keze, az arca, a ruhája. A munka itt sokkal nehezebb, a tárnák mindenfelől reánknehezednek, szoritanak. A külső levegő is nehezen jut el idáig. Érzik, hogy egészen a mélyben vagyunk. Ime egy fagerendákkal támogatott, összeomlott, elhagyott, sárral teli tárna. Egy másik egészen szük tárna néhány emberhez vezet, akik a bánya fenekén csákányoznak. Noroc bun! — köszöntjük őket. Pillanatra megállanak a munkában, reánk néznek, visszaköszönnek, majd ismét munkájuk fölé hajolnak.

Oldalt egy gödörből hatalmas, súlyos érctömböket emelnek ki néhányan. Nagyok, nehezek ezek a tömbök, ahogy a dinamit kitépte őket. A gödröt a szikla sarkába akasztott lámpa világitja meg. Az emberek kemény, érdes, kőporos, széles keze mintha maga is sziklából volna faragva... A felvonó felfelé indul velünk. Minden emeleten más tárnák, más gödrök, más csákányozó emberek, akik hason csúsznak be a tárnák mélyébe. Minden emeleten megállunk, bemegyünk egy-egy tárnába, emberekkel találkozunk, jószerencsét kivánunk, egy kis vizet öntünk a karbidlámpába, átcsúszunk a közlekedő bányakutyák mellett, melyek szinte surolnak, lépcsőhöz érünk, felszállunk, elindulunk valamelyik keskeny tárnába, ereszkedünk, csákányozó embereket látunk, noroc bun, tovább megyünk, új lépcsőre lépünk, elhaladunk egy gödör mellett, halljuk lentről a csákányok zaját, jószerencsét gondolunk, megyünk, megyünk, kezünkben a lámpával, más lámpákat pillantunk meg, jószerencsét, jószerencsét, újra vizet a lámpába, a láng kéken fellobog, az egyik tárnában egy siheder bányakutyát tol maga előtt, mindenfelől sötétség, sűrű, tömör sötét, még egy kis vizet a karbidra, a tárnák oly' szükek, szorongatnak bennünket, újra csákányos emberek, újabb jószerencsét, egy kilométerre felfelé, egy kilométerre lefelé mindenütt ugyanaz a munka minden zugban, az egész káoszi birodalomban...

„Hooó, robbaaan, hooó, robbaaan... dörög az egyik oldaltárnából egy különös kiáltás visszhangja. Hooó robbaaan... A mérnök előveszi az óráját. Gyujtom a kanócot! — kiáltja. Hooó robbaaan... zúgnak köröskörül, mindenfelé a tárnák. Mennyi van még? — ordit a mérnök.

Hooó robbaaan... tiz, mérnök ur, hoooó robbaaan... És a következő pillanatban kezdődnek a robbanások. Valami iszonyatosat reccsen, süketen dördül, levegőbe ugrik és bömböl rettenetesen. A tárnák fala meginog, megremeg, a mennyezetről homok hull. Egy, kettő, három, egyik robbanás a másikat követi. Négy, öt, hat, hét... elmúlik néhány perc és már nem hallik semmi, várunk, várunk és egyszerre, amikor a legkevésbé várjuk, ismét robban kurtán, szilajul, fékezhetetlen. Nyolc, számoljuk magunkban. miközben zúg a fülünk, kilenc, tiz...

Kész — szól a mérnök, indulhatunk. De amikor kilépünk a védőnyilásból, amelyben rejtőztünk, újra hallik a Hoooó robbaaan, haaat,

hoooó robbaaan... Három erősen lihegő ember fut felénk és gyorsan beugrik mellénk. Most egészen közel robbantottak. Feszülten, szorongva várjuk, míg elmulik minden zaj.

Tiz óra és a négyszáz ember, aki reggel lejött, mind begyujtja a kanócot. Három dinamit-fészekhez mindenik. A robbantások órája ez. Hatalmas ropogás, dörgés az egész bánya. Egyik végétől a másikig reng a bánya. Többszáz köbméter kő repül a levegőbe. Minden robbanás után hosszan dörögnek a tárnák. Néha egymásután harminc robbanás hallatszik, mint a pergőtűz. A sziklafalak szinte a mélyükig megrázva inognak és remegnek. A bánya zaja, amely máskor is elég nagy, siketitő.

A Miskolcnak nevezett bányarész felé fordulunk, ahol egy percre szünetelnek a robbanások. Épp újabb robbantásokra készülődnek. Jönnek a csapatfelügyelők és méregetik a dinamit-fészkeket. Egy-egy fészek félméter mélységű kell hogy legyen, hogy a dinamit minél több sziklát zúzzon szét. Nehéz munka félméternyire csákányozni a kemény sziklába. Munkaközben meg-megállnak az emberek és méregetik a fészek mélységét. Néha, a kanócok meggyujtása előtt — ott terem a mérnök s ha kicsinek találja a mélységet lármát csap. Épp ezért a felügyelők vigyáznak. Minden ember reggel hat órakor kezdi a munkát és tiz órára valamennyi kész a maga három dinamit-fészkével. És akkor az egész bányában kezdődnek a robbantások.

Mielőtt a robbantáshoz látnának, még az öreg bányászokat is izgalom és nyugtalanság tölti el. A Rosia Montanán sok ember halt meg már a bánya mélyében, amikor meggyujtotta a dinamit kanócot. A bányászok félénken, szinte vallásos megilletődéssel merednek a kanócra. A dinamit, amely hegyeket röpit a levegőbe, nem valami tömény vagy kemény tapintású anyag. Ellenkezőleg: lágy, mint a lekvár vagy a vaj. Ilyen a dinamit. Valamiféle lekvár: játszhatsz vele, nyomogathatod a tenyeredben. De amilyen lágy és nyúlós, annyira alkalmas arra, hogy csontot és sziklákat porlasszon el, ha gyutacs van benne. A gyutacs nélkül csak lassan ég el, úgy hogy a kezedben foghatod. De a gyutaccsal: szétrombol mindent, amihez csak ér.

Számtalan esetben állottam ott az utolsó pillanatig, amikor meggyujtották a kanócot. Az emberek már előre kiszemelik a helyet, ahová behúzodnak. És míg egyikük, hogy az esetleg közeledő bányászokat figyelmeztesse, mindenfelé bekiáltja a következő robbantás számát, a többiek elvágják a kanócot, beteszik a gyutacsba, a gyutacsot benyomják a dinamitba és a dinamitot nagy gonddal elhelyezik a fészekben. Ha egy sziklahasadékban négy ember dolgozik, tizenkét fekete kanócvég vár a meggyujtásra.

Hoooó robbaan, tizenkettő, hoooó robbaaan... kiáltja a bányász tele torokkal. A közeledő emberek megállnak és bevárják, amíg a tizenkét robbanás elhangzik.

A hasadékban dolgozó bányászok még egyszer meggyőződnek előbb, hogy szabad-e az útjuk. A lámpákat kezük ügyébe helyezik. A zsebükből elővesznek a papirt. A legtöbben keresztet vetnek és halkan egy Isten segits!-et mormolnak. A lámpa lángjánál meggyujtják a papirt és az égő papirral a kanócot, mely gyorsan, sziporkázva kezd égni. A bányászok lihegve rohannak és törtetnek végig a tárnákon, alig van annyi idejük, hogy bevessék magukat a védő nyilásba, mert a robbanások már kezdődnek. A sziklák meghasadnak, a levegőbe repülnek, tárnák falaihoz ütődnek, darabokra törnek, iszonyatos lárma és dübörgés közepette. A bányászok néha tizig olvasnak és hiába várják a még hiányzó két robbanást a tizenkettőből. Múlnak a nehéz percek és semmi robbanás. Valami történhetett. Az egyik bányász elindul, hogy megvizsgálja a dolgot,

hogy újra meggyújtsa a kanócot. És abban a pillanatban, amikor lámpájával odahajol, hogy megnézze, mi történt: a dinamit robban. És mindez ott történik lent a föld mélyében, a sűrű sötétben, a szűk tárnában, a fejek fölött függő roppant sziklák alatt. Az is megtörténik, hogy a bányász, aki egymaga hat kanócot gyujt be, keresztülfut a tárnákon és valahogyan mégis oda téved vissza abba a hasadékba, ahonnan elfutott. És dobogó szívvel támaszkodik neki a sziklafalnak, mely egy perc mulva levegőbe repül.

Az aranybányák mélyének sziklái nagyon sok emberi vért ittak már be így...

Valamelyik barlangszerű mélyedésben a dinamit kanócának meggyujtására készülődnek. Tizenöt fészek van készen. Hoooó robban, tizenöt, hoooó robban...

A tárnában a medvenagyságú biróra akadunk. Vagy husz méternyire barlangszerű üreg a falban. Maradjunk itt, mondom. Maradjunk de nem vagyunk nagyon közel? — kérdi a mérnök. Az ördögbe is, nincs közel, ne féljen. Na, vannak itt még emberek, — mormogja rekedt hangján a biró. Az üreg mélyében néhány embert látunk, odafeküdtek pihenni.

A mérnök engem is beránt az üregbe. Nagyon jót tett vele. A következő pillanatban a tárnán valami ördöngős vonat dübörgött végig s e vonat vagonjai elképesztő rémületes zajjal bukdácsoltak egymásra. Az első robbanások szülte légnyomás volt ez. Olyan erővel zugott el, hogy szilárd tömegnek, hatalmas vastestnek hatott. Az üreg fenekéig egyetlen pillanat alatt kialszik minden lámpafény. A következő robbanásokat, dörgéseket és ropogásokat már mély, súlyos sötétben, földmélyi sötétben hallgattuk. Az egész bánya, az egész roppant kő és gránithegy rázkódik, súlyosan, mélyen, kaotikusan.

A tárnákon rohannak, ütköznek, kisiklanak az ördöngös gyorsvonatok. Sziklatömbök, repeszek csapódnak a falhoz, nagyot puffannak, s mint valami törékeny emberfej, omlanak széjjel. S mintha minden a tömény szurokfekete sötétbe sülyedne.

Alig pár perc mulva a zürzavar alábbhagy, a dörgések elcsitulnak és a csend rétegekben ülepedik le a sötétségben, mely egymástól elválaszt bennünket.

Az üreg fenekén gyufák villannak és egymásután gyulnak fel a lámpák. A lángok kéken lobogva szórják szét a sötétséget. És akkor észrevehettük, hogy arcunkon és tekintetünkben nyomott hagyott az átélt kataklizma.

Senki sem közeledhet az üreghez, ahol a robbantások történtek. Nagyon vigyáznak, a szétrombolt helyet lassan közelitik meg. Nem annyira azért, mintha újabb robbanás történhetne, hanem mert a sziklaromok között aranydarabokat találhatnak. Számtalan elővigyázatossággal ügyelnek arra, hogy az emberek ne lophassanak.

Senki sem térhet vissza a felrobbantott sziklák közé. Egy óra hosszáig, míg a dinamit füstje el nem oszlik, az emberek a védő üregben maradnak. Végignyúlnak a földön és megpihentetik az addigi munkában kimerült tagjaikat. Egyesek kenyeret vesznek elő a tarisznyából és kortyolgatják hozzá a tejet. De nem mindenki vesz elő tejesüveget. Néhány nappal később egy magánbányában voltam. A munka itt tizszerte súlyosabb és vérverejtékesebb. A robbanás után, a fejek felett lebegő hatalmas szikla alatt keresve védelmet, evéshez láttak az emberek. Egyik száraz kenyérhéjat majszolt s valami szintelen, zavaros folyadékot kortyolt hozzá egy üvegből, talán cujkát. Nagy élvezettel és feltűnően sokat.

Ránéztem és vártam, hogy mikor kezd énekelni. De az ember, bár az egész üveg cujkát fehajtotta, nem énekelt, hanem szomorúan, komoran vonult félre, piszkos, kőporos kezét lóbálva. Azután vettem észre, hogy nem cujka, hanem ugorkalé volt az üvegben, ez a mindennapos tápláléka, miután vésővel és csákánnyal bevágta a kemény sziklába a maga háromszor félméterjét. Ugorkalé, egy darab mamaliga, száraz kenyérhaj és a dinamit fekete füstje: ime, az aranyhegyek munkásának tápláléka. Ez és pár más dolog magyarázza meg, miért nem lehet visszatartani ezeket a bányászokat attól, hogy aranyat lopjanak. Lehetetlen ez, amikor a dinamittal szétrobbantott sziklatörmelékben, lent a földmélyben, kimerült és vérző kezekkel ráakad az aranyrögre...

De senki sem közeledhet az aranyhoz. A sziklatörmelékben ott vár az arany, az érték, a drága és úgy lapul, mint a vasuti katasztrófa alkalmával szétloccsant emberi agyvelő. Az arany vár. Jósokára közelednek csak feléje az emberek, csak a föltétlenül megbizhatóak, élükön a mérnökkel, a vezetővel és a felügyelőkkel. Az üregből már elszállott a dinamit füstje, de jellegzetes szagát még érezni.

Az emberek lámpával világitanak és kutatni kezdenek. Az arany vékony, fénytelen, tompa szinű fonálként huzódik egy-egy szikladarabban. A pirit ellenben szembevakitóan csillog. Előbb azt gondoltam, hogy ez a sok fénylő pont mind arany. A négerek is azt hiszik, hogy a színes bádog és üveggyöngy értékesebb mint az elefántcsont és szivesen elcserélik vele. Meg kell tanulnod megkülönböztetni az aranyat. A törmelék között sok a csillogó kődarab, elbűvöli a tekintetet. De egyik sem arany. Van rá eset, hogy szabad szemmel semmi sem látszik a kézbevett kövön. De az emberek már kivülről megismerik, hogy azért arany van benne és dobozba rakják. Ezek a dobozok, amelyekbe az értékesebb darabokat rakják, hosszúak és hengeralakúak, mint valami óriási thermosok. Amikor megtelik, rázárják a fedelet és viasszal lepecsételik. A vezető rányom egy pecsétet. A mérnöknél is van egy másik pecsét, ő is odanyomja a spanyolviaszra.

Ez a kettős pecsét a bányaellenőrzés legjelentősebb „erkölcsi" ereje, ami az aranytolvajlást illeti. Javarészt az emberi természet ismeretén alapszik ez. Ha két ember együtt követne el valami tiltott dolgot, mindig fél attól, hogy valamikor összevesznek valamin és kész az árulás, a feljelentés. Ezért aztán el sem képzelhető a bányában, hogy egy ember egészen egyedül menjen végig a tárnákon. A legjelentéktelenebb dologért is mindig ketten mennek. Sőt maguk az emberek tagadják meg a kisérő nélküli járást a bányában, csakhogy kikerüljék az esetleges gyanusitást. Egyszer a mérnök elküldött egy embert, hogy valami jelentéktelen kis ércdarabot dobjon be a bányakutyába. Az ércben nem lehetett több arany, mint ezredgram. De ez nem akadályozta meg az embert, hogy társat vegyen maga mellé, amikor elindult a parancsot teljesíteni. Máskor meg egy boltozott tárnában, kilométerre minden aranytól, egy magányos bányásszal találkoztunk. Mit keresel itt egyedül? — förmedt rá a mérnök és azután hozzámfordult: a világért se szabad, hogy valaki egyedül menjen végig a tárnán. Csak azok maradnak egyedül, akik félre mennek. De ezeket be kell jelenteni, különösen akkor, ha olyan irányba mentek, ahol arany található. Egész a bőrükig átkutatják őket. Ha semmit se találnak náluk és mégis gyanakodnak, még a bőrük alatt is kikutatják. Majd meglátjuk...

A mérnök odahajol lámpájával a törmelékek fölé és megvizsgálja az eret. Két óriási szikla közötti hasadékban ott a vékony sáv, az arany. Megkopogtatják a csákánnyal s még lehull pár apró darab, amelyeket

szintén dobozba raknak és lepecsételnek. Azután jöhetnek a bányászok, letérdelhetnek a szikla alá és kezdhetik előlről a csákányozást, az ujabb fészkek készitését a második rend dinamit részére. Persze, nem hagyják őket egyedül az érrel. Amerre az értékes sáv huzódik, mindenütt *befröcsköli* az eret. A vezetőnek egy kémiai oldattal telt üveg van a kezében és abból az aranyló pontokon mindenütt befröcsköli a sziklát. A kő furcsán fakó halavány szint kap, olyan, mint valami szifilitikus fekély. A bányász, amikor megkapja a *helyét,* alaposan megvizsgálja a sziklát, hogy mindenütt be legyen fröcskölve és néha megkéri a vezetőt, hogy adjon még egy kis színt itt-ott, ide és oda, ahol véleménye szerint nincs eléggé megjegyezve a szikla. Hogy aztán később ne legyen ok holmi kételkedésre vagy vitára.

A befröcskölés után senki sem érintheti meg az eret. Az emberek kézbe veszik a vésőt és a csákányt és ásni kezdenek mellette, a száraz sziklában. Ha a sziklában aranyrögre akadnak, befedik viasszal, amelyre minden „nagyobb" bányász rányomja a saját külön jegyével ellátott pecsétet. Az emberek dolgoznak és nagyon ügyelnek, hogy meg ne sértsék valamelyik jelet. Ütik a csákányt, egyre mélyebben a sziklába, egyre keservesebben. A felügyelők ezalatt más üregeket vizsgálnak, ahol még nem robbantottak és ahol az emberek félreálliva várakoznak.

Amikor az aranyat összegyüjtötték és az eret befröcsköltek, itt is órák hosszatt müködnek a csákányok. Amikor valamennyien befejezték a munkájukat és kész a sziklába vájt három keskeny és félméter mély lyuk: újra jönnek a felügyelők, a szikla felé hajolnak a lámpáikkal és gondosan vizsgálják az eret, megvizsgálják, hogy nincs-e valamelyik jel megsértve. Csak ezután helyezik el a dinamitot, ezután gyujtják meg a kanócot, robbantanak újra, és szedik össze az aranyat, berakják a dobozba és pecsételik le megint.

Vannak egész bányakutyák, amelyekben ezer kilogram ércből alig lehet egy gram aranyat kiszedni. Ezeket a zúzok felé irányitják. Előfordulnak hatalmas, de repedezett szikladarabok, ezeket széjjelcsákányozzák az emberek. Vannak kicsiny ércdarabok, amelyeket a gödrök fenekéről halásznak ki és a keskeny tárnákon végig, sokszor kilométer távolságra hordják a targoncákon. Haszontalanul súlyos munka lent a föld mélyében, aminőt el sem képzelhet az, aki nem látta.

Az emberek akkor jöttek le a bányába, amikor odafenn még teljes volt a sötétség. Órákhosszat gyötrődtek a kövek között, átvergődtek a szűk tárnákon, a vaksötét, nedves üregeken. Bakancsuk bőre megmerevedett, vastag ruhájuk csupa piszok. A kezük dagadt, érdes, megrepedezett. Arcuk is kőszínű, kemény, szikár, mozdulatlan.

Két óra felé készülődnek a kimenetre. Összegyűlnek mindnyájan a kutakna körül és nekiindulnak a függőleges lépcsőnek. Négyszáz ember, sorban egymás után, tör a föld felszine, a nap, a világosság, a fény felé. Egyenesen, függőlegesen emelkednek a magasba, mint a szentképeken az angyalok az ég felé. Egész napi gyötrelmes munka után elképzelhetetlenül nehéz tour de force ez, melyet a tüdők romlása s vérverejték kisér.

Odakint ragyogva süt a nap, az első pillanatban égeti szemünket. Ezért a bányászokat darabig még ott tartják bezárva abban a szobában, amelybe a kútakna nyilik. A bezárt ajtók előtt összetömörülve várakoznak. A lámpák még égnek. A Rosia Montana bányászai nappal is égő lámpával járnak az uccán. A karbid ugyanis, ha egyszer betették a lámpába, még akkor is tovább fogy, ha eloltjuk a lángot. Tehát a láng lobog tovább.

A nagy imateremben három sor padot helyeztek el, ezek választják el az érkező bányászokat. A csapóajtó nyitva, a bányászok rendre

érkeznek. Odaadják a lámpát a vezetőnek, aki kinyitja és felrázza benne a karbidot. Nem lehet tudni, meglapulhat ott is vagy egy dús ércdarab. A bányászok azután a levegőbe emelik karjaikat és rendre kikutatják őket, a hátukon, az övükben, egészen a „fehérneműig". De ez csak amolyan felületes vizsgálat. Hogy uj rejtekhelyet ne találhassanak, a gyanus emberekhez még tiz másik embert találomra odaintenek, minden nap, és egy oldalszobába viszik őket. Ott pőrére vetkőztetik s még a bőrük alatt is kitapogatják. Az emberek sose tudhatják, mikor intik őket alaposabb vizsgálatra és ezért mindig félnek, lemondanak az aranylopásról, bár ez a lemondás ugy fáj nekik, mint valami késszúrás. Néha nem birják tovább, lopnak, rajtacsipik őket és természetesen szélnek eresztik. Sokan ezek közül öngyilkosok lesznek. A Rosia Montana embereinek egyik tragédiája, hogy képtelenek tartózkodni a lopástól.

Hagyományos tragédia. Ha a magyar uralom idején loptak a munkások, maguk között ezt hazafias cselekedetnek tekintették és dicsőség volt, ha megfogták és kinozták őket. Ma már nem büszkélkednek vele. Ma már törvénytelen, méltatlan dolog: holott ugyanaz az arany, ugyanazok a körülmények, ugyanazok a kezek. Románok a gazdák és tőlük lopni nem dicsőség. Ellenkezőleg, a tolvajokat minden rossz elérheti, a csendőr puskatusától egészen a pópa által való kiprédikálásig. De ha századok óta állitják, hogy a föld minden bennelevővel együtt az övék, az arany is az övék és joguk van arra, hogy a bányában magukhoz vegyék — nehéz dolog ezt a csontok velejéig beevődött valamit megváltoztatni. Hasztalan próbálják ezt a bányász meggyőződést kiirtani. Ha szó kerül róla, mondják ők is, hogy az arany azé, aki fizeti a munkabért és vásárolja a dinamitot, de azt hiszik, amit tudnak és ugyancsak azt teszik is. Századok óta várják, hogy az aranytermő föld az övék legyen.

Ez a lelki alap együtt azzal a kisértéssel, amit az arany mindig is gyakorolt az emberekre, az oka annak, hogy a Rosia Montana munkásai sajátkezűleg iparkodnak korrigálni a történelmi igazságtalanságot. Aranyat lopnak. Egy-egy felügyelő vagy mérnök szeme állandóan a hátuk mögött vizslat és mégis, abban a pillanatban, amikor ugy érzik, hogy na most lehet, a legkétségbeesettebb eszközökkel iparkodnak megkaparintani az aranyat. Egészen organikus éhség ez, mintha csak valamelyik ellopott testrészüket szereznék vissza. Belül szilárdan meg vannak győződve, hogy igazuk van és hogy ugyanugy van igazuk, mint annak az embernek, akit a zsarnok arra itélt, hogy egész életében féllábon álljon és aki időről-időre mégis rááll a másik féllábára is egy pillanatra, ha nincs rajta az őr szeme. Szinte megpihen a szegény bányász szívfájása, amikor a föld belében végzett napi gyötrelmes munkából hazatérve, egy kis aranydarabkát vihet magával.

Megpihen valahol a föld mélyében előbb, mert hiszen a lopás nagy munkát, akaratmegfeszitést és önuralmat követel. Nagyon sok veszedelem fenyegeti a szegény bányászt, ha bármi kicsiny aranyércre vetette szemét. Minden pillanatban átkutathatják és szélnek ereszthetik. Manapság, ha rajtakapják őket — szégyen. A magyarok idejében nem volt szégyen. Manapság a bányászok a legváratlanabb és a legbohóbb módokat eszelik ki egy kis arany megkaparintására.

Ha bármilyen körülmények között, valamelyik gödör, vagy üreg fenekén a bányász felfedez egy darabka aranyércet, vagy éppen tiszta aranyrögöt, fejétől a talpáig megremeg és bensejében elemi csapás erejű küzdelem kezdődik a két egyaránt iszonyu kérdés közt: elvegye-e és rajtacsipjék, vagy otthagyja?... ó, ez a gondolat oly fájdalmas; a

bányászok sose tudnak megbékülni vele. Hiszen egész életükön keresztül száraz mamaligát esznek és ugorkalevet isznak...

Ha egyedül van és nem látta senki, a legtöbb esetben elrejti úgy, ahogy tudja. De vajjon tényleg nem látta senki? Az igazi tortura csak most kezdődik szegény feje számára, Dosztojevszkiji höshöz illő szörnyű kin. Az arany nála van és el kell mennie a mérnök előtt, aki mintha különösebben nézne ma reá. És még azután a vizsgáló terem. Harminc napja mindig megtapogatta a felügyelő a lábait és karjait. Hátha éppen ma nem? És ime, a mérnök, aki eddig közönyösen ült az ajtó mellett, közelebb jön és igy szól: eriggy az oldalszobába! Óh, Dumnezeule! Nagy Isten! Kész. Vége mindennek...

Mit csinálnak vajjon a bányászok, ha lopáson csipik őket. Elmondom, mit csinált Kovács Mihály. Megfogták és kidobták. Felesége, gyermekei voltak. Szombaton történt. Másnap az asszony a gyermekekkel együtt elment a templomba. Kovács otthon maradt, azt mondta, kicsit beteg. Elővett egy massza dinamitot, beletette a kanócos gyutacsot, letette a padlóra, meggyujtotta és hasrafeküdt a dinamit fölé. Ugy szedték szét a falakról seprűvel — mesélte nekem egy asszony. Izekre szaggatta. Az asszonyok közül az egyik elmeséli a férfiak keserű életét, úgy hogy szinte megrikatnak. A férfiak maguk sose beszélnek. Csak komoran bólogatnak megkövesedett fejükkel, amely oly' annyira hasonlit a sziklához, amelybe a dinamitot nyomják.

Sokszor gondoltam Kovács Mihály két évvel ezelőtti borzalmas halálára. Mások is a bányászok közül, bár nem fogták őket aranylopáson, de munkanélkül maradtak a Zsil völgyében, ahol még nagyobb a gyász és a nyomor: dinamitot raktak a hasuk alá és meggyújtották. Igy tett Jon Ciura is, akiről Aron Cotrus verset irt. Ez a eset Petrosaniban történt, de semmiféle nóta, semmiféle riport nem mondhatja el, milyen keserű a bányászok élete s mennyi tragédiával van tele. Egyiket vagy másikat, ma vagy holnap seprűvel szedik le a falakról.

De van az aranylopásnak egy groteszk fejezete (ismétlem: abban, hogy nem tudnak leszokni az aranylopásról, mert hitük szerint ehhez joguk van, mert az arany az övék), mely különösen a társasági bányákban fordul elő. Ezek, tekintve, hogy pontos nyereségre és osztalékra dolgoznak, sokkalta durvábbak az elővigyázatban és mindenféle gyanakodásban. Az embereket itt nem csak a bőrükig kutatják át. Előfordult néhányszor és rájöttek, hogy egyik-másik bányásznak sikerült egy aranydarabkát lopnia, úgy hogy a végbelén keresztül benyomta a vastagbélbe. Minthogy az arany nagyon nehéz, akadt bányász, akinek sikerült több, mint egy félkiló aranyat gyömöszölnie a vastagbelébe. Az aranydarabkát valami rongyba vagy disznóhólyagba göngyölik és így őrzik órákon keresztül, mig csak el nem hagyják a bányát és megszabadulnak a kutatástól. Az útjuk hazafelé egy erdőn át vezetett és ott — meglepte a csendőr, amint saját kifejezése szerint, éppen aranyat, félkiló aranyat k..... Képzeljék el az igazgatók rémületét.

Azóta persze bevezették a végbél- és ürülékvizsgálatot is. A gyanusakat bezárják egy oldalszobába és addig tartják ott, mig rájuk nem jön a szükség. Még enni is adnak nekik, bőségesen, zsiros ételeket, disznó szalonnát. Már a guggolás alkalmával bejön egy ember, bottal megpiszkálja az ürüléket, vajjon nincs-e benne arany. Ha csak egy arany szálacskát találnak, akkor akárcsak a bányában, valóságos bizottság száll ki, amely először is megvizsgálja, hogy a bányász teljesen kiürült-e, aztán csendőr jelenlétében az ürülékkel együtt megmérik az aranyat és jegyzőkönyvet vesznek fel a talált mennyiségről. Majd kimossák az aranyat és ujra jegyzőkönyveznek. Végül láng fölött purifikálják a talált aranyat. Most már készülhet belőle jeggyűrű, karkötő, óralánc, avagy „aranyfog".

KULTURKRÓNIKA

GYULA SZELLEME, VAGY A FÉLELMETES VILÁG

(A Bagatellek-sorozatból)

Az élet bonyolult vonatkozásairól, kiváltkép' ha szerencsés csillagzat alatt született, vagy gyerekkorában fekáliát zabált a szemlélő, világképét kiegészitendő lépten-nyomon lehull a lepel. Csak semmi meglepődés, ó olvasó, derék Vergiliusként hadd vezesselek át bugyrokon, szakadékok fölött bizonytalanul lebegő hidakon át a megismerés felé, nyujtsd hát bizalommal a kezed. Nézzünk szét ezuttal a spiritisztáik végtelen birodalmában, a táncoló asztalok, guruló pengősök, szárnyukat csapkodó galambok, váratlanul lekent pofonok és egyéb apport jelenségeknek a tündérszép honában, ahol besötétitett ablaktáblák mögött érdemes szellemek nyilatkoznak a piaci árakról, lábukat a tulvilágon is bitangul szaggató csuzukról, megnyirbálva ezáltal az annyira vágyott mulandóságba vetett hitünk. És hogyha mindaz, ami e természetes sötétség környezetében megnyilatkozik, fantáziádnak kevés, engedd meg, hogy a sötétség e természetes állapotából a mesterséges sötétség birodalmába átvezesselek, felfedve előtted világunknak e tárggyal kapcsolatos bonyolult vonatkozásait. Tehát fogózz meg jól, mert süllyedünk. Ne ess kétségbe, nem a föld alá, a föld fölé süllyedünk, már láthatod a körülkeritett termőföldparcellákat messziről, nevetségesen komolytalannak tűnik ez a pendatéria. Világosan kiveheted már a templomtornyokat, a középületek eszményesitett kőtömbjeit, ahol igazságot szolgáltatnak, vagy szedik az adót, aszerint, hogy mérleget tartó hölgy, vagy serény méhekkel telitett kaptár disziti-e homlokzatát. E tartózkodó perspektivából még szép a világ, látszólag semmi hiba a világban, nemcsak az időbeli, de a térbeli távolságok is csalékonyan illuziótkeltők. Piszkos bérházak régiója következik, port kavar a szél, semmi kétség, helyben vagyunk. Régi barát fordul ki a bűzökkel telitett mellékuccából, mintha csak a jóisten küldte volna a büdös mellékuccából a régi barátot, mértéktartó modora és ficsurtalan öltözete is mind hirnöki jellegére mutat. „Ezer éve nem láttalak" — fordulok a bűzös mellékuccából előbukkant régi barathoz, — „szeretnék veled összejönni, kivel érintkezel?" — „Fél kezemen össze tudom számolni a szellemeket, akikkel érintkezésben vagyok," — válaszolja a régi barát kenetteljesen és a türelmetlenség felszines látszata nélkül, — „elhunyt feleségem szelleme naponta tanubizonyságát adja létezésének, megjelenik és ellát tanácsokkal. Az ő szives gondoskodásának köszönhetem, hogy el tudtam helyezkedni a biztositói szakmában, igaz, hogy egyelőre még csak mint akvizitőr ügynök, de tekintve, hogy vezérünk is spiritiszta, cégvezetőnk pedig neves médium, minden reményem megvan rá, hogy hamarosan előrejutok." Az első pillanatban, ahogy mindezeket hallom, megdöbbenve tekintek réglátott barátomra, a hang, amit szükségszerűen használ, annyira reális, hogy eredete kétségbe nem vonható. „Ha van benned bizonyos magasabb dolgok iránt megnyilvánuló érdeklődés és szellem," — folytatja magát alig restelve réglátott barátom, — „bármelyik este szivesen elvezetlek körünkbe" — mondja. — „Körünk egyike a legjobbaknak", — folytatja, — „médiumunk, mint emlitettem, maga a cégvezető, tagjaink sorába kivülem ügyvédek, tisztviselők, né-

hány birósági ügyvezető és egy ezredorvos számithatja magát. Körünk vezetője egy kiváló pedagógus, kerületi főigazgató. Ha tehát eféle magasabb dolgok iránt valamennyire is érdeklődik a szellemed, valamelyik este szivesen látunk." Sajnos, szellemem valóban érdeklődik bizonyos magasabb dolgok iránt, alávaló pimaszság lenne réglátott barátom előtt letagadni ezt. Ha cukorkát árulnék, ha gummiáru üzletem volna, ha fuvaroskocsisokkal való terméketlen veszekedéssel telnének el napjaim, talán szellememnek magasabb dolgok iránt való érdeklődése még kétségbe sem lenne vonható. De igy szemlesütve állok a réglátott barát előtt érdemességem latolhatóságának teljes tudatában. — „Hát jó," — mondja még a réglátott barát elnézően — „nem bánom, gyere el egyszer." A lakás, amelybe kegyes megértéssel vezet, tágas és zegzugos. Kétségtelenül minden tárgy, mindn eszköz és alkalmatosság magasabb célokat szolgál e környezetben, a szomorú virágcserép egy háromlábú asztalkán az ablak mellett, a gyuródeszka a konyhában és még maga a hitetlenül fülyörésző kanárimadár is a kályha fölött. Fogózkodj meg a székben, ó olvasó, legyen eszed és ne értsd félre a rozoga szék bolondos reccsenését. Hisz semmi ok az izgalomra, derék és halkszavú urak és hölgyek töltik meg a szobát, egyelőre még mindenki csak cigarettázik, orrot fúj és látszólag indiferens témákról társalog. Csak beavatott fülek észlelnek bizonyos, letagadhatatlanul méla kicsengésű és titokzatos vonatkozásu célzásokat, a sovány, orrcsiptetős szemüvegű hölgy sóhajtása komprimáltan sztoikus megnyugvásnak tűnik, és egy zömök, körszakállas férfiú üvegesen merev tekintete pedig boszorkányos álmokat idéz. „Tessenek helyet foglalni," — adja ki az utasitást a festetthajú háziasszony, valami theológiai illattal töltve meg a szobát. Meg kell adni, a fegyelem e körben nem ismeretlen fogalom, mindenki helyet foglal és áhitattal a médiumra bámul. Félhomány tölti meg a szobát, hagyományos izgalomban mulnak a percek bárminémű meglepetés nélküli. — „Közeledik kedves szellemünk," — suttogja a kör vezetője, aki sivár hétköznapokon biztositó társasági cégvezető és a veritékező médiumra mutat. A médium arca puffadt, szemei lehunytak és gomblukában a közismert politikai párt diszes jelvénye csillog. Kezében ceruza, előtte az asztalon jobbsorsra érdemes papir. Egy perc és a ceruza előbb bizonytalanul, majd később vontatott rángatózással ugrál a papiroson, mindenki lélekzetvisszafojtva figyel. — „Gyula van jelen," — suttogja a kör vezetője és diadalmasan végigtekint a résztvevők seregén, — arca dicsőségesen ragyog és szemmelláthatóan büszkeség tölti el szívét. — „Gyula van jelen," — ismétli, — „Gyula szelleme. Érdeklődik házát terhelő adósságok iránt és azon kéréssel fordul özvegyéhez, hogy utazzon el Varsóba és helyezzen el egy szál virágot a Kosciuskó sirján." — Halotti csönd. — „Egyáltalán ki ez a Gyula?" — kérdi meglepetésszerűen egy hang. Mindenki a hirtelen hang felé fordul, utálat tölti el az összes jelenlévő sziveket, a hang tulajdonosát a kör tagjai legszivesebben kihajitanák a csukott ablakon át az uccára. — „Egy pillanat," — válaszolja megvetéssel hangjában a kör vezetője, — „azt is azonnal megtudjuk, hogy ki ez a Gyula. Gyula házfelügyelő volt a bur háború idején Kaposvárott és politikailag a szabadelvű pártot támogatta. — „Hitetlen suttogás tölti meg a szobát, gyanus zaj hallatszik a mennyezet felől. Az ezredorvos felemeli köszvényes kezét és a plafon felé mutat. — „Ott lebeg Gyula szelleme," — suttogja és nyelvét kilógatja száján. — „Egyszerűen csodálatos," — suttogja egy szemüveges hölgy, — „igen, ebben már azután senkisem kételkedhetik." „Egy szál virágot, Gyula," — kiáltja az asztal végén ülő tankerületi főigazgató, — „légy oly jó kedves Gyula és helyezz asztalunkra egy szál vi-

rágot, hogy jelenlétedben még csak ne is kételkedhessünk. Küldj magad helyet galambot, vagy kis cicát, tedd meg ezt kedvünkért, ó kedves Gyula," — könyörög a főigazgató és magában összeroskadva tágra mereszti szemét. — „Küldj galambot, vagy egy kakast," — suttogja egy középkorú szőke uriember, aki középen választva hordja a haját, majd szomszédjához fordulva még megjegyzi halkan — „legszivesebben bakkecskét kérnék, mert imádom az apport jelenségeket." — Mindenki szájtátva és lélekzetvisszafojtva figyel, azonban sajnos, se virágszálnak, se turbékoló galambnak, de még kakasnak vagy bakkecskének is hirehamva sincs. A médium keze még egyet ráng az asztalon, vállát felhuzza és kinyitja szemét. Az ezredorvos még mindig a plafonra bámul, nyilván Gyula távozó szellemét figyeli éber szemekkel, az iskolaigazgató szederjes szájjal motyog értelmetlenül és a birósági funkcionárius hátrét görnyedve várja még mindig az obligát aport jelenségeket. Lassan kivilágosodik, a mesterséges hőfokon tartott izgalom szétfolyik a szobában, mint a melegre helyezett kocsonya. Mindenki homlokát törölgeti és minden hivő szeme csillog akár a rubin. A médium közöttünk az első, aki magához tér, biztositási cégvezetőhöz méltatlan határozatlansággal felemelkedik, hogy távozzon a szobából, közben csak a jó isten óvja, hogy fel ne bukjék saját lábában. — „Nos tehát," — kérdi távozóban a meggyőzöttek szenvedélymentes hangján tőlem a réglátott barát,— „remélem hogy a ma este tapasztaltak után feladod cinikus álláspontodat." — Már kint vagyunk az uccán, az olvasó határozatlanul rámtekint, a városligeti pofozóemberre emlékszik az olvasó, összekevert fejében legalább is annak a szédületét érzi. Az uccán reális tárgyak vesznek körül bennünket, kiforditott szemeteskocsi, betörtablakú telefonfülke, rozsdástányérú villanylámpa, ez élet és e világ már kétségbevonhatatlanul valódi jelképei. Irgalmat érzek szivemben réglátott barátom iránt, különben sem a jelenségek azok, amik kétségbeejtenek, hanem a jelenségekkel kapcsolatos és azoktól elválaszthatatlanul összefüggő saját magunk sorsa. — „Eddig is tudtam, hogy irtózatos ez a világ," — válaszolom réglátott barátomnak — „de ma este, hogy jelképesen, betekintést nyertem e már általam ismert rémes világnak egy eddig tőlem alig ismert kétségbeejtő szegletébe nem azt találom rettenetesnek, hogy esztelenségekkel foglalkoznak az emberek, hisz az már megszokottan mindennapi dolog, hanem az a tény tölt el kétségbeeséssel, hogy akik ezekkel az esztelen dolgokkal foglalkoznak, felelősségteljes és sorsunkat pozíciójuknál fogva az élet számtalan relációjában megfelebbezhetetlenül irányitó emberek. Hideg borsózik végig a hátamon, ha rágondolok, hogy aki adónkat kiveti, vagy besoroz katonának, vagy itélkezik józan hétköznapokon felettünk csalárd pereskedéseinkben, az szimbólikusan szólva vasárnap éjszaka szellemekkel érintkezik, kontaktusban áll holmi a búr háborúk idején elhalálozott házfelügyelő Gyula szellemével, az térdenállva könyörög illuziókeltő környezetben illatos rózsaszálak, búgó galambok, bakkecskék és cirmos cicák után és kibujik a bőréből, ha jelenlétét vele a szellem akár az általánosan ismert fénytörés meghazudtolása, akár a gravitációs törvény sutbadodása árán is közli. Félek ettől a világtól, hideg borsózik végig a hátamon és nem túlozok, ha ezekután bevallom, hogy minden izemben reszketek. De ez a félelem és elfogódottság bennem korántsem e bohókás kedvű szellemek megjelenése nyomán keletkezik, hanem annak következtében, hogy látom, kik azok, akik idézik szürke pihenőnapjaik teljessé tételére e szellemeket. Képzeld csak el, hogy ezek után amilyennek látod, minő is ez a világ. Állhatsz-e sorsodban való megnyugvással a mérőléc alá, ha megvan benned az a sejtelem, hogy az ezred-

orvos éjszakánként szellemeket idéz és kidülledt szemmel keresi a besötétített szoba mennyezetén a túlvilági galambot. Nem felebbezel-e izgatottan egy marasztaló itélet ellen, amelyet olyan biróság hozott, amelynek soraiban meg nem jelölten bár, de léteznek olyanok, akiknek egyetlen vágya csak az, hogy felemelkedjék az asztal és bakkecske ugorjon a szoba közepére a kályha tetejéről. Biztositod-e életedet ezek után egyáltalán, hogy ismered a józan cégvezető rögeszméjét, iratod-e be szorongás nélkül gyermekedet iskolába, amelynek főigazgatója arra kapható, hogy órákon keresztül üljön behunyt szemmel egy sötét szoba közepén és az eléjehelyezett irkalapra mindenféle zöldségeket irjon. Hát még ezekután se látod, hogy milyen rettenetes ez a világ?" — kérdem a réglátott barättól, aki most megáll egy undok szagokkal telitett uccácska sarkán. „Ne is folytasd tovább," — válaszolja szemrehányás nélkül, mindkettőnket — az olvasót és engem — sajnálkozással végigmérve a barátom, — „most már világosan látom, hogy sohasem fog megtisztulni a szellemed. Lelked, előrelátom, a másvilágon halálod után elhagyottan bolyong és biztosra veszem, hogy a túlvilágon se érvényesülsz. És hogy ráadásul még másokat is rossz belátásra birsz, az meg egyenesen megbocsáthatatlan" — teszi hozzá és jelentősen az olvasóra tekint. Bünösségem teljes tudatában markirozva az ártatlanokat felhuzom vállamat, mint akinek nem áll módjában megváltoztatni e világról alkotott itéleteit, az olvasó is ugyanezt teszi rokonszenves szolidaritással. Barátom megemeli kalapját és befordulva a büdös uccácska sarkán, kopogó léptekkel megindul hazafelé. Elhalálozott házmesterek, bűnhődő fűszerkereskedők, borbélyok és adóhivatalnokok hazajáró szellemei kisérik utján és feje felett fényjelek tömege lebeg. És hogy mégis eltűnik szemünk elől, csak azt bizonyitja, hogy efajta fényjelek ahelyett, hogy megvilágitanák, inkább mégjobban elsötétitik ezt a világot.

(Budapest) *Remenyik Zsigmond*

ENGELS FRIGYES 40 esztendővel ezelőtt ,1895 agusztus 5-én halt meg. Halálával egy páratlanul értékes és termékeny elmét vesztett el az emberiség. Róla is elmondhatjuk, amit ő mondott Marx sirja fölött: harc volt az eleme. Ezt a nyugalmat nem ismerő harcos életet egyetlen nagy cél szolgálatába állitotta, amely már fiatal években kristályosodott ki előtte és amelytől soha egy pillanatra sem tántorodott el. Egy félévszázadon keresztül forgatta harcos tollát. Marx Károllyal együtt megalapozta a tudományos szocializmust. Kimélyitésén munkálkodott. Védelmezte azt a minden oldalról jövő támadásokkal és meghamisitási kisérletekkel szemben. Mint a munkásmozgalom elismert vezére dőlt ki a sorból, hogy gondolatai a tengerbe szórt poraihoz hasonlóan szerte szóródva, egész korszakra terjedően termékenyitsék meg a korszerű igazságok megismerésére törők gondolkozását.

Engels abban a korban született, amely egy új osztály keletkezése folytán új osztálytörekvésekkel volt terhes. Alig 18 esztendős korában már ott látjuk az akkori Németország irodalmi porondjának legháborgóbb pontján. Viharos természete nem ismerte a megállásokat. Marx-szal együtt ő is tüneményes gyorsasággal érkezik el a „praktikus materializmushoz" melynek barátjával együtt tudományos megalapozója lett.

Az út, amelyen ide eljutott, nagy vonalakban megegyezik Marx fejlődésének utjával. Mindketten kijárták Hegel iskoláját. De mig Engels az akkori radikális politikai költészeten, különösen Börnén keresztül „rövid kapcsolással" jutott el a politikához, addig Marx az if-

júhegeliánusok filozófiai harcaiban inkább elmerülve csak nagy kerülővel szállt le a materiális élet és politika területére. Ennek a különbözőségnek ellenére is nem állhatja meg helyét az az állitás, hogy Engels Marx-szal szemben, már életkörülményei folytán „magával hozta" a materializmust. Ő maga vallja be egy 1839-ből származó levelében: „Strausson keresztül, szigorúan megszabott uton most Hegelhez jutottam el." És más helyen: „A hatalmas gondolatok félelmetes erővel ragadnak meg." Akkor volt ez, amikor rövid kereskedelmi gyakornokoskodás után, mint a gárda-tüzérezred önkéntese Berlinbe került és az ifjúhegeliánusok legszélsőségesebb szárnyához, a „szabadokhoz" csatlakozott. Maga is szenvedélyes lendülettel veszi védelmébe a „szabad filozófiát". 1842-ben jelenik meg „Schelling és a kinyilatkoztatás" című brosurája egyelőre név nélkül. Ezt egy szatirikus költeménye követi, amely a Schelling brosurával csaknem egyidőben, „A szemtelenül fenyegetett, mindazonáltal csodálatos módon megszabaditott Biblia, vagy a hit diadala", címen Svájcban látott napvilágot. Mindkettő a hegeli filozófia apológiája az elharapozó filozófiai reakcióval és a „hegelingek" üldözésével szemben.

A katonaévek elteltével az akkor legfejlettebb tőkés országba, Angliába kerül, ahol a viszonyok tanulmányozása csakhamar új irányt ad gondolkozásának. Mindenesetre a hegeli ideálizmus még erősen befolyása alatt tartja. Angliai tartózkodásának kezdetén még úgy vélekedik, hogy „az ugynevezett materiális érdekek soha nem léphetnek fel a történelemben önálló, vezető célokként, hanem állandóan, akaratlanul vagy tudatosan egy elvet szolgálnak, amely a történelmi haladás szálait irányitja." Ezeket az ideálista gyermekcipőket azonban csakhamar kinövi. Megkönnyitette számára ezt a lépést az a körülmény, hogy már elutazása előtt, körülbelül 1642 őszén, bizonyos fokig a „kommunista rabbi", Hess Mózes befolyása alatt, fordulatot tett a „praktikus materializmus" felé. Az angliai viszonyokat már nem a filozófus, hanem bizonyos értelemben a szociálista szociológus szemeivel vizsgálja. Ilyen szubjektiv feltételek közt megy végbe a nagy átalakulás, amely azután egész életére kihatóan határozza meg gondolkozását. Felismeri, hogy a „gazdasági tények, amelyek az eddigi történelemirásban vagy egyáltalán nem szerepeltek vagy csak megvetett szerepet játszottak, legalább is a modern világban történelmi hatalmat jelentenek, hogy ezek képezik az alapot az osztályellentétek kialakulásánál; hogy ezek az osztályellentétek azokban az országokban, ahol a nagyipar fejlődése következtében kiteljesedtek, nevezetesen Angliában, a politikai pártalakulás és pártharcok alapjául szolgálnak és ezáltal az egész politikai történelem lényegét alkotják." (Előszó Marx: Enthüllungen-hez.) Ez a felfogás, mely alapját képezi az 1844. év tavaszán megirt *Die Lage der Arbeitenden Klassen in England* című művének, már következetes történelmi materializmus. Amikor tehát „a hegeli iskolának egy általános veszekedésbe való feloldódása" bekövetkezett, Engels belátta, hogy „a németek vagy megtagadják nagy gondolkozóikat, vagy a praktikus materializmust fogadják el." Ő maga nem habozott választani.

Marx, „a trieri fekete fickó", nagyjából ugyanezt az utat tette meg. Mi sem természetesebb, mint hogy a két férfú 1844 szeptemberében, Párisban történt találkozásuk alkalmával egy életre szóló baráti viszonyba került egymással. Most már nyilvánosan is leszámolhattak „hegeli lelkiismeretükkel". Ha Berlinben még mindketten Hegelre esküdtek, majd Feuerbarch: *Wesen des Christentums* című művének megjelenése után mindketten „egy csapásra feuerbachisták" lettek, közös műveik-

ben a *Heilige Familie*-ben, meg a *Deutsche Ideologie*-ban már élesen szembe fordulnak a korábbi mesterekkel. Nemcsak a „fonnyadt" hegeli filozófiától különitik el magukat, amely „kiasszott testét cicomázza és egész Németországban kérő után bandzsit", hanem Feuerbachtól is. Mert „amennyiben F. materialista, nem törődik a történelemmel, amikor pedig a történelmet is tekintetbe veszi, nem materialista".

Ezzel párhuzamosan folyt le politikai meglátásuk tisztulása is. Engels 1844-ben még a polgársághoz szól a rajnamenti városokban tartott vitaestéken. Optimizmusa nem ismer határt. „Bármerre fordul is az ember, kommunistákba botlik" — irja barátjának 1844 novemberében. Csakhamar ráébredt azonban arra a tudatra, hogy a „praktikus materiálizmus" nem ezeknek a nyárspolgároknak az ügye. 1845 szeptemberében már lehiggadtan irja az owenista The New Moral World-ban: „mi nem számitunk a polgárságra". Ha az angol munkásosztály helyzetéről irt könyvében még csak a társadalmi revolució szükségszerűségét ismeri fel, úgy később már azt az osztályt is megtalálja, amely e revolució vezéri szerepére hivatott. „A praktikus materálisták szándékát a következőkben foglaltam össze: — irja Marxnak. — 1. A „negyedik rend" érdekeit a harmadik rend érdekeivel szemben keresztülvinni; 2. mégpedig a magántulajdon megszüntetésén és a javak közösségének megvalósitásán keresztül; 3. e szándék megvalósitására nem ismerni el más eszközt, mint az erőszakos demokratikus revolucióit".

Ezekhez a nézetekhez lényegileg már nem is volt hozzátenni való. Csupán arra volt szükség, hogy kibővitsék és a gazdasági, társadalmi, politikai és ideológiai élet egész területére konretizálják azokat. Engels tervezete a Manifesztum-hoz és annak végleges marxi szövege a „dioszkurosz pár" szorosan párhuzamos fejlődés mellett tanuskodik. Megegyeztek a tőkés társadalom jellegének, perspektiváinak, a munkásosztály helyzetének és feladatainak minden részletében. Nem csoda, ha a továbbiakban működésük alig választható külön. Engels gyakran irt cikkeket, amelyek Marx neve alatt jelentek meg. A „szakterületeken" pedig mindig „kisegitették egymást". Üres szócséplés azon rágódni, hogy mire lett volna képes Engels vagy Marx egymagában. A történelmi tény az, hogy nem voltak kénytelenek egymagukban küzdeni. Kétségtelen, hogy úgy egyiknek, mint másiknak meg voltak a gyenge és erős oldalai... Engels nem dicsekedhetett Marx mélyrehható analitikus képességével. Marx viszont nélkülözte Engels viharos munkatempóját, világos és könnyű kifejezésmódját. Emellett Engels a leghűségesebb barát volt. Önfeláldozó támogatásával segitette elő barátja hosszas és megerőltető tanulmányait.

Több oldalról megkisérelték Engels szerepét lekicsinyelni, vagy Engelset Marx-szal szemben ütőkártyának kijátszani. Különösen azt vetették szemére, hogy barátjának halála után engedményeket tett úgy a materializmus terén az ideálizmusnak, mint korábbi forradalmi nézteiből is az evolución reformpolitika javára. Ma már világosan látjuk, hogy ezek a vádak minden alapot nélkülöznek. Engels élete bővelkedett a változatosságokban. Tagja volt az Igazak Szövetségének és az ebből kialakult Kommunista Szövetségnek. Parancsnoki szerepkörrel résztvett a bádeni felkelésben. Megalapitója s egy időn keresztül titkára volt az I. Internacionalé főtanácsának. Egyenlő odaadással végzett tudományos és gyakorlati munkát, vagy dolgozott a manchesteri szövődében, hogy barátját anyagilag támogathassa. De soha egy pillanatra sem tévesztette szem elől célkitűzéseit. A hiba nem benne volt, hanem azokban, akik

a vádakat emelték ellene. Nem értették meg következetesen a történelmi materializmust. Nem értették meg a gazdasági alap és az ez által végső fokon meghatározott ideológiai felülépitmény helyes viszonyát és kölcsönhatásait. De még gyakrabban a marxizmus meghamisitási kisérletei bújtak meg a vádak mögött. Idegen elemekkel akarták megdönteni azt a tényt, hogy a tudományos szociálizmust integrális világszemlélet, amelynek nincs szüksége „kiegészitésre", hanem csak szerves továbbfejlesztésre az új gazdasági és társadalmi tényeknek megfelelően. De nem állhatja meg helyét az az állitás sem hogy Engels valaha is megváltoztatta volna korábbi nézeteit. Ez a rágalom egyes tudatosan meghamisitott, vagy kihagyásokkal, értelméből kiforgatott idézetekre épül fel. Vonatkozik ez különösen a *Polgárháború Franciaországban* elé irt előszóra, melyet élete utolsó évében vetett papirra Engels. Ebből egy mondatot törölve eredeti értelmét teljesen megváltoztatták. Engels egyszer s mindenkorra tiltakozott az ilyen módszerek ellen Lafargue-hoz, intézett, 1895 ápr. 3-i levelében: „X. nagyon szépen kijátszott, — irja többek közt. — Kiválogatta előszavamból azt, ami mindenáron az ő békeszerető és erőszakellenes taktikáját támogatja... De ezt a taktikát én csak a *mai* Németországra vonatkoztatom és még így is csak fentartásokkal. Franciaországban, Olaszországban, Ausztriában ezt a taktikát nem lehet mindenben követni s lehet, hogy holnap már Németországban is alkalmatlanná válik". Ezek a hamisitások azt a lassú megalkuvási folyamatot voltak hivatva igazolni, amelyet Marx és Engels még 1879-ben maró gúnnyal ostoroztak egy, a német szociáldemokrácia vezéreihez intézett közös levelükben. „Ha Berlin — irták akkor — mégegyszer olyan neveletlennek bizonyulna és ismét egy március 18-át csinálna, akkor a szociáldemokraták, ahelyett, hogy „a barrikádok után sóvárgó szemétnép"-hez hasonlóan résztvennének a harcokban, inkább a „törvényesség utját" volnának kénytelenek követni, lefujni mindent, kiüriteni a barrikádokat, sőt a szép hadsereggel az egyoldalú, durva, műveletlen tömegek ellen volnának kénytelenek marsolni." Kassandra jóslat volt ez, amely negyven esztendő elmultával szóról-szóra teljesült. Engelsnek nem voltak illuziói a tőke „demokratizálódását" és a karteleket meg trösztök termelésszabályozó kisérleteit illetően. „Nyilvánvaló — irja a *Tőke* harmadik kötetének egyik megjegyzésében —, hogy ezek a kisérletek csak viszonylag kedvező gazdasági helyzetben vihetők keresztül. Az első vihar elsöpri azokat és bebizonyitja, hogy ha már a termelésnek szabályozásra van szüksége, bizonyára nem a tőkések azok, kik arra hivatva lesznek." Semmiféle engedményeket nem tett azon módokat illetően sem, amelyek ezt a „szabályozást" megvalósitani egyedül alkalmasak.

Különösen fontos kiemelni azt a jelentőséget, amelyet Engels a revoluciós elméletnek tulajdonitott és amelyben teljesen megegyezik a tudományos szociálizmus alkalmazójával és továbbfejlesztőjével, Uljanovval. „Mióta a szociálizmus tudomány lett, úgy is kell azzal foglalkozni, mint tudománnyal: tanulmányozni kell azt." A „negyedik rend" felszabaduló küzdelme csak akkor vezethet a kivánt sikerhez, ha párhuzamosan, elméleti, politikai és gyakorlati-gazdasági téren folyik." Ezt a nagyjelentőségű tanitást felejtették el azok a vezérek, akik ellen Engels szüntelenül harcolt. „A szociáldemokrata pártban — irja a németországi viszonyokról — egészen a birodalmi gyülés frakciójának tagjaiig egy bizonyos kispolgári szociálizmust képviselnek. Elismerik a modern szociálizmus alapját képező nézeteket és a termelőeszközök társadalmi tulajdonná változtatásának követelményét, de megvalósitását csak egy távoli, gyakorlatilag be nem látható időpontban tartják

lehetségesnek. Ilyképpen a jelenben merő társadalmi toldozómunkára vannak utalva..." Engels művei különösen alkalmasak arra, hogy a tudományos szociálizmus tanulmányozásánál kiindulópontul szolgáljanak és a „társadalmi toldozómunka" helyett a negyedik rend gyakorlatának revoluciós perspektivát adjanak.

A *Deutsche Ideologie*-től kezdve, melynek tulnyomó része kétségtelenül Engelstől származik, önálló művei egész sorát hagyta ránk. Az Antidühring, a Ludwig Feuerbach és a klasszikus német filózófia lezárulása, a Család, Állam, Magántulajdon keletkezése, a Történelmi Materiálizmus című előszó, a Természetdialektika töredék, a történelmi materiálizmussal foglalkozó hires négy levél és más irások a marxizmusnak vitathatatlanul egyenrangú alappilléreit képezik. Emellett stratégiai jelentőségű irásai napjainkban újabb aktualitást nyertek. Meg kell emlékeznünk még a Tőke második és harmadik kötetéről is, melyeket Marx halála után ő rendezett sajtó alá. Csak örülni lehet annak, hogy a 40. évforduló úgy Engels irásainak újbóli kiadása, mint tanulmányozása és népszerűsitése terén termékeny ösztönzést nyújt.

(Pozsony) *Kovács Károly*

MODERN MESSZIANIZMUS. Sok szó esett mostanában egy munkáról, amelynek *Pap Károly* a szerzője és amely a zsidóság helyzetével foglalkozik „különös tekintettel Magyarországra". Ez a megkülönböztetés csak félig-meddig indokolt, mert a dolgok összefüggése adja a lényeget és főleg a zsidókérdés kialakulása annyira befolyása alatt áll a nemzetközi viszonylatoknak, hogy a kérdést csak nagyvonalúságában lehet világosan áttekinteni. Pap Károly ugyan, amikor hozzányúl a zsidók ügyéhez, előrebocsájtja, hogy „egy népet csak úgy szabad ábrázolni, ahogy él, mozog, örül s szenved millió alakban", — tehát mozgásában és fejlődésében: dialektikusan, ám ahogy öntudatlanul ráébred a megismerés egyetlen lehetőségére, azt mégis félreérti, mert „művészi"-nek hiszi benne azt, ami dialektikus. Tanulmányára ezért mondta ki már eleve és jogos önbeismeréssel a „halálos itéletet". A művészi mód csak a kifejező formára vonatkozhat és nem a mondanivalók lényegére, ha az ember történelmi esszét ir és nem legendát. Pap Károly azonban nem tud önmagában elszakadni az elbeszélőtől, még egy tanulmány erejéig sem. Lélekábrázoló művészetét teljes erővel beleveti egy nép legendaszerű ábrázolásába és ahelyett, hogy életét és mozgását társadalmi sikon követné, követi a vallások ködös mitoszán keresztül, elfeledvén, hogy a vallást magát is gazdasági és társadalmi befolyások alakitották. Az istenkérdés kétségbeejtő problematikája hálózza körül azt az egyszerű kérdést, miért történt mindaz a zsidókkal, ami történt.

Nem birálni akarjuk ezuttal Pap Károly egyébként irodalmilag becses munkáját azért, mert elfilozofálja a történelmi feladatot és metafizikai magyarázatot keres és mond. Egy másik ellenkönyvet kellene ehhez irni és mondatról-mondatra bebizonyitani az állitások abszurditását a történelmi materializmus eszközeivel. Itt inkább csak arról volna most szó, hogy ha már zsidó sebeket és bűnöket érintünk Pap Károly jóvoltából és kérdéseinkre feletet nem találunk, igyekezzünk mi felelni ez alkalommal legalább egynehány olyan kérdésre, amely Pap könyve nyomán felmerül. Röviden: a zsidókérdésről.

Pap Károlynak van igaza, amikor a multon keresztül igyekszik elérkezni napjaink problémáihoz. „A népben gyakran az a legelevenebb, ami elmult: a halottak", — irja öntudatlanul egy francia szólásmód nyo-

mán, amely azonban ezt a gondolatot sokkal mrkánsabban fejezi ki: „Ce qu'il y a de plus vivant dans le present c'est le passé". (Ami a legelevenebb a jelenben, az a mult.) Meddig kell hát visszanyúlnunk a múltba, hogy gyökerénél fogjuk meg a zsidókérdés erjesztő gombáit. Vajjon-elég-e, ha csak a középkorban térünk vissza, vagy nem kell-e visszakalandoznunk az ókorba, az alexandriai zsidóüldözésig, vagy esetleg még tovább? Pap Károly messze megy, egész az ősapákig, hogy eljusson a — népi önismeretig. De erről van-e szó? Elég-e magunkba néznünk, hogy meglessük, ami kivülünk történik? Babiloniáig is visszakiséri Pap az ő zsidóit és döntőnek tartja a vallás befolyását a nép életére. Mert: „Ami Babilonban megóvta a zsidóságot a beolvadástól: a törvények vallási jellege, az segiti most szétbontani a népet." Pap elfelejti, hogy a vallás csak szivesen szivárog azon a társadalmi erezeten keresztül, amit a szükségszerű életformák számára nyitva tartanak. Babilon döntő a zsidóság életében, de csak mint egy állomás, ahonnan utjára elindul. A zsidók kereskedő foglalkozása a babilonai számüzetésben vesz fel látszólagosan sajátos népi jelleget. Számüzetésbe csak a gazdagok kerülnek, a szegény paraszti elemet ott hagyják porladni a hazai földekn, romlandó sorsuk közepette. A száműzött gazdagok számára új otthonukban végkép nem kinálkozik más elhelyezkedés, mint a kereskedelem. Nemrég még nomádok, sőt nomád kereskedők voltak, iparhoz nem értenek. Az a gazdasági determináltság, amely Palesztinában a földrajzi adottságoknál fogva kereskedővé alakitotta őket itt már úgy szólván magukkal hozott készség, amelyet más lehetőségek hiánya és a kereskedelem nagyobb arányai tovább fejlesztenek. A zsidókat itt alakitja át a városi élet és a parasztságból való kiegészülés hiánya, itt veszik fel azt a mentalitást, amely nem annyira „faji tulajdonság", mint városi tulajdonságok kiéleződése. Ezért a babilóniai számüzetés messzehatóan jelentőségteljes Izráel további társadalmi alakulására. Innen kezdődik a zsidók szétszóródása a gazdasági ütőerek mentén a kereskedelmi érdekek és kapcsolatok kifejlesztése érdekében. Az európai diaszpórának ez a duzzasztó rezervoárja. Kisázsián át kerülnek az Égei-tenger partvidékére és onnan tovább. Mikor a mezopotámiai birodalmak hanyatlása bekövetkezett, Palesztina gazdasági szerepe is teljesen megváltozott. Megszűnt összekötő jelentősége és a világkereskedelem új fejlődési iránya Sziria, Egyptom, Róma felé tereli a kereskedő népeket. A zsidók igy jutnak el a római birodalomba.

A szétszóródással, az új Babilonnal szemben Jézus áll — irja Pap. Fontos kérdés a zsidóság és kereszténység viszonya, az igaz, ám nem „látnoki" értelemben, ahogy Pap ezt számbaveszi. A kereszténység ideológiai befolyásának vizsgálata szükséges az antiszemitizmus okainak keresésében és ez ott válik eredményessé, ahol a zsidó-ellenességben sikerül felismerni az erkölcsi tartalom jelenlétét. Konstantin óta a keresztény erkölcsi szemlélet szabta meg a kor uralkodó szemléletét, amely gazdasági téren is érvényre juttatta a maga felfogását. Igy a kor gazdasági szükségletének az uzsorának ellenszenves zsidó jellegét, amely az egész középkor zsidóhecceinek szakadatlan inditó oka volt — az egyházi szemlélet szabta meg, mert keresztény tudvalevőleg uzsorával nem foglalkozhatott. Az egyház vallási türelmetlensége pedig akkor jelentkezik a maga teljességében, amikor az egyházi vagyon a középkori állapotok nyomán folyton növekedett, helyesebben, amikor a nem keresztény tömegek utjában állottak hatalma teljes kibontakozásának. Erkölcsi világnézetről csak ilyen vonatkozásban beszélhetünk.

A zsidóság fennmaradását tulajdonképpen nemzeti tragédiájának köszönheti. Szétszórtsága mentette meg attól, hogy elpusztuljon a ró-

mai légiók kardjaitól. Az élethalál harcot a római impérium ellen a héber paraszti rétegek vivták, mialatt a zsidóság kereskedő rétege már rég elhelyezkedett az idegen társadalmakban. „Lehetetlen — irja Heller (Untergang des Judentums c. könyvében) — hogy egyetlen történelmi esemény, mint egy elvesztett csata, vagy egy templom lerombolása, alapjában megváltoztassa egy egész nép gazdasági ás társadalmi szerkezetét." Valóban a zsidóság sem annak következtében szóródott szét és lett kereskedővé, mert a templomát felduláták: mint már érintettük a babiloni száműzetés után kezdődött meg a beszivárgása idegen államok testébe, magával vivén foglalkozása adottságait. Ez a foglalkozási jellegzetesség a zsidóság izolációs törekvéseinek befolyásoltságában teljesen kasztszerű elemeket termelt ki magából. A zsidóság városi kereskedő zöme a római birodalomban kaszttá formálódik át, a zsidóság itt már nem nemzet, nem nép, nem tartozik a római társadalom osztályaihoz, hanem kaszt csupán, a zsidó kereskedők kasztja, amely privilegizált és monopolisztikus helyzeténél fogva nagy befolyáshoz jut. A kaszt jellegnek ez a döntő befolyása kiséri a zsidókat történelmi-társadalmi utjukon. „Hogy a zsidók túlélték a föniciabelieket s kártágóiakat, annak a körülménynek köszönhető, hogy kaszttá változtak át, hogy nemzetük felbomlott." (Heller). Ez a zárt közösség, a fennálló termelési viszonyokban nélkülözhetetlen gazdasági tevékenység vezeti át a zsidókat az ókor rabszolgatársadalmából a feudalizmus kibontakozó korszakába. „Ez a gyökere a zsidók egész későbbi történetének: hogy az antik társadalom a zsidót már, mint az árúforgalom és a pénzgazdaság első formáinak hordozóját ismeri, mint a gazdasági forgalom mindamaz elemének hordozóját, amely a nem szabad emberi munkára alapozott antik gazdaság és társadalom összeomlása után szükséges elem kellett, hogy legyen a kibontakozó feudális periódusban, amely az árútermelő társadalom egy magasabb formájának szállascsinálója."

„Az antik világ nem csak a görög filozófiát, a római jogot és a kereszténységet hagyta az utókorra, a zsidóság, mint az áruforgalom hordozója egyik legfontosabb öröksége volt." (Heller.) Nem követhetjük tehát Pap Károly bölcselkedésének utjait a történelem utjai helyett és nem fogadhatjuk el sajátos nézeteiből eredő megállapitását sem, hogy a zsidóságnak az a töredéke, amely nem a jézusi eszmében olvadt fel, fel, csak „Európa Judeáiban telepedhetett le, az állandó kavargások és bomlások országaiban."

A történelem-filozófiával szembenáll maga a történelem.

*

És most itt van a nagy kérdés, a zsidóság örök harca megmaradásáért. Mért harcol? Fajáért? Hitéért? Inkább talán az életért. A zsidó egyike a polgári társadalom első pionirjainak. Ennek már nem, mint zsidóra van szüksége, mert a társadalom uralkodó osztálya veszi át a zsidók funkcióját. A kaszt monopóliuma az osztály monopóliuma, amely a maga körzetében a zsidót, mint egy kasztnak a tagját megsemmisiti, mégpedig oly' módon, hogy magába felolvasztja. Megkezdődik az asszimiláció. A hasonulás nagy folyamata, amely ahelyett, hogy csökkentette volna, felfokozta az antiszemitizmust. Pap Károly ott, ahol elérkezik a maga elméletével az emancipáció kérdéséhez, szokatlan bátorsággal beszél a befogadó gazdanépről, magatartása azonban azé a zsidóé, aki csukott ajtó felé kiabál, mert szeretne besétálni, de nem lehet. Nyugodtan maradhat hát öntudatos. És Pap hajlandó vállalni „megannyi szenvedés, nélkülözés árán" is a zsidó sorsot, a nemzeti kisebbség helyzetét, mert: „Az önként vállalt szenvedés megtisztit, megerősit". De önként vállalt-e ez a szenvedés? Az asszimiláció és emancipáció nem

zsákuccába futott-e és akárhogy nézzük is, a zsidóság kisebbségi sorsra jutott. Miről van hát szó, az asszimilációval van baj vagy a társadalommal? Pap elfogadja a társadalmat, úgy, ahogy van és inkább a zsidón akar változtatni, holott a társadalom formálta ilyenné. Uj társadalomról hát nem esik szó nála, ama társadalomról, amely a zsidókérdés helyett az osztálykérdést tisztázza, hogy ezzel gyökerében irtsa ki a társadalmi ellentéteket.

Pap Károly, aki könyvét aféle vitairatnak szánta és kiinduló támaszául egy zsidó mozgalomnak, amely nem asszimilációra, nem cionizmusra, hanem egy új ghettó megalakitására törekszik, elfelejti, hogy a ghettó, a zsidóság izolációs életkerete sohasem vette elejét a zsidóellenességnek ,sőt felfokozta. „A magyarság meg fogja engedni, hogy a zsidóság önmagával rendelkezzék, nem csak, mert ez egyaránt erkölcsi és nemzeti kötelessége, hanem, mert ezzel a saját maga javát fogja elsősorban szolgálni," — irja csaknem a népi lovagiasságra apellálva a szerző. A keleti kapitalista országok zsidósága szomorú példákat szolgáltathatna Pap Károlynak a nemzetiségi élet „értelméről". A fejlődés tulhaladta a ghettó korszakot és azt visszahivni merénylet a társadalmi fejlődés ellen. Zsidó nemzeti kisebbségről csak ott lehet beszélni ahol önálló nyelv és kultura dokumentálja a máshovátartozást. A zsidóság évszázadokon át szenvedte az izolációs törekvések eredményeit és ha az asszimiláció sem hozta meg azt a javulást, amit remélt, ez csak azt jelenti, hogy a társadalmi fejlődésnek még egy magasabb fokára kell elérkezni, ahol a zsidóság nem-termelő rétegei a gazdasági rend átalakulásával kikerülnek a fölöslegessé vált aszociális gazdasági pozicióból és a társadalom ezzel megszabadul a zsidókérdéstől.

A zsidókérdéssel való minden egyéb kisérletezés nem más, mint modern messzianizmus.

Ujvári László

CANNON PROFESSZOR ÉS A TUDOMANY MAI HELYZETE. A XV. nemzetközi fiziológiai kongresszus méreteiben és jelentőségében egyaránt kiemelkedő jelensége volt a tudományos életnek. Augusztus 9-én kezdte meg tanácskozásait a leningrádi Uricki-palota nagytermében 38 ország ezerötszáz delegátusa jelenlétében. A megnyitó beszédet *Pavlov* professzor tartotta, aki rámutatott arra, hogy a tudósok a mai kiélezett nemzetközi helyzetben nem elégedhetnek meg speciális tudományáguk minél alaposabb és mélyebb megvitatásával, hanem hitet kell tenniök a béke mellett is, mert a béke fenntartását egyformán megkivánják úgy emberi, mint tudományos érdekeik. „Bármily különbözők is vagyunk, — mondotta — összeköt bennünket az a közös feladat, melynek életünket szenteltük. Mint bajtársak, munkatársak gyűltünk össze, mindnyájan azon dolgozunk, hogy az észszerűség alapján az egész emberiséget véglegesen összefogjuk. De ha háború ütne ki, akkor sokan közülünk szembekerülnének egymással a tudomány területén is, amint az már eddig is annyiszor megtörtént. S akkor nem gyűlhetnénk úgy össze, mint most. S a tudományos értékeket is másképp birálnánk meg. Megértem a szabadságharc nagyságát, de tagadhatatlan az, hogy a háború önmagában véve vad eszköz az élet nehézségeinek megoldására s méltatlan az emberi észhez s az emberiességhez."

A kongresszus négy teljes ülést tartott s munkája fő részét a különböző albizottságok ülésein végezte, ahol a modern fiziológia speciális kérdéseivel foglalkoztak tüzetesen. *Walter Cannon*, a hires amerikai fiziológus, aki az idegrendszer kémiai folyamatait illető kutatásaival, Pavlov mellett, a fiziológia egyik legnagyobb nemzetközi szaktekintélye az

első plenáris ülésen tartott beszédében azt a társadalmi légkört elemezte, melyben a nyugati tudományos kutatók élnek és dolgoznak. Cannon felszólalása mély nyugtalanságot fejezett ki. „A világ az utolsó évek folyamán gyökeres és váratlan változásokon ment keresztül. Kormányok, melyekről azt hittük, hogy erős hagyományi alapokon nyugosznak, nyomtalanul eltűntek és új kormányformáknak adták át helyüket. Uj hatalmi tényezők jelentek meg. A gazdasági világválság következtében erősen csökkentették a tudományos munkára forditott kiadásokat... Világhirű tudósok, kiknek a tudomány sokat köszönhet, elvesztették állásukat s inséget szenvednek. Több egyetem becsukta kapuit, mások még léteznek ugyan, de nem menedékhelyei többé a tudósoknak, nem műhelyei az igazság szabad kutatásának s nem melegágyai minden új gondolatnak. Mi, a tudomány emberei, kik többnyire szoros kapcsolatban állunk az egyetemekkel, szorongó aggodalommal nézzük ezt a fejlődést. Komor kérdések merülnek föl bennünk: Mi, pl. a fiziológus vagy a biokémikus társadalmi szerepe? Melyek azok a feltételek, amelyek növelik vagy csökkentik hasznosságát a társadalom számára? Ezek a feltételek léteznek-e még? Mit kell tenni, hogy a tudományos kutatás jogait megvédelmezzük s folytonosságát biztositsuk? Az emberiség történetében nem régi jelenség az a tudós, ki egész életét kizárólag kutatásainak szenteli. Különösen uj a mi tudományunk. Érezzük azt, hogy tettünk már eddig is valamit az emberiségért. Behatoltunk az emberi test belső folyamatainak titokzatos birodalmába, s a mi kutatásaink által szerzett ismeretek teszik lehetővé az orvosok számára, hogy a betegeket, az elavult empirikus módszerek helyett, tudományosan vizsgálják és kezeljék. De még fontosabb felfedezéseket is várhatnak tőlünk. Előttünk áll az a nagy feladat, hogy az állati és emberi szervezet növekedésére óriási befolyást gyakorló belső kiválasztó mirigyek működését alaposan kikutassuk és irányitásuknak módszerét s eszközeit felfedezzük. Másik hatalmas problémánk a magasabb idegközpontok működésének a tanulmányozása. Kongresszusunk elnöke, Pavlov professzor, mint tudjuk, hosszú élete teljesitményének javát forditotta ennek a problémának a kutatására. De a mi teljesitményeink nem egy nemzet vagy akár egy faj képviselőinek teljesitményei. Csak úgy voltak lehetségesek, hogy tapasztalatainkat és eredményeinket becsületesen kicseréltük. S a még előttünk álló problémák sem férnek meg a nemzeti keretek között. Az egész emberiséget érintő kérdések foglalkoztatnak bennünket s ha meg akarjuk oldani őket, úgy a határok által nem korlátozott szabad kutatásra és közös munkára van szükségünk.

Mi, tudományos kutatók, hajlamosak vagyunk az individualizmusra s azt hisszük, hogy érdektelenül kell elhaladnunk az aktuális kérdések mellett, hogy kizárólag speciális kérdéseink kutatásának kell szentelnünk magunkat. Túl keveset törődtünk munkánk jelentőségével, a múlt örökségével való kapcsolatainkkal s a bennünket, fajra és nemzetre való tekintet nélkül összekötő általános emberi értékekkel. Azt hiszem, hogy véleményünk csak egységes lehet, ha azt kutatjuk, hogy mit tettünk eddig és mi a tennivalónk még. Maguk a tények tanuskodnak társadalmi fontosságunk mellett. A jövő civilizációjának vagyunk a kutatói és pionirjai. Ez a nemzetközi összejövetel a legmegfelelőbb hely arra, hogy a munkánkat fenyegető veszélyekre a figyelmet felhivjam. A föld ama részein, hol politikai viszálykodások dúlnak, a tudós munkája lehetetlenné válik. Vannak olyan kormányok, melyek ugyan felhasználják a többi országok tudományos eredményeit, de nem járulnak hozzá erejükhöz mérten a tudományos kutatásokhoz. Munkánk egy másik akadálya abban rejlik, hogy bizonyos társadalmi szervezetek és bizonyos ellenséges érzületű érdekcsoportok tagadják a fiziológiai kutatások szabadságát. Volt

olyan idő, amikor a tudományos kutatás teljesen alá volt vetve az összes szellemi területeken korlátlan tekintélyt követelő Egyház elnyomó ellenőrzésének. A világháború, de különösen a gazdasági válság kitörése óta számos ország jelentősen csökkentette a tudományos intézményekre forditott kiadásait. Az Egyesült Államokban a tudományos munka támogatására forditott összegek a költségvetés félszázalékát sem teszik ki, (a fiziológiai kutatásokra ennek az összegnek természetesen csak kicsiny töredéke jut). A társadalom szervezete nem akarja követni az állati szervezet példáját, mely az inséges időkben csökkenti a kevésbé fontos szervek ellátását, anélkül azonban, hogy az agy ellátását csökkentené. Szerencsére ez a tekintetnélküliség nem egészen általános. Akadnak kormányok, melyek még mindég jelentős összegekkel járulnak hozzá a tudományos kutatásokhoz. Örömmel hallom, hogy annak az országnak, melynek most vendégei vagyunk a tudományos munkák fejlesztésére forditott kiadásai viszonylag magasabbak, mint bármely más országéi. Ez az eljárás nagy bölcseségről és tisztánlátásról tanuskodik s méltán például szolgálhat a többi országok számára. Minden nemzetnek szüksége van a tudományos eredmények és gondolatok szabad cseréjéből származó előnyökre, mert azoknak, akik felhasználják a múlt eredményeit, nem szabad elfeledniök, hogy kötelességeik vannak a jövővel szemben."

TUDOMANY, AKADÉMIA OROSZORSZÁGBAN. A francia tudósok egy csoportja Oroszországban járt s tapasztalatairól különböző helyeken beszámolt. Alábbiakat egyik ilyen, a párisi *Le Mois*-ban közzé tett tanulmányból vesszük. „Az orosz Tudományos Akadémia elsőrendű szerepet játszik az ország gazdasági fölépitésében. Az Akadémia Leningrádban székel; 93 rendes, 68 tiszteletbeli és 300 levelező tagot számlál; elnöke a 88 esztendős *Karpinszkij* tanár. A rendes tagok alkotják az Akadémia közgyűlését, mely évente ötször vagy hatszor ül össze, kitűzi az ülések dátumát és a főbb megvizsgálandó kérdéseket. Az Akadémia munkássága az intézetekben, a laboratóriumokban, a kisérleti telepeken, a bizottságokban, a muzeumokban zajlik. Az Akadémia könyvtára kb. 4 millió kötetet számlál. Számos intézet olvadt be az Akadémia szervezetébe, mely viszont fiókintézeteket és telepeket létesitett a Moszkvától és Leningrádtól legtávolabb eső országrészekben is. Az Akadémia költségvetése az 1928. évi 4 millió rubelről ebben az évben 45 millióra emelkedett. Az Akadémia hol egyik, hol másik városban tartja üléseit, gyakran több ezer főnyi hallgatóság jelenlétében.

„Az Akadémia fő célkitűzése, — mondja *Korel* tanár, — megteremteni a tudományos elmélet s a szocialista épités gyakorlatának legszorosabb egységét, anélkül, hogy ez a legcsekélyebb mértékben is csökkentené a tudományos elmélet szerepét és megszűkitené az általa vizsgált problémák körét."

A tudósok kiképzése az akadémikusok irányitásával a tudományos intézetekben folyik. Az egyes szakokban való kiképzés időtartama 3 esztendő. Az utóbbi négy esztendőben 115 jelöltet avattak fel. A jelenlegi jelöltek száma 300. Az Unió nemzeti köztársaságait illetően az Akadémia különösen a nemrég még primitiv műveltségű helyi nemzeti lakossághoz tartozó tudósok kiképzésén fáradozik. (Tadzsikisztánban pl. senki sem tudott irni-olvasni...)

Asmus tanár felvilágositásai szerint az egész oroszországi tudományos szervezet új tipusú specializálódásra és munkamegosztásra épült. A tudományos fejlődés ezáltal arra törekszik, hogy a tudósoknál egybekapcsolja a mély és részletes specializálódás elvét s a tudományos kutatások differenciált és sajátos ágában betöltött szerepük tudatát az

egész tudományos megismerés konkrét egységében betöltött szerepük megértésével.

Ahogy Asmus tanár mondja: „Oroszországban a tudomány nem a tőke vagy a tőkét képviselő állam támogatásából él, mely válságba került az előbbivel együtt. Csak nálunk lehetségesek olyan célkitűzések s a tudományos munka olyan szervezetei, amik sokrétűségükkel és szélességükkel túltesznek mindazon, amit a tőkés állam a köz- vagy magánkezdeményezés utján a rendszer legjobb éveiben megtehetett."

Az új orosz alkotmány tervezetével foglalkozó bizottság egyik ülésén, 1918 tavaszán vetette fel *Pokrovszkij* a szocialista Akadémia létesitésének gondolatát, mely marxista elméleti főintézet lenne s a tudományos szociálizmus s a materialista dialektika kérdéseivel foglalkoznék.

Lenin igen helyeselte ezt a kezdeményezést és 1918 junius 25-én a Pánorosz központi végrehajtóbizottság ratifikálta a szocialista Akadémia alapszabályait.

1919-ben az Akadémia alapszabályt változtatott; tevékenységét tudományos kutatásokra határolta és leegyszerűsitette szervezetét. 1923-ban vette fel a „Szocialista Akadémia" nevet. A huszadik pártkongresszus fogalmazása szerint fokozatosan tudományos és módszertani központtá kell fejlődnie, s a tudományos kutatás minden ágát egyesiteni hivatott. 1926 november 26-án a Központi Végrehajtóbizottság elnöksége ratifikálja a Szocialista Akadémia új alapszabályait s a következőkben határozza meg az intézmény feladatát:

„1. A Szocialista Akadémia az egész Unió legfőbb tudományos intézete, mely a társadalom- és természettudomány, valamint a szocialista épités kérdéseinek kutatásával és feldolgozásával foglalkozik, a szocialista elmélet alapján.

2. A Szocialista Akadémia feladatai közé tartozik: a) A szocialista elmélet kérdéseinek feldolgozása. b) Küzdelem a szocialista elmélet polgári és kispolgári elferditései ellen. c) Küzdelem a dialektikus materialista szempont szigorú alkalmazásáért a társadalom és természettudományokban; s az idealista kisérletek leleplezése".

A Szocialista Akadémia tagjai olyanok, akik a szocialista elmélet fejlesztésén dolgoznak, s akik tudományos műveik vagy eredményes gyakorlati tevékenységük révén elismertek. A Szocialista Akadémia elnöksége tizenöt tagot számlál, akiket a Tudományos Akadémia teljes gyűlekezete választ.

Jelenleg a Szocialista Akadémia hét intézetet foglal magába: Gazdasági Intézet; Világgazdasági és Világpolitikai Intézet; Szocialista Épités- és Jogügyi Intézet; Bölcsészeti Intézet; Földmüvelési Intézet; Történelmi Intézet; Irodalmi és Művészeti Intézet.

A Szocialista Akadémia nagy könyvtárt és olvasótermet tart fönn. A könyvtár mellett jelentős könyvészeti szolgálat működik. Az egyes intézetek mellett tanulmányi osztályok dolgoznak.

Az Akadémia számos tudományos folyóiratot, enciklopédiát, szakgyűjteményt és tankönyvet jelentet meg. Emellett jelentős népszerűsitő munkát végez az ország főbb gócaiban tartott szabadelőadások révén; az intézetek viszont szoros kapcsolatban állnak a gazdasági és közigazgatási szervezetekkel.

A Mezőgazdasági Intézet pl. a következő kérdésköröket kutatja: a város és falu közti ellentét megszüntetése; a kolhozok vezetése, a mezőgazdasági munka termelőképessége. A Gazdasági Intézet a nemzetgazdaság technikai újjáépitésével, az ipari munka szocialista megszervezésével s a kereskedelem fejlesztésével foglalkozik. Természete-

sen elméleti szempontból. De a jelszó ez: „Az elmélet, ha valóban helyes, tiszta áttekintést, előrelátást, munkában való biztonságot és ügyünk győzelmében való hitet kölcsönöz a gyakorlat embereinek."

A **MAGLAVITI CSODA.** *Petrache Lupunak,* a maglaviti tehénpásztornak az esete, aki állítása szerint beszélt az istennel, felszinre hoz pár kérdést, amely elég szoros összefüggésben van Románia mai politikai és társadalmi helyzetével. Elsősorban kiderült, hogy a sajtó a maglaviti eseményt nemcsak szines riportokban teregette ki az olvasó előtt, hanem ezenfelül „értelmezett" is. Ez az értelmezés szoros összefüggésben van bizonyos politikai követelményekkel, különösen a szélső-jobboldali sajtó esetében. Természetes, hogy a szélsőjobb orgánumai Maglavitot a romániai Lourdes-nak kiáltották ki és így nem meglepő, hogy a Curentul templomépitésre buzditja az illetékeseket, hogy a maglaviti csodának emléke legyen s a hiveknek zarándokhelye. A „demokrata" sajtó sem marad hátra Maglavit félreértésében. Jellemző erre a „progressziv" H. Sanielevici esete, aki Petrache Lupun antropológiai vizsgálatot végezvén kideritette, hogy nevezett arctipusa, csontozata, fejalkata és egyéb antropológiai jegyei alapján „a fajok legnemesebbikének, az árjának" tipusát képviseli és igy — mi sem természetesebb ennél — a maglaviti csoda „az eljövendő vallási reneszánsz egyik állomása". Bizarrabb következtetést már csak a kiküldött hatósági orvos vont le a maglaviti eseményekből, aki megvizsgálván Luput kijelentette, hogy nevezett teljesen beszámitható és igy „a csoda meg kellett, hogy történjen". A tudomány embereit Maglavit alaposan megzavarta, nem úgy az ügyben eljáró csendőrt, aki Lupu ellen vizsgálatot vezetett le és ennek során odakonkludált, hogy a tehénpásztor megszállottsága egyszerű csalás, mert az isteni megnyilatkozásnak a szóbanforgó helyen semmi nyoma nincsen és igy a nyomozó tudomány mai állása szerint a szóban forgó helyen kinyilatkozás meg sem történhetett. A kommentárok aránylag józanabb és szkeptikusabb része sem vizsgálta meg Maglavitot a maga tényleges jelentőségében, megelégedtek azzal, hogy Luput csalónak vagy hiszterikus hallucinálónak bélyegezték, a parasztság processzióját pedig tömegőrületnek. Persze a problémát nem lehet csak úgy egyszerűen mentőkkel és antropológiával elkenni. A helyzet az, hogy a XX. század elején az olteniai sikon megjelenik egy egyszerű ember és ujólag hirdeti a Biblia tanitásait. Ezeknek a tanitásoknak a nyomában — egy valószinűleg rövid idejű — tömegmozgalom keletkezik, fanatizált emberek tizezrei zarándokolnak Maglavitba, hogy meghallgassák és kövessék Petrache Lupu tanitásait. Világos, hogy sem az ember, sem a mondanivalója magában véve az olteniai parasztságnak nem valami vonzó. Az akadozva beszélő és az ujságirók tanúsága szerint csekély értelmiségű tehénpásztor egyáltalában nem mutatja a proféták képességeit. Amit mond, azt a hallgatók mind hallották a templom szószékéről. És mégis 60 ezer ember jön össze és a legnagyobb áhitattal hallgatja Lupu dadogó beszédét és tanitásait. Hiszterikus férfi-Johannával állunk szemben? Bizonyos: de ez még mindig nem magyarázza meg Maglavitot, mint tömegjelenséget. Elsősorban u. i. arról van szó, hogy Maglavit az utóbbi évek leghatalmasabb arányú paraszti megmozdulása. Igy nő ki Maglavit a riportok émelyitő leirásai s az értelmezések kúsza zürzavarából és így válik szociális jelenséggé.

Maglavit a falu csodavárásának a tünete. A csodavárás társadalmi alapja az, hogy a csodát váró közület önmagában akcióra nem képes, bajainak az orvoslását saját eszközeivel és saját erejéből elvégezni nem tudja, idegen földi tényező már nem segit vagy éppen ellenségesen vi-

selkedik vele szemben és így a ránehezedő társadalmi végzettel szemben csak a Csoda segit. A csodavárás ezek szerint szociálisan passziv tömegek helyzete aktuális és krónikus bajok idején. A csodavárás így átmenet a passziv beletörődés és az aktiv szociális megmozdulás között. A mai parasztság nagyrésze már nem hajlandó beletörődni a mai társadalmi adottságokba, amelyek osztályérdekei ellen vannak, de viszont szociális akcióra is képtelen. A parasztság egyrésze így ma Romániában alkalmas arra, hogy csodaváró közület legyen. Ugyanaz a se nem rebellis, se nem lojális szellem, mely a parasztság szektáriusait jellemzi, jellemzi egyúttal az agrárválságban felőrlődött parasztság csodavárását. A parasztság nagymérvű tájékozatlansága az eseményekkel szemben elősegitője a csodavárásnak. Értelmetlenül és idegenül áll a társadalommal és annak intézményeivel szemben, amelyek mind ő ellene vannak, cselekvéseit gátolják, célkitűzéseit elgáncsolják. Az egyszerű falusi ember ugyanakkor nem hisz önmagában, tájékozatlan saját képességei felől is, a problémáit önmaga megoldani nem tudja. Problémáit így számára már csak valami véletlen Csoda oldhatja meg, mely a végzetszerű földi erőktől független. A Csoda, amit várnak és amely megnyilatkozott nekik egy tehénpásztor képében. A csodavárás ma társadalmi szükséglet és így a Csoda meg kellett, hogy szülessen. A hely véletlen — bár állitólag azon a vidéken már voltak az urnak fanatikus paraszti hirdetői. Az idő viszont 1935 julius hónapja, az imperialista kaland előestéje, az agrárválság egyik stációja. Szereplői: a parasztság egyrésze, amely hatalmas tömegfelvonulásban demonstrálta, hogy a falu körül bajok vannak. Magravit így vált a romániai falusi lakosság egyrészének a szimbólumává.

(Bucuresti) - *Bányai Imre*

A SZTRATOSZFÉRAKUTATÁS KÉRDÉSEI. Az utóbbi években több, mint tiz esetben kisérelték meg a sztratoszféra megközelitését. Ennek ellenére sem a *sztratosztátok,* amelyek hivatása a légkör felső rétegének fizikai tulajdonságairól való anyaggyűjtés, sem a repülőgépek, amelyek viszont a sztratoszféra meghóditására hivatottak, nem szolgáltattak jelentékeny anyagot a kérdés megoldásához. A fölszálláson kivül vannak más módozatai is a sztratoszférakutatásnak. Pl. a földről történő sztratoszférakutatás, a csillagászat segitségével, a meteoritok megfigyelésével, optikai észleletekkel stb. Ezeknek az eljárásoknak a hatékonyságáról a következő adatok nyujtanak képet: 25—90 km. magasságban u. n. világitó felhőket állapitottak meg, amelyek percenként 75—308 m. sebességgel mozognak. Ezideig azonban még nem deritették föl e sebesség okát s a felhők összetétele is ismeretlen. Hasonlókép': a hanghullámkutatás a hang terjedésének egyenlőtlenségét állapitotta meg a légkörben: vannak u. n. hallgatag zónák, amiken a hang nem tud áthatolni. Ennek a jelenségnek okai még szintén kideritetlenek, jólehet gyakorlatilag óriási a jelentőségük.

A sztratoszférakutatás egész rendszerében legelső helyet foglalnak el az u. n. automatikus sztratosztátok. Ezek az apparátusok már igen nagy magasságot értek el. Egy Olaszországban felbocsátott pl. 42 km.-t. Ennek az eljárásnak a jelentősége általánosan ismert. Ennek az eljárásnak azonban az előnyök mellett van egy lényeges hiánya. Az ilyen aparátusok 10—15 kilónál több sulyt nem tudnak a levegőbe emelni, azonkivül 2—3 óránál tovább nem tartózkodnak a levegőben. Egyelőre még elégtelen, a jövő számára azonban rendkivül sokat igérő módszerét jelenti a sztratoszférakutatásnak a *rakéta,* amely elérhetetlen magasságokba küldhető. Igy a technika mai lehetőségei mellett a sztratoszférakutatás fő módszerét a sztratosztát, ez a repülő labóratórium

képezi.

A sztratoszféra kutatással intenzive foglalkoznak a katonai szakemberek, ami érthető is. A repülőgépek évről-évre magasabbra és magasabbra szállnak. A 4—5 km. magas röphatár viszont már senkit sem elégit ki. Az aviatika még magasabbra tör. Ezt kivánja többek közt a merőlegesen tüzelő ágyúk technikája, mely az utóbbi 3—4 év alatt nagyon magas százalékú célbiztonságot ért el. Ebből a szempontból is a minél magasabbra való repülés az előnyös.

A légkör felső rétegét meghóditani célzó törekvések végcélja a *sztratoplán.* — A legtöbb törekvés erre összpontosul. Viszont a kérdés megoldása a sztratoszférakérdések egészének megoldása nélkül elképzelhetetlen. Mindaddig, amig a sztartoszféra természete ismeretlen és a benne levő jelenségek kikutatlanok, addig a rendszeres felszállás és az erre szolgáló repülőszerkezetek készitése szinte lehetetlen.

A sztratoszféra kutatás tárgya mindenütt ugyanaz. A felszállások mindenütt a következő feladatokkal foglalkoznak: 1. A légkör felső rétegében uralkodó meteorológiai elemek meghatározása: hőváltozás és a magasság változás, légnyomás és magasság viszonya, gyorsaság, a szelek iránya a sztratoszférában; 2. A légkör elektromos állapotának kikutatása; 3. A nagy magasságban levő mágneses terek természetének kikutatása s ezek befolyásának kérdése az aparátusra; 4. légköri fényképezés feltételeinek megállapitása nagy magasságokban; 5. A levegő összetételének megállapitása a különböző viszonyok közt; 6. A tájékozás módszerének kidolgozása sztratoszféra repülések számára; 7. A kozmikus sugarak kutatása, stb. stb. Mi a jelentősége ezeknek a kérdéseknek a légi közlekedésben?

A felső légkör meteorológiai elemeinek ismerete a légi közlekedés számára igen fontos. Ismereteink a felső légkör hőmérsékleti eloszlását illetően eddig meglehetősen pontatlanok. (A legutóbbi évek kutatásai a hőmérséklet nagy ingadozását állapitották meg a 15—30 km. magasságban. A belga légköri szolgálat igazgatójának, Jamotte tanárnak megállapitása szerint 18-tól 25 kilométer magasságban a hőmérséklet csak minusz 20 fok.) Ugyancsak kevésbé ismerjük a légköri elektoromos jelenségek lényegét, amelyek akadályai a repülésnek s ugyanigy a jelenségek leküzdésének módszerét. Nagyon sok olyan esetről tudunk, amikor elektromos jelenségek tettek tönkre gépeket. Gyakran megtörtént, hogy a villám beleütött a repülőgépbe s iránytűjét annyira megrongálta, hogy 100 fok eltérést mutatott. Dr Simpson angol kutató beigazolta, hogy ezt az eltérést nem az iránytű megsérülése, hanem a repülőgép fém-alkatrészeire erős hatást gyakorló, magnetizáló légköri elektromosság idézte elő. Dr Simpson 11 olyan esetet hoz fel, amikor villám sujtotta a repülőgépet s a motor kihagyott vagy nem dolgozott kellően.

Közismertek az u. n. rádióakadályok, amiknek a természetét ugyancsak nem ismerjük eléggé.

A légkör felső rétegeinek levegőösszététele különösen a motorépitőket érdekli. A levegőösszetétel kikutatásával először az orosz sztratoszféra repülők foglalkoztak. Már 1933-ban megállapitották, hogy a levegő összetételét illetőleg egész 19 km. magasságig nincs lényeges különbség, a levegő földközeli összetételével szemben.

Rendkivüli jelentőségű a légi közlekedés számára a csillagászati tájékozódás módszere. Nagyon lehetséges, hogy ez a módszer nyer majd alkalmazást a mindennapi repülések alkalmával is. Sajnos még egyetlen sztratoszféra kutató sem figyelte meg a csillagok világát repülés köz-

ben. Ezt a hiányt a legközelebb kell pótolni.

A kozmikus sugarak mérésével és kutatásával nagyon sok fizikus laboratóriuma foglalkozik. Robert Milikan, az ismert kutató úgy véli, hogy erről pozitiv eredményeket csak a sztratoszféra repülések nyújthatnak. Szerinte a sztratosztátok eddig gyüjtött anyaga a kozmikus sugarakat illetőleg a készülékek rövid légi tartózkodása miatt megbizhatatlan.

(Budapest) *Schmiedt Ferenc*

A VIDÉKI „MARXMÖRDER" erdélyi változatát képviseli az ismert receptek szerint, de egyéni zamattal Molter Károly, e bokros érdemű férfiu, tanár és humorista, irodalmi- és asztaltársaságok ünnepelt felolvasója a flekkenjéről és kulturpalotájáról hires városban. Mást talán kimeritene ez a sokoldalúság. A tanár ur azonban be se éri ennyivel. Ő a filiszterek legfőbb trófeájáról: a marxizmus bőréről ábrándozik és bősz vadászkirándulásokat tesz a vasárnapi mellékletek kusza bozótjaiba. Persze ezek a kirándulások sohasem végződnek komoly vérengzéssel. A tanár ur, mint aféle Sonntagsjäger, nem hord magánál igazi fegyvert. Vakmerőség őt másképʻ elképzelni, mint kájzerkabátban, keménygallérral és léniával. Kirándulásain — mint legutóbbi cikkéből is kitűnik (Dogma, reform, élet..., Brassói Lapok 1935 aug. 18.) — korántsem erdei manókkal, hanem „fanatikus marxista" fiatalemberekkel találkozik, akik „polgári választékosságát", „hitérzését" és „gazdasági tájékozatlanságát" kárhoztatják és azt vitatják, hogy az „egyedül üdvözitő dogma a baloldali diktatura". (Sic!) Nyilvánvaló, hogy a tanár ur nem hive a komoly vitának. Ő azzal a rég bevált módszerrel él, hogy elővezet a cikkében egy dadogó szerencsétlent, maxizmus cimén a szájába adja az egylejes sajtó selejtes közhelyeit, — aztán igen elmésen bebizonyitja a maga igazát. A tanár ur nyilván — a cikkében is idézett nagyhirű fiatal magyar reformer sugalmazására — erényt csinál fogyatékosságából s úgy véli, hogy minél kevésbé merültünk valamely dologba, annál jobban ismerjük. Ezen az alapon a tanár ur műveltsége valóban enciklopedikus. Természetesen nem olyʻ őszinte, hogy ezt be is vallja. Ehelyett kérkedő nagy könyvtárporolást végez: „Hányszor ajánlották, álljak meg egyetlen szentkönyvnél, de én csak tovább kerestem a bölcsek és zárnyitó foliánsok társaságát... Félek az egykönyvű olvasótól, aki egyetlen világnézetért gyilkol! és jobban érdekel a cáfolat, mellyel bővül az ismeretem, a könyörtelen csalhatatlannál. Ember vagyok, nem kollektiv angyal, vagy szajkó..." Látnivaló, hogy a tanár ur igen büszke az olvasottságára. Mi is becsüljük, ha mást nem, a fáradságát s épp ezért csak egy szerény kérdésünk volna: — hol olvasta, tanár ur, hogy a marxi szocializmus eszménye, az „egyedül üdvözitő dogma a baloldali diktatura"? Hol, miféle „bölcsek és zárnyitó foliánsok" társaságában tévesztik össze — a parlagi fogalmazástól eltekintve — az eszközt a céllal, a módot a szándékkal, az eszményt a szükséggel?! (Ha csak ideális-elvontan is tekintjük a kérdést.) Ki mondhatja, hogy a kirurgus azért szabdalja össze késsel a betegét, hogy megölje? (Igyekszünk népszerű hasonlattal élni, nehogy dogmatizmus gyanujába keveredjünk). De még közelebbről: Kinek engedné meg a tanár ur, hogy pl. a Terreur-t a polgári korszakkal azonositsa? Bizonyára senkinek. De ilyen tudatlan fickó talán nem is akad... Csak a marxi szocializmusról lehet nemes tájékozatlansággal állitani, hogy történeti eszménye a negyedik rend parancsuralma, nem pedig az osztályok megszüntetése. A sokat emlegetett könyvtárból s a mégtöbbet emlegetett fejből alighanem hiányzik mindaz, amit a szocializmusra nézve az egykori, a mai és legmaibb szerzőktől elolvasni és ismerni illik. Mert, ha nem hiányozna, talán nem találkoznánk olyʻ ügyetlen fogalmazásokkal a

tanár urnál, mint pl. „egyedül üdvözitő dogma a baloldali diktatura". Ez az ügyetlen fogalmazás nem tudja elhitetni velünk, hogy a tanár urnak valóban a dogma fáj. (Hisz' ilyen címen akár az Egyház dogmái ellen is kirohanhatna vasárnaponként!) A tanár ur, mikor dogmát mond, nyilván a termelőeszközök kisajátitására gondol, mint (bocsánat!) Marx szerint az angol puritánok, akik mikor Istent mondanak, a gyapotjukra gondolnak. Ezen az sem változtat, hogy a tanár urnak se termelőeszköze, se gyapotja, s állitólag a „felsőbb hatalmakat csak iróniával" birja, mert hisz' ugyanakkor — a már emlitett fiatal reformert követve — hiszi, hogy a „nemzetet fölülről is lehet megreformálni, a szellem képviselőinek s az anyag hatalmasainak szuggerálásával." Az olyan nemzetreformnál, amit az „anyag hatalmasai" szuggerálnak, a termelőeszközök tulajdona persze háboritatlan marad. Látnivalóan erre van gondja a tanár urnak, a „szellem képviselőjének" is. Nem kell ahhoz termelőeszköz tulajdonosának lenni, hogy valaki öntudatosan vagy öntudatlanul az „anyag hatalmasait" védelmezze. Rojtosnadrágú értelmiségi is lehet az illető. Sőt... Az „anyag hatalmasai" nem őrgrófokkal őriztetik vagyonukat, hanem szolgákkal... *Korvin Sándor*

VILÁGPOLITIKAI PROBLÉMÁK

ABESSZINIA ÉS AZ EURÓPAI HELYZET

Az abesszíniai helyzet úgy alakul, hogy az olasz kormánynak rövidesen döntenie kell a háború vagy a béke kérdése fölött. Ez a döntés Anglia és Franciaország viselkedésétől függ. Olaszország törekvése: gazdaságilag és politikailag meghóditani az utolsó független afrikai államot, Abesszíniát. Az olasz sajtó s maga Mussolini, a fasiszta kormány feje azt válaszolja az angol ismételt támadásaira, hogy Olaszország nem tesz egyebet Abesszíniában, mint amit Anglia Indiában, Délafrikában és Egyiptomban tett. Olaszország is csupán arra készül, hogy fegyveres erővel meghóditson egy országot, mely számára értékes nyereséget jelent. Természetesen nem marad el a fehér faj szinesekkel szembeni „civilizatórikus" feladatára való, ilyen esetekben szokásos hivatkozás sem. Az olaszok rámutatnak, hogy Abesszíniában még mindég fennáll a rabszolgaság s hogy azt csak az olasz fegyverek erejével lehet megszüntetni. Erre az érvelésre hiába válaszolna Abesszinia uralkodója avval, hogy az országával szomszédos olasz gyarmatokon, Eritreaban és Szomáliföldön szintén érvényben van a rabszolgaság. Még az sem használna, ha arra hivatkozna, hogy a rabszolga-rendszer az összes észak- és középafrikai gyarmatokon divik. Az ilyen érvek természetesen nem alkalmasak arra, hogy az olasz előretörést megakasszák.

A lényeges az, hogy Olaszország is a hatalmak ama csoportjához tartozik, amely nincs megelégedve a világháború kimenetelével és a föld ujból való felosztására törekszik. Ebből Olaszország nem csinál titkot és a Németország-ellenes hatalmak csoportjához is csak akkor csatlakozott, mikor látta, hogy Németország — Hitler Mussolininek tett személyes igérete ellenére — nem mondott le Ausztria belülről való meghóditásáról. Ekkor foglalt csak állást Olaszország, amely addig a versailleszi szerződés reviziójának és a világ ujból való felosztásának a jelszavát hangoztatta, Németország ellen. Hallgatólagosan lemondott a revizió általános jelszaváról, illetve annak békés értelmezést adott, amennyiben kizárólag az európai helyzetre vonatkoztatta. Az olasz revizionizmus forrása a fa-

sizmus kiutkeresése a gyarmati terjeszkedésben. Mussolinit nemcsak a gyökeres változástól való félelem segitette hatalomra, hanem a világháború eredményeivel való elégedetlenség is. Olaszország nem kapott számbavehető új gyarmatokat, mig Anglia nemcsak hogy a németek afrikai gyarmataira tette rá a kezét, hanem Irakot és Arábiát is meghóditotta. Franciaország nemcsak Togo és Kamerun egy részét kapta meg, hanem mandátumterületként megszerezte Sziriát is. Azok a gyarmattöredékek, melyeket szövetségesei Olaszországnak odavetettek, nagy tőkéket nyeltek ugyan el, de nem használhatók sem mint eladási piacok, sem pedig mint olcsó nyersanyagforrások. Olaszország a Balkánon sem tudta erősen megvetni a lábát. Az a harc, amit azelőtt Franciaországgal, most pedig egyszerre Franciaországgal és Németországgal a balkáni államok meghóditásáért vivott, olyanarányú befektetéseket kivánt, amilyennel az olasz tőkések nem rendelkeznek. Az Ausztriára vonatkozó olasz program inkább negatív, mint pozitiv. Olaszország nem akarja beengedni Németországot Ausztriába, mert ha Németországnak sikerül határait a Brennerig kiterjeszteni, akkor ez a Dunamedencében és a Balkánon pozicióit megerősiti és Dél-Tirol német lakosságának az ellenállását is felfokozza. Viszont Ausztria Olaszországhoz való csatlakozása épp Olaszország számára járna nagy nehézségekkel. Olaszország számára u. i. nem kivánatos sem a fejlett osztrák ipar konkurrenciája a belső piacon, sem pedig a több millió lelket számláló s magas kulturfokon álló ausztriai német lakosság behatolása a nagy olasz városokba. Az osztrák lakosság még a tiroli parasztok ellenállásánál is nagyobb ellenállást tanusitana az olasz asszimilációs politikával szemben.

Ez a helyzet hozza magával, hogy Olaszország főkép az afrikai gyarmatok felosztására törekszik. De nagyon jól tudja, hogy tárgyalások utján sose kaphatja meg Tuniszt s ezért a kisebb ellenállás vonalán halad. Annak, hogy Olaszország épp a jelenlegi időpontot választotta ki a gyarmati háború kirobbantására, minden valószinűség szerint az az oka, hogy az olaszok a legközelebbi évekre várják az európai háború kitörését. Mussolini véleménye szerint az az idő, mely a világháború kitöréséig hátra van, elég Abesszinia meghóditására és arra, hogy visszatérve Afrikából fegyveresen beavatkozhasson az európai hatalmak küzdelmébe. Az 1934 folyamán megtörtént olasz-francia közeledés meggyőzte Mussolinit arról, hogy Franciaország nem fog komoly akadályokat görditeni Olaszország elé Abessziniában, csakhogy segitségét Németország ellen biztositsa. Ez a számitás a magyarázata annak a különben érthetetlen szerénységnek, amit az olaszok a februári, gyarmati engedmények körüli tárgyalások folyamán tanusitottak. Ma már világos, hogy Olaszország csak azért elégedett meg jelentéktelen gyarmati engedményekkel Franciaország részéről, mert azt remélte, hogy Abessziniában, fegyveres erővel nagyobb területeket fog meghóditani. Az olasz kormány nyilvánvalóan nem fél attól, hogy Németország majd kihasználja gyarmati lekötöttségét arra, hogy Ausztria meghóditását megkisérelje. Ez a meggyőződés elsősorban azon a stratégiai számitáson alapszik, hogy Abesszinia meghóditásához nem lesz szükség 300 ezer főnyi hadseregnél többre, másodszor pedig azon a politikai elképzelésen, hogy Franciaország Olaszország mellé áll s így az otthonhagyott olasz csapatok a francia hadsereggel együtt majd elveszik Németország kedvét attól, hogy az abesszíniai hadjáratot a Bécs elleni felvonulásra használja fel.

Az események eddigi lefolyása igazolta Olaszországnak azt a számitását, hogy Franciaország részéről nem talál ellenállásra. Igen kedvező volt az olaszok számára az a körülmény, hogy az angol-német flottaegyezmény bizalmatlanságot ébresztett a francia kormánykörökben — Angliával szemben. A francia kormány, mely nincs tisztában azzal, hogy

számithat-e vagy sem az angolok segitségére Németország ellen s igy az angol kormánynak a német reményeket kielégitő külön akciójától retteg, sutba dobott minden olyan politikai mérlegelést, amely őt az olasz vállalkozás elleni fellépésre késztetné. Ezek az elgondolások szorosan összefüggnek Franciaország népszövetségi politikájával.

Franciaország Németországgal szemben a Népszövetségi alapokmány, a kollektiv biztonság megvédése és a szerződések tiszteletben tartása értelmében foglalt állást. Az olasz kormány viselkedése, amely arra készül, hogy szőröstül-bőröstül elnyelje Abesszíniát, holott úgy ő, mint a többi nagyhatalmak számos diplomáciai dokumentumban elismerték annak a függetlenségét, — egyhén szólva — ellentétben áll ezzel a szempontal. Abesszíniát éppen Olaszország és Franciaország javaslatára vették fel a Népszövetségbe. De ezek az érvek elvesztették hatóerejüket a francia polgári politikusok szemében avval a veszéllyel szemben, melyet Franciaország nyugaton való elszigetelődése jelent. Anglia nem akarja magát Franciaország mellett és Németország ellen lekötni — így érvelnek a francia politikusok; ha ehhez még Franciaország Olaszországot is Németország karjaiba kergeti az abesszin kérdésben, úgy a háború utáni francia diplomácia főcélja — a nyugati hatalmak támogatásának biztositása az esetleges német támadás ellen — illuzórikussá válik. Ezért maradtak süketek a francia politikusok Anglia minden, az abesszin függetlenség megvédésére irányuló felhivásával szemben.

Mire támaszkodott Anglia ellentállása az olasz politika ellen, amely oly nagy elkeseredést ébresztett az olasz sajtóban és annyira kiélezte az angol-olasz viszonyt? Az angol kormány kizárólag elvi szempontokkal igazolja álláspontját: meg akarja kimélni a Népszövetséget a nehéz megrázkódtatásoktól. Kétségtelen, hogy ezek a szándékok nagy szerepet játszanak az angol politikában. Bel- és külpolitikai mérlegeléseken nyugszanak.

Az angol politika válaszut előtt áll. A Népszövetség hatalmas rokonszenvnek örvend az angol kispolgárság és munkásság széles tömegei előtt. Ez a Népszöveséggel szembeni beállitottság nagy szerepet készül játszani a küszöbön álló választások alkalmával. Ami pedig a kérdés külpolitikai oldalát illeti, Anglia, szokásához hiven igyekszik az egymással viszálykodó hatalmakkal szembeni állásfoglalást a lehető legtávolabbi időpontra kitolni. A legelőnyösebbnek azt tartja, ha a Franciaország és Németország közti vitában a Népszövetség keretein belül a döntőbiró szerepét játszhatja. Anglia igyekszik Németországot visszacsalogatni a Népszövetségbe, hogy azután ott, közte és Franciaország közt egyensulyozhasson. Anglia attól fél, hogy ha a Népszövetség a távolkeleti konfliktusban játszott siralmas szerepe után az abesszíniai kérdésben is teljesen tehetetlennek bizonyul, úgy további köntörfalazási kisérletei lehetetlenné válnak.

De ezek mellett az elgondolások mellett kétségkivül nagy szerepet játszanak az angol Afrika-politika szempontjai is. Ez a politika nem merül, ki abban, hogy Anglia biztositani akarja magának a Kék Nilust vizzel ellátó északabesszíniai Tana-tavat. Az Abesszíniára vonatkozó irodalom meglehetősen szegényes és igy nem akarunk Abesszinia földrajzi és gazdasági viszonyaira vonatkozólag önálló véleményt nyilvánitani. De az angol birodalomnak sokszorosan alkalma volt arra, hogy Abesszíniával szerződést kössön erre a tóra vonatkozólag. S hogy ezt nem tette meg, az az Afrika ismerők szerint arra mutat, hogy a Tana-tó fontossága Egyiptom és Szudán vizzellátásra nézve nem olyan nagy, mint általában gondolják. A Kék Nilusnak számos vizforrása van s a távoli Tana-tó nem is tartozik a leggazdagabbak közé. De ha ez az állitás nem is felelne meg a valóságnak, akkor is kézenfekvő, hogy semmi különösebb nehézség nem

állna annak az utjába, hogy Anglia Olaszországgal ebben a kérdésben megegyezzen. Anglia ellenállása tehát minden valószinüség szerint általánosabb gyarmatpolitikai okból származik. Ha Olaszországnak sikerülne egész Abesszíniát meghóditani s ott hatalmát megerősiteni, úgy nem csak Egyiptom és Szudán, hanem az arab államok szomszédjává is lenne. Anglia nem csak az európai, hanem az afrikai és a távolkeleti háború eshetőségére is számit. Nem tudja, hogy milyen mértékben kötik le a távoli hadszinterek, s akkor élet-halál kérdés számára a Vörös Tenger birtoklása. Bizonytalan az is, hogy Olaszország kinek az oldalán küzd majd ebben a háborúban. Esetleg felvetheti az angol, vagy a francia Szomáli-föld kérdését s ezeket a területeket követelheti a Franciaországhoz vagy Angliához való csatlakozás ellenértékekért. Franciaország számára nem lehetne olyan nagy jelentősége Olaszország megnyerésének, mint Anglia számára, mert neki nem gond az indiai ut megvédése.

Ezek az indokok késztették Angliát arra, hogy Olaszország abesszíniai hóditása ellen fellépjen, ez a forrása annak a javaslatnak is, amit Eden Mussolininek tett. Ez az ajánlat abban állott, hogy ha Olaszország megelégszik Abesszinia kevésbé fontos területeivel (az angolok Ogadenre gondoltak), úgy Nagybritannia is hajlandó arra, hogy a megegyezés utját egyengesse, s Abesszíniának a szomálföldi Cejla kikötőt átengedje és így a tengeri kijáratot illető kivánságát teljesitse. Olaszország visszautasitotta ezt az ajánlatot, mert úgy találta, hogy Abesszinia későbbi ellenállásának kilátásai jelentősen javulnának abban az esetben, ha tengeri kikötőre tenne szert.

Nagybritannia megváltoztatta álláspontját, miután látta, hogy Olaszország nem fogadta el ajánlatát s Franciaország nem hajlandó vele együtt nyomást gyakorolni Olaszországra. Ezt fejezte ki Hoare angol külügyminiszter beszéde a parlamentben. Hoare elismerte Olaszország gyarmati terjeszkedési jogát s rágalomnak nyilvánitotta azt a hiradást, hogy Anglia gazdasági szankciók alkalmazását ajánlotta volna Franciaországnak Olaszország ellen háború esetére. Ez pálfordulás újabb tárgyalásokhoz vezetett, melyek eredménye még ismeretlen. Sejthető, hogy az angol kormány arra igyekszik rábirni Olaszországot, hogy elégedjék meg ama területek feletti protektorátussal, melyek igényét az 1908-as szerződésben leszögezte. De Anglia és Franciaország is megkapnák ebben az esetben az 1908-as szerződésben kikötött tartományok fölötti protektorátust. Nehéz lenne előre megmondani, hogy az események milyen utat vesznek, de világos, hogy döntő a kihatásuk nemcsak a Népszövetség sorsára, hanem az európai hatalmak közti viszony kialakulására s a háború és béke kérdésére is.

Ha Olaszország meginditja a hóditó háborút Abesszinia ellen, úgy könnyen kitűnhet, hogy ott sokkal nagyobb nehézségekkel kerül szembe, mintsem most gondolja. Olaszország alábecsülte Libia meghóditásánál is a tényleges nehézségeket. Abesszinia ismerői, köztük nagy gyarmati tapasztalatokkal biró katonai szakemberek is, az angol sajtóban közölt cikkeikben az állitják, hogy Abesszíniában kemény háborúra van kilátás. Erre számit a német kormány is, amikor az abesszin kérdésben igen csendesen viselkedik, hogy az olaszokat vissza ne riassza. A prágai *Vorwärts*, a német propagandaminisztérium következő érdekes utasitásait közli:

„Az ország külpolitikai vezetősége nem kivánja, hogy Olaszországgal való viszonyunkat a német sajtó a német-olasz viszony nyilt tárgyalása által veszélyeztesse. Az abesszin kérdés tárgyalásánál célszerű a saját állásfoglalástól tartózkodni. A külföldi sajtó kommentárjai közlésénél a barátságtalan megjegyzések elkerülendők."

Ha Olaszország komolyan belekeveredik az abesszíniai háborúba,

úgy a különben is ingatag európai erőviszonyokban olyan változás állhat be, amely meggyorsítja az európai háború közeledésének a menetét. Az abessziniai háború Európa jelenlegi helyzetében azzá válhat, ami a libiai háború volt az 1914—18-as világháború esetében. *(K. R.)*

VILÁGPOLITIKAI JEGYZET

A VATIKÁN ÉS ABESSZINIA. Hónapokkal ezelőtt a Pápa emlékezetes beszédben tért ki a bíborosok kollégiuma előtt a fenyegető háború kérdésére. A beszéd végén méltósága minden pátoszával ezeket mondta: „Ha valaki mégis merészelné e méltatlan gazságot elkövetni... akkor mi ismét csak azzal könyörögnénk az Istenhez: Szórd szét Uram a népet, mely a háborút akarja." A Pápa e szavait a világsajtó akkor feltűnő helyen közölte, s mert az európai külpolitikában akkor a német általános hadkötelezettség bevezetése volt a napirenden, mindenki úgy értette, hogy ezek a szavak Németország ellen irányulnak. Lehet. Most azonban tényleg Mussolini háborúja áll a napirenden, s a pápai enunciáció e pillanatban külön érdekességgel bír. De korántsem azért, mintha a pápai nyilatkozat megzavarná a fasizmus és a Vatikán közti békét. Az ilyen nyilatkozatok elkenésére a pápai diplomácia épp elég ügyes. A veszedelmet azok a fejlemények jelentik, amiket Mussolini abessziniai kalandja a Vatikánra idéz. A nehézség viszont ebben a vonatkozásban a legkevésbé sem Abesszinia birtoklásának a kérdése. Kétségtelenül: fontos Abesszinia egyházi jelentősége, ez azonban az Egyház szemében semmiféleképpen sem igazolja a háborút. Abesszinia államvallása keresztény. Mindig is az volt. Abesszinia 12 millió lakosa közül kb. 300 ezer az abessziniai nemzeti egyház kötelékébe tartozik, amely a kalcedoni zsinat (451) alkalmával vált ki a katholikus egyházból, miután, mint a legtöbb keleti egyház a szentháromság dogmáját monofizisztikusan értelmezte. Ezenkívül a rituáléjába erős zsidó befolyásokat vett át, így pl. a körülmetélést és a nyolcadik napon való név-adást. (Csak sokkal később keresztelik meg a gyermekeket.) A prédikáció teljesen ismeretlen. Ennek az egyháznak a szellemi feje, a gondári Abuna egyházilag a schizmatikus kopt alexandriai pátriárka alatt áll, akit a mindenkori Abuna szentel föl. A katholikus térítés, amely a tizenhatodik század óta Abesszíniában is folyik, ellenére minden újabb kezdeményezésnek nem tudott számottevő eredményt felmutatni. A kevés, kb. 32.000 lelket számláló katholicizmus nagy nehézségekkel küzd. Az izlám karöltve a közelkelet népeinek ébredő öntudatával, erősen terjed. Az új olasz imperializmus, vagyis a római és ennek ellenére mégis katholikus imperializmus betörése e vajudó és könnyen gyúló világba az összes katholikus térítő és egyesítő törekvésekre messzemenő következésekkel járhat. Kétségtelenül: minden attól függ, vajjon Olaszország győz-e vagy sem. Mindkét esetben azonban a helyzet a Vatikán számára súlyos. Itália győzelme egyáltalán nem kedvezne a térítésnek. Az abessziniai államkereszténység belátható időn belül feloldvad a kopt egyházban s az izlámot kiszoritja. Persze a folyamat nem mehet végbe erőszak nélkül. Azonkívül a katholikus vallás a közelkeleten ismét az európai imperializmus kisérőjeként jelenne meg, s ennek megfelelő bánásmódban részesülne. A Vatikánnak tehát érdeke az olasz-abesszin viszály békés elintézése s feltételezhető, hogy a Vatikán a kulisszák mögött ebben az értelemben dolgozik. Junius végével az egyiptomi és keletafrikai apostoli adminisztrátorok Rómába érkeztek jelentéstételre. Jellemző az is, hogy Mussolini végre betöltötte a vatikáni olasz követséget, mégpedig az eddigi párisi nagykövettel. Ez a tény nagy tárgyalásokra utal. A Vatikán hivatalos lapja az *Osservatore Romano*

mindezideig tartózkodott az abessziniai kérdés tárgyalásától. Amikor kell, bizonyára megszólal. Hogy ez a kell, mikor áll be, azt nem maga a Vatikán dönti el. Az a nyugati hatalmak politikájától függ. Ami viszont ezt illeti, bizonyára nem kevés nehézséget okoz a Vatikán számára, hogy Franciaország, amely ismét „az egyház legidősebb leánya" a Duce haditerveit támogatja. Viszont Franciaország ez aktiv részvéte a kérdésben a közvetités esetleges lehetőségét jelenti. Franciaország, mint ellensúly Olaszországgal szemben a Vatikán diplomáciája számára nagyon előnyös! Ha sikerül Franciaország segitségével Olaszország számára előnyös megegyezést teremteni az abessziniai kérdésben, azután Franciaország és Olaszország érdekeit a Duna kérdésben úgy összeegyeztetni, hogy mindaketten támogassák egy független Habsburg-monarchia talpraállitását, akkor elérnék azt, amit a Vatikán külpolitikája ebben a pillanatban a célok céljának tart. Ha viszont mindez nem sikerül, s Mussolini belemegy az abessziniai kalandba, akkor a rizikó határtalan. A Duce játéka a háborúval, mely egészen a presztizsre épül, az itáliai belső hatalmi helyzetet s az azzal szorosan összenőtt Vatikán helyzetét a legkomolyabb veszélybe sodorhatja.

SZEMLE

LIRIKUSOK SZLOVENSZKÓN

A szlovenszkói magyar irodalmat sokáig kizárólag a lira jelentette. (Az első regény 1924-ben jelent meg!) A kezdet szép volt s sokatigérő. Volt egyszer egy *Mécs László,* egy *Győry Dezső,* egy *Földes Sándor.* Ma mindez: Legenda, emlék, másult jelentkezés. Mécs László ma Gömbös Gyulának ajánlja verseit, Győry Dezső ujarcú magyarsága seszinűvé, helybentopogássá szürkült, Földes Sándor forradalmi tömegszuggeszciója a magányossá csömörlött ember költészetévé „mélyült". A fiatal publicisztikai nemzedék — az adottságokból kiindulva — a valóságfeltárásban ismerte fel korfeladatát. A szociális felelőségtől megszállott faluvándoroknak a szociográfia jelentette az önkifejezést. Ez a munka lassan egy szociális realizmust tudatositott, melynek adekvát, teljes kifejezése a szlovenszkói lirában mindmáig hiányzik.

Hol áll ma a szlovenszkói magyar lira? Mi váltotta fel a Mécs-Győry-Földes-Forbáth fejezeteket? Mi a mondanivalója, mit mutat, mit árul el? Kifejezi-e az itteni valóságot? Ezekre a kérdésekre akkor felelhetünk, ha az utóbbi időben megjelent, tehát a véletlenül egymásmellékerült verseskönyveket fogjuk össze próbára. Kezdjük a sort *Erdőházy* Hugóval, a fiatal nemzedék legtermékenyebb költőjével. Első jelentkezése az élet nyomorultjainak papirosra szinezett mellreölelése volt. A javithatatlan költő, aki szét akarná magát szedni, hogy mindenkié lehessen, de aki ép' azért nem jut el egyetlen egy pozitiv kenyérigéig sem. Mostani negyedik kötete *(Életkének életről)* a fiatalos mindentakarás semmitnyujtásával minden fejlődés nélkül társul az elsőkhöz. Hogy Életkének Erdőházy mit mesélt az életről, azt nem lehet lefordítani. Ebben a könyvben élet egyáltalán nincs. Itt a sorok maguk alá temetnek mindent: szavak gyulnak fel, hogy pernyévé feketedjenek. Erdőházy unikum: a szocializmus és kapitalizmus dolgait szerelmén át érzékelteti, szocializmus és szerelem nála eggyékeverődnek: lirává, verssé.

Fekete hajaddal integetek
fekete nyomor felé
vigasznak
hangoddal simogatom nagyon
megvert lelkét békétleneknek . . .
Testvér,
keress magadnak Életkét,
hajával legyezd el
kinzó gondolatait életednek.

Micsoda kétségbeejtő édes naivitás! Micsoda lehetetlen helyzet, micsoda szimptoma: a szlovenszkói költő a munkanélküliség, a nyomor leküzdésére a szerelmet szabadalmaztatja, mint megváltó gyógyszert!

Boldog ember, boldog költő! És boldog költő mindenki, aki irreális ponton állva kacérkodik a valósággal. Ilyen boldog ember a szlovenszkói Prohászkások házi költője: *Kossányi József* is. Ezek a fiatal katholikusok adottságokból kiinduló forradalmároknak, szocialistáknak hiszik magukat. Kossányi költészete cáfolata minden ilyen beképzelésnek. Ez az ember mint költő is gyanus, mert aki fiatalon szakált ragaszt az arcára — „Az elhivatottak életét futom" — az előre bejelenti a frázisokat. Kossányi a költői rangot sem éri el: költészete egy pillanatra sem állit meg. Nem melegit, nem döbbent, nem ráz meg. Nincs fluiduma, mert nincs való élménye:

Szeretett engem az Isten
s egy titkos őszi éjjelen
kinyitotta előttem
mind a titkok kamráit
s a végtelen álmok kupolája
egyre csak ring felettem.

Költő igy nem beszél! Kossányi lehet vallásos ember, de aki Istenről csak ennyit tud mondani, annak költészete nem lehet közvetithető élmény. Papirosirodalom ez, mely még a hivőhöz sem találja meg az utat. Hiába irja Mécs László, hogy Ady Istenes verseiben „csak sportolt Istennel", az ilyen Kossányi versek sohsem fogják tudni Ady Istennel perlekedő hangját feledtetni! Ez a költészet hiába fujja az istenesek toborzóját: a világ bajain a frázisok nem segitenek, elpuffognak:

Istenesek seregébe
álljatok be Testvérek!
Gondok többé nem kinoznak
éltek, mint a vándor madár.
Béke csönd lesz körülöttünk
csak muzsika szól, édes, titkos.

De a Prohászkások korharcosok is és ez a harc kötelez. Kötelez annyira, hogy nagy forradalmi terveiket be is merik jelenteni jóváhagyás végett — az apáknak!

Avás itt minden, korhadó és bomlott
itt mi megfulladnánk.
Igazság a dalunk, erőnk szép imádság
rég kimult álmoknak örökre tűnését,
hát ne sajnáljátok, ne is sirassátok,
itt mi megfulladnánk . . .
Áldjatok meg minket, nagy munkába fogtunk,
világ új házának
mély fundamentumát rakjuk, rakosgatjuk,
nagy útra indulunk, régi háztól messze,
áldjatok meg minket.

Forradalom a gyerekszobában, forradalom négy fal között! A valóság bűneit meglátni nem érdem, de a valóságot megváltoztatni —

harckötelezettség és vállalás. A kotholikus akció csak a bűnfelismerésig jut el, a változtatást a harci sikról már lesimogatja az apelláta, a szivhezszólás a testvérszólam frázisaihoz. Ezt a tipikusan katholikus „forradalmi" módszert Kossányi versei is példázzák. A kapitalizmus: a felismert rossz és a bűn. A változtatás módszere azonban a szivre apellálás, segitségkönyörgés — a Kapitalizmus felé:

Testvérek jaj! nem tudom én,
meghalljátok-e mit üzen
sok éhes gyermek szomorú őre!?
Üzenek mégis és palackom dobom
a nyomor zúgó tengerére:
akik éltek még ember-testvérek
a jólét másik bodog partján
segitsetek, mert elveszünk!

A háború és a béke kérdését Kossányi angyali egyszerűséggel intézi el. Csak ki kell ejteni a varázsigét: „Dicsértessék a Jézus Krisztus":

Halljátok golfozó diplomaták,
kik ott álltok a búzamezők előtt,
mint fekete torlasz, halljátok?!
Öltözzetek az Igazság és a Jóság ruháiba,
hogy békét teremjenek mind a népek mezői
— Dicsértessék a Jézus Krisztus.

A Kossányiak azonban nem mindig beszélnek ilyen szűzfehéren, van ezeknek a prohászkásoknak érzékük a realitások iránt is. Ha egy részjelentkezésre vethetik magukat: teljes erővel rohamoznak, hogy csak ez a részjelentkezés álljon teljes világitásban és igy elhitethessék: ez a részjelentkezés lehet az oka mindennek. Van Kossányinak egy verse (A gyökéren tetvek tanyáznak), mely kivételesen reális szinekkel festi a falu baját. Kiméletlenül hántja le az illuziókat, hogy a végén, mint egyetlen bűneredőt és veszélyt — az egykét átkozhassa. Hatásos, de olcsó leegyszerüsités. Végzetes oldalkanyarodás a tényhamisitás felé — a realizmus valóságálarcában. De ennek a se ize, se zamata, se igazsága Kossányi-költészetnek mégis van egy pozitiv haszna: a prohászkás fiatalok egyoldalú realizmusának és hamis következtetésének negativuma a korkép felvetitésénél sürgetően követeli a marxista okvizsgálat szükségességét. Az ilyen negativumok bizonyitják a legjobban a marxista tényvizsgálat nélkülözhetetlenségét. Marxista szemlélet nélkül a korköltészet fel tud ugyan mutatni valóságjegyeket, de ezeket közös nevezőre hozni, változtatható, megváltható adottsággá erősiteni nem tudja, nem birja, nem akarja.

A ruszinszkói *Sáfáry* László valóságot simogat: egy egész földdarab táj- és ember-levegőjét lélegzi fel verseibe (Verhovina). Ebből a költészetből aztán olyan leheletszerű finomsággal és mégis markolható egyszerűséggel párázik a valóság szépsége, hogy szinte hinnünk és hirdetnünk kell egy költő érkezését. De a cim: Verhovina. Táj, ahol emberek éheznek. És aki látta, annak a szeméből a nyomor valósága kimarta a tájélményt. Sáfáry a tájélményt szociális élménnyé fokozza. A valóság pozitiv idillé szépül és egy szépségpontba sűrűsödik:

A tanyán árverés volt,
adóba vittek butort, búzát, igáslovat.
Egész délelőtt folyt a vásár,
délre már az eszelős öregasszony is sirva fakadt.
A Jancsi gyerek nem látott ezekből semmit,
hajnalban a fűre vitte az egyetlen csikót.
Most eszi kis szalonnáját
csattognak tizéves fogai.

A csikó is csak másodfű még,
a derékig érő fűben vígan szalad,
nem tud semmit a szomorúságról,
s a homlokán fehér csillag ragyog.

A komor kép: az árverés, a nyomor, az eszelős asszony, az adottság: mindössze négy sor. A többi: fű, egészség, csikó, szalonnacsámcsogás — egyre ellentétesebb, egyre felszabadultabb és felszabaditóbb rohanás egy mindent eluraló költői fixpont felé: a csikó homlokán fehér csillag ragyog. Minden ezért van, Ez a fehér csillag mindent magába nyel és a komor tájban csak ennek van élete, ez beszél, uralkodik, mint szépségvalóság.

A tájélmény primérsége a verhovinai nyomorvalóságból olyan leheletszerű finomságokat csal elő, hogy ez — tisztaságában — felér az öklös lázadással és szuronyokat tördel:

A fű gyengén kétfelé csapzott,
rejtett ösvény húzódik itt.
Szomjas őzek vonulnak rajta reggelenként,
minden kis zajra felfigyelnek,
lábuk futásra készen remeg.
Csendben hintázzatok fák koronái,
csendesedj, zúgó patak!
Üzött ember szalad most erre,
üzött ember bujik meg köztetek!
Védd meg őt szilaj vihar,
villám most arra támadj,
ahol az estben felvillan a szurony!
Tápláljátok őt, vad gyümölcsfák,
az igazság köztetek bujdosik!

A verhovinai lázadó, nyomorult senki mindenkinél tisztábbkezű, tisztalelkű védőt kapott: költőt! Ez a vers, ez a simogató ölelés, ez az óvás a maga világgápárázó igazságtudatában — él és hat, de amikor Sáfáry harci toborzót invokál, akkor csak a vers él, dohog és fuel. Sáfáry legtöbb versében a Verhovina van a költészetért. Az elhatározó és fontos a következő lépés: lesz-e Sáfáry költészete igazán a Verhovináért, egészen és pozitivabb kötöttségben a nincstelenekért? Van Sáfárynak egy verse, mely egyszerű természetességgel érzi fel szociális adottságát:

én diák vagyok,
de tőlem az egyetem száz pengőnél is messzebbre van.
Mindennap közelebbb jösz hozzám
és én óránként feléd megyek.
Egymáshoz érett a mi sorsunk,
egymáshoz hajolt a mi sorsunk
sötét esztendők súlya alatt.

Itt pontosan ki van jelölve a valóságadottság utja, melyet kikerülni, elsimogatni többé nem lehet. Ha Sáfáry erről az útról letér, akkor hasonulni fog magyarországi rokonaihoz, a Simon Andorokhoz és mi kénytelenek leszünk őt is továbblapozni.

Előljáróban leszögeztük: a Szlovenszkón tudatositott szociális realizmusnak máig sincs költészeti vetülete. Egyetlen egy kivétel mégis volt: *Morvay* Gyula. Volt? Minden elhangzott és elhangzó Morvay-megnyilatkozás önmaga alkotta mértéke: második verseskötete *(Magamig ért a sor)*. Ezekben a Morvay versekben döbbentő valósággá, továbbtudatositható tisztult vállalássá dokumentálódott a zsellérsors:

Magamig ért a sor, bennem már felszállt a szó
és most új kapitolát irok apáim-járta széles tallókra . . .

Elég volt: évszázadok dohát, kinját nyalábolom össze,
gyertek hajnali gyaloglók, sor végéről kurjántlak munkába,
minden, minden zsellérhalottat uccákra teregetjük jászós koporsóba,
mert jászós volt az élet is, most fizetni!
Nagy kommenciót, elmaradt jussot ütünk ki urak belőletek!
Magamig ért a sor. De itt már felkérezkedik a bér!
Pénzes jólakottak!
Mindenért,
Mindenért fizetni!

E justkövetelő tudatossága által lesz Morvay a földemberek kottája (versei Szlovenszkón: szavalókórusok), éhesek és nincstelenek szava és ereje. Rezignáció itt már nem kisért, mint első kötetében. A „Ki segit" kérdésre parancsolón adja a feletet:

. . . vége bennetek a tegnapi embernek. Meghalt.
Veletek van a piszkot takarító új ember.
Csak ez segit.
Csak ez lát tisztán. Ez harcol.
Mert tudjátok, hogy szépszóval nem pusztul
asztalról, ágy alól a kosz, mert akkor már régen,
régen elpusztult volna.
Szegény paraszt, szegény sors:
A szegénység öl.
Mindenhol.
Mindenhol ki kell kászolódni ebből a piszokból.
Szép szóval? Segitségkéréssel? Ki segit, ha
a ti összekovácsolódástok nem segit?
Csak ez segit!
Besuditott közétek a nyomor,
asztalon, ágy alatt elli a piszkot unokáitoknak.
Öljétek meg!
fel!

Ha ezt a kötetet: ezt a valóságot, ezt a meglátást, a szintén csallóközi Kossányi himnuszai mellé tesszük, akkor a papiros rögtön elég és marad a valóság: a zsellér szava: Morvay! Most kiadott kötetében *(Uj holnap felé)* ez a pozitiv kollektivitás már a költő versügyévé szépült. Szelidült valóság atmoszférája kristályosult itt nagyvonalu idillt, amikor a költő hangja hangoskodik tulerősen, hogy ezzel is jelezze: légüres térbe érkeztünk.

Egyszerű a beszédem, amilyen a mindennap.
Megölelem a kőmives szivét, felemelem fák és emberek alázatát,
mert már majdnem földet veri lehorgasztottságuk.

Ki nem gondol itt Kassákra és arra, hogy Morvay micsoda felfigyeltető és bujtógató valóságadottság volt. És most mégis összecsendülnek? Az „Uj holnap felé" — Morvay Tisztaság könyve. Csak a pozitiv kötöttségből kihullva, csak a céltisztaságot feledve lehet felszabadultan „új holnap" elé dalolni. A pozitiv céljelölés, a reális konturok helyét és szerepét újra átvette az irreális „valami" és Morvay, aki tiszta józansággal és hevülettel vállalta és dokumentálta a szociális hogyant és miértet, ma újra a jöjjön akármi, de jöjjön — felelőtlenségével hivja a holnapot:

Uj élet kell ide!
És akárki az és akármi az,
csak hozza ezt az új életet,
kézfogással, öleléssel várom.

A cél ködbe veszett, messze van: valami új holnap. Közben állatok vannak, fák és emberek és a költő mindené és mindenkié. Morvay, aki zsellérek céltisztasága volt, ma a fák és emberek, a föld és állatok

bukolikus közösségét énekli. A forradalmárból pogány lett: mindenbeszerelmesedés. Menekülés ez vagy törvényes folyamat? A versüggyé-szépülés lehet törvényes folyamat, ha a költő nem ismerte, nem vállalta a korszerű szociális célkitűzést, de Morvayt ez a céltisztaság már megragadta és Morvay ezt kollektiv erőtényezővé is tudta kristályositani. Amikor tehát most elejti és elsimogatja, akkor ez menekülés. Menekülés, mert Morvay már megirta a „Magamig-ért a sor" tiszta célú, félre nem magyarázható szociális verseit. Ezzel a mértékkel, ezzel a szociális pluszszal a kezünkben ahhoz a Morvayhoz kell fellebbeznünk, aki fogadalmas tudatossággal vállalta küldetését.

semmi ellágyulás és semmi hullás!
Biztos és kegyetlen kitartással a vonal mentén,
mint két ökör szánt halálhollók közepette is.
. . . . . .
És ameddig pusztító esőbe nem mosódik el örökre-halón
ez a paraszti fekete jaj, sehová nem tágitok!

A szlovenszkói adottság, a költő vállalt szociális beállitottsága Sáfárynál csakugy, mint Morvaynál versüggyé szépült: a Verhovina van a költészetért és nem megforditva, a zsellérsorsból is ma már inkább Morvay profitál. Korjelenség ez: az intellektuel és elől az élen a költő, újra bűvkört vont maga köré, távolságot szakit, kamatot élvez, magaslati pontokat keres, szigetre vonul: a költészetből túlérett gyümölcs lett, de munkások, zsellérek — nekik idegen, izetlen anyagba harapnak. Szép volt, nagy és lelkesitő a munkásság emberiségügye: ezt meglátni és láttatni, ezt felismerni és életfeladattá hirdetni mindennél nagyobb eredmény volt. Aki ebben a kor- és emberformálásban szót kért, új ember lett maga is. Legyőzhetetlennek hitt közösség kovácsolódott itt egybe, a cél közelségét érezte és vágyta mindenki. Itt hittel lehetett dalolni, erővel dacolni, itt a költészet — tett lett, a vállalás továbbhullámzott és tömegeket erősitett. Ma az intellektuel a munkásság emberiségügyét már nem vállalja ugyanolyan hévvel, mint azelőtt. A koncentrációs táborok ténylidérce ráfeküdt a költők hangjára, itt-ott még finom rezdüléseket csal elő, de a szocializmus ügyének tiszta és nyilt vállalása már nem csap ki a sorokból. A nagy élmény — a munkásság emberiségügyének a felismerése — a mélyből még tarajos hullámokat vet a felszinre, a reális látás sem tűnt el egészen, de a hullámok tetején csak valóságjegyek uszkálnak. A költészet ma már nem a Verhovináért van elsősorban. (Még egy közlemény). *Fábry Zoltán*

CERVANTES. Marx és Engels kedvelték Cervantest. Nem a romantikus lázadót üdvözölték Don Quijotteban, mint ahogy Byron tette, nem is a jövendő előfutárát vagy a valóság legyőzésén hiába fáradó idealistát, mint Heine vagy Hugo. Sem Marx, sem Engels nem adtak sehol elemzést Don Quijotteról, Engels egy megjegyzéséből azonban kitűnik, hogy két társadalom összeütközésének a kifejezését, egy átmeneti kor remekművét látta benne. Valóban, Don Quijotte a hanyatló hűbériség eposza. Cervantes korában kezdi a kereskedelmi tőke megbontani a régi gazdasági-társadalmi rendet. Anglia és Spanyolország a gyarmati piacokon a tengerek uralmán, a világhegemónián tűznek össze. Ebben az emlékezetes harcban Anglia győz, a „legyőzhetetlen Armada" szétverésével (1588).

Cervantes a kisnemességből származik, egy tönkrement ősi családból. Szülei, noha nem volt vagyonuk, jó nevelésben részesitették, már fiatalon azonban kénytelen saját maga eltartani magát. Hadi pályára lép s a törökök elleni lepantói ütközetben megsebesül. Olaszországban utazgat, visszafelé kegyetlen kalózok kezébe kerül. Tömlöcbevetve, megláncolva

kinozzák börtönőrei, akik nagy váltságdíjat remélnek, ő azonban nem hagyja megtörni magát. Nagy lelkierővel tűri a szenvedéseket s állandó halálveszedelemmel dacolva sem szűnik meg küzdeni szabadulásáért: végül is öt év mulva szabadon engedik. (1580.) Nyomorában, üldözöttségében a legkülönbözőbb mesterségeket űzi. A tehetségével annyira ellenkező foglalkozások s kétes helyzete ellenére módot talál arra, hogy megírja *Uj példázatait* és a *Don Quijotte* első részét, amely már megjelenésekor figyelemreméltó sikert ér el. (1605). Élete továbbra is küzdelmes. Befejezi a Don Quijotteot, melynek második része közvetlenül halála előtt jelenik meg.

A Don Quijotte — mint Cervantes a regény előszavában és a könyv végén jelzi — a lovagregények paródiája. A lovagregények — mint ismeretes — legendás hirű lovagok tetteit dicsőítették. Ami Cervantes művét ezektől a regényektől megkülönbözteti, az — realista jellege. Tagadhatatlan: a találékony hidalgó, Don Quijotte de la Mancha, a hű Sancho Pansa kiséretében rendkivüli, sőt valószinűtlen kalandokon megy keresztül. A mű ennek ellenére mélyen realista marad, mert nem képzeletbeli bűvészkedéseket, hanem valódi társadalmi viszonyokat tükröz. Don Quijotte, a tönkrement nemes, a deklasszált hidalgó lelkivilágát fejezi ki. A kialakulóban levő polgári társadalom számára a hajdani lovag haszontalán lény. Ha ő még nem is vette tudomásul, krónikása Cervantes nagyon jól tudja. Épp ezért tárgyilagosan rajzolja ezeket a lovagokat, akik nem jutottak el a történelmi fejlődés megértéséhez, akik nem akarnak szembenézni az elkerülhetetlen és közeli véggel, s nem képesek beismerni élősdi voltukat. A letűnt lovag a hűbéri rendszer központi alakja, aki az özvegyek és árvák szolgálatába állitotta kardját, küzdött hölgyéért, harcolt a becsület és az igazság, azaz a feudális erkölcs és katholikus vallás győzelméért, most átadja helyét a kalmárnak és az uzsorásnak. A kisnemesség, miután tönkrement, alkalmazkodik a városi élethez s a kereskedelmi tőke által ráerőszakolt lehetőségekhez. Don Quijotte élete egy örökre letünt hűbériség varázslatos álma és a kialakuló polgári rend, az idilli, de irreális mult és az idegen ellenséges, utálatos, de teljesen reális jelen közt szakad ketté.

Vajjon elfogadja-e a büszke hidalgó ezt a valóságot? Ha elfogadná, megszűnnék hidalgónak lenni. A hűbéri arisztokráciának, mint társadalmi osztálynak a menthetetlensége és az új rendhez való alkalmazkodása súlyos nehézségei diktálták Cervantesnek műve lirikus befejezését, ezek helyezték Don Quijotte homlokára a lehetetlen álmok és az előre elitélt vágyak költőies fénykoszorúját.

A Renaissance feltörekvő polgársága, amelyhez sokban Cervantes is hozzátartozik már, látta a hűbéri világ hanyatlását s torznak, elveszettnek itélte azt és a letűnt kor szalmabábjai előtt hatalmas kacajra fakadt. E nevetésnek két neve van: Gargantua és Don Quijotte, Rabelais és Cervantes. Mindketten a középkor végét hirdetik, mindketten új világfelfogást jelentenek De mig Rabelais — a harmadik rend törekvéseinek tobzódó kifejezése, a hűbéri világ könyörtelen szatirája — letaszitja a görcsösen kapaszkodó multat a semmiségbe, addig Cervantes gunyolódása tele van melankólikus keserűséggel. Humora elárulja fájdalmát. Rabelaisval szemben Cervantes maga is osztálya vesztett hidalgó, aki sajnálkozik és megbocsát. Szereti a halálra itélt nemességet, szereti, mert tudja, hogy az itéletet kimondták fölötte. Épp ezért Cervantes regényének nem az a lényege, hogy lovagregény paródia, hanem, hogy tiszta realista módon felfedez és leir egy olyan életmódot és osztályt, mely már magában is a mult paródiája. S jólehet a nagy társadalmi hajótörés tanuja, a gyöngédségnek és fájdalomnak milyen mérsékletes éleslátásával irja le viszontagságaikat! Mennyi szimpátiával beszél a letört arisztokratákról, akik

homlokuk verejtékével kénytelenek megkeresni kenyerüket (La ilustre Fragona) vagy amint a cigányok bolygó életére szánják magukat (Preciosa).

Shakespeare, aki egyidőben élt Cervantessel, szintén megörökitette a deklasszált arisztokrata tipusát. Mig azonban az ő Falstaffja fajtalan, részeges, önző fráter, aki csak saját személyével törődik és idegen tőle minden „becsületérzés", addig Cervantes az idealizált feudalizmus legnemesebb vonásaival ruházta föl Don Quijotteot. Miért nevetséges Don Quijotte, az igazságtalanságok megtorlója, harcai és küzdelmei közt? Mert az agonizáló osztályok makacsságával, melyek nem akarják tudomásul venni a történelem ítéletét, nem értette meg a saját anakronizmusát. Éltek valaha hatalmas lovagok, nagy kiterjedésű uradalmak birtokosai, pajzzsal, pallossal felfegyverezve, akik pompás paripákat táncoltattak és a legcsodálatosabb vállalkozásokat hajtották végre. Don Quijotte ezzel szemben szegény, sovány, öreg és magányos. Van pár hold földje s gazdagsága és gazdasszonya meg szolgája közt él. A pajzsa lemezpapirból készült, tőre rozsdás. Rosinante, mely az ő szemében túltesz Nagy Sándor Bucephalosán, csont és bőr csupán. Csatlósa Sancho közönséges paraszt, még lova sincs, csak egy dühös szamara. Quijotte nem óriásokkal harcol, hanem szélmalmokkal. Égve a jóttevés vágyától, csak bajt okoz, mindenütt, mint ünneprontó jelenik meg, akikkel találkozik, mind szabadulni akarnak jelenlététől, mert a Búsképű Lovag tolakodó idegen, sirból kikelt figura.

És Sancho Pansa? Mint Don Quijotte, ő is a feudális világhoz tartozik. Ő sem érti meg, hogy az uralkodó osztály az eltűnésre hivatott és egy másik uralkodó osztály hivatott helyettesiteni. Sokan Don Quijotteban az ideális lendületet, Sancho Pansában pedig a praktikus és reális világához való ragaszkodást látták. Felületes elemzés. Ha Sanchot nem is Don Quijotte szélsőséges fanatizmusa mozgatja, ha józan paraszti esze elől nincs is elzárva, hogy levonja a tanulságokat, amelyekkel a valóság urát sújtja, mégis nem kevésbé vakon ragaszkodik urához és a feudális rendhez. Mint Quijotte, ő is valami utópikus és patriarchális hűbérrendszerről álmodik, amelyben a jóságos ur és a hűséges szolga közt atyai viszonyok uralkodnak, valami olyan feudalizmusról tehát, amilyen a valóságban soha nem létezett. A feudalizmushoz való hűség korántsem jellemzi a 16. század parasztságát. Sancho szájából történelmileg elmaradt parasztrétegek beszélnek. Cervantes, mint a tönkrement nemesség irója, főleg ezeket ismerte.

Ha az irodalom az osztályharc tükre, ha minden művészi termék, még az is, amely legtávolabb esik a mindennapi élet esetlegességeitől, meghatározott társadalmi környezetbe ereszti mély gyökereit, csak néhány ritka zseninek adatott meg, hogy hiven fejezze ki korát. Ezek közt éles fénnyel ragyog Cervantes. Shakespeare-rel és Rabelais-vel két kor határán áll. A kapitalizmus mozgalmas és véres kezdeti emelkedésekor a középkor árnyain merengett. Általa egy pillanatra öntudatra ébredt az emberiség. Felejthetetlen vonásokkal rajzolta meg a hanyatló feudalizmust és ezzel objektive a feltörekvő polgárságot szolgálta, mely a múlt gátjai ellen küzdött. A szélmalom-szárnyak, amelyek földreteritik Don Quijotteot, azt jelképezik, hogy a bolygó lovagok kora lejárt s a kalmárok kora következik.

(Páris) *Jean Fieville*

AWDEJENKO ÉS REGÉNYE. A legujabb orosz regény *(A. Awdejenko: Ich Liebe.* — Malik Verlag) kellemetlen csalódást jelenthet annak, aki a cím után indulva a regényben tényleg a szerelem játékait szomjazza. Van szerelem is ebben a regényben, a majd 300 oldalas

könyv utolsó két oldalán megjelenik a nő és a férfi vállára hajtja a fejét. Nézik az eget, a futó felhőket, a tájat, a napot, de nem gügyögnek, még csak a cimszót sem mondják ki: „szeretlek." Helyette valami mást mutat a premier plan szövege. A nő csak ennyit nevet fel a férfira: „Gyönyörű az élet". Micsoda irtózatos élet ajándéka ez a mondat! Férfiélet, melyben ismeretlen az öröm, a nevetés, az otthon. És most a regényben az utolsó két oldalba sűritett szerelmi kicsengés: az öröm, a napfény realitása felperzseli az eddig volt életet. A változott életet szeretni lehet, szeretni kell és ezt ki kell és ki lehet orditani. Az élet, szerelem, munka egybeolvadó, egymástól el nem választható, másult jelentkezése bizonyitja, hogy az életnek, szerelemnek, munkának a föld egy hatodán kezd egyetemes érvényű új értelme lenni.

Ez a regény nem is regény. Mint minden igaz irás: kordokumentum. Az iró regénye, az iró önéletrajza. Az iróé, aki sohasem volt iró, az analfabétáé, aki nem is tudta, hogy a világon könyvek és betük is vannak. Awdejenkoé, aki szegénységbe pusztult, alkoholba züllött orosz munkáscsalád egyetlen életben maradt ivadéka. A széria-szegénység, alkohol, elzüllés — benne folytatódik: csavargó lesz, tolvaj, gyilkos, amig el nem éri a bezprizornik végzete. Hogy a gyilkosból, mint lesz lakatos és mozdonyvezető, azon a Skid után már nem csodálkozunk. A csoda itt is megismétlődik: Awdejenko, akinek mindenütt máshol törvényesen börtön és talán bitófa lett volna a végzete, itt megváltozott ember lesz: munkás, a munka orosz hőseinek egyike. Awdejenko regényének kulturhistóriai értéke: az egy élet folyamán megélt gyökeres változásnak a szembeállitása. A munkás sorsa a cári uralom idején és a munka megváltoztatott emberi értéke annyira ütik egymást, hogy szinte a valószerűtlenség határán mozognak. Egy kicsit kevesebb talán több lett volna. A nyomor és lezüllesztés fekete pokolszineit tul élesen állitja szembe mostani mennyországszerű valóságával. De ki vethet ezzért követ Awdejenkora, aki életével bizonyitja a pokol és ég földi létét, akit egy új társadalmi rend tényleg az elzüllés, a pokol torkából rántott ki. Awdejenko az ég és pokol különbségeit élte meg, aki így a dokumentálásnál természetszerűen nem igen törődhet a kevesebb több volna fegyelem-törvényével. E helyett még ráadást ad: egy álomjelenetben az egész múlt életét muzeumba raktározza — okulásra. Az ilyen — Awdejenkónál érthető — feleslegek a regény művészi szintjét sülyesztik, ahogy a megirás zökkenői még különböző stiláris hatásokra utalnak... de egy iró aki nemrég még analfabéta volt, tolvaj és gyilkos, irhat-e zökkenő nélkül. És regénye mégis európai irodalmi esemény, mert mindenkit meggyőző dokumentum egy másult élet embertmegváltó és művésztformáló erejéről.

(Stósz) *Fábry Zoltán*

IVAN OLBRACHT: KARPATALJAI RIPORTKÖNYVEI. A csehszlovákiai értelmiség zöme pár év óta egyre növekvő érdeklődéssel fordul a köztársaság egyik legsajátosabb és legkörülvitatottabb országrésze: Kárpátalja felé. Irók és művészek, társadalomtudósok és politikusok, etnográfusok és folkloristák egyre több figyelmet szentelnek ennek a földdarabnak. Beutazzák keresztül-kasul, tanulmányozzák viszonyait, élményeket, feldolgozandó anyagot gyűjtenek, megbámulják, mint valami exotikus tájat. És nem minden ok nélkül. Egy darab középkort talál itt a nyugatról idevetődő idegen, a tudatlanságnak és sötétségnek, a nyomornak és nincstelenségnek olyan méreteivel, amilyenekről sejtelme sem volt. De nem is lehetett, mert az elmaradottságnak, az állati sorban való megrekedtségnek oly' döbbenetes tényeivel talán sehol máshol nem találkozhat, mint itt. A társadalmi és gazdasági ellentétek ta-

lán sehol sem oly szembeszökőek, mint éppen ezen a földdarabon.

A Kárpátalján uralkodó viszonyokra vonatkozóan az elmult évtizedek során a sajtóban és a politikai élet fórumain egyre sűrűbben történtek utalások. A kárpátaljai sorsvalóság tarthatatlan voltára azonban a marxista kritika és látásmód eszközeivel elsőizben a volt pozsonyi Sarló tagjai mutattak rá, akik mintegy öt év előtti szociográfiai utjuk gazdag dokumentumanyagát a sajtó utján hozták nyilvánosságra. A Prágai Magyar Hirlapban és egyebütt közzétett helyzetfeltáró cikksorozatuk akkoriban nagy port vert fel mindenfelé. Az érdeklődést fokozta a Sarló 1931 szeptemberében Pozsonyban rendezett szociofotókiállitása, melyen Rosie Ney Kárpátalján gyűjtött képanyaga dokumentáris erővel mutatta be a nyugati imperializmus béklyójában vergődő Kárpátalja igazi arcát. Ahhoz a feltáró és helyzettudatositó munkához, melyet pár évvel ezelőtt a Sarló kezdett el, most szervesen kapcsolódik Ivan Olbrachtnak, a haladó cseh irógárda egyik legértékesebb tagjának nemrég napvilágot látott riportkönyve, mely noha nem lép fel egy összefoglaló kép nyújtásának az igényével, mégis felgöngyöliti a kárpátaljai életvalóság egész probléma-komplexumát.

Olbracht már régóta foglalkozik a kárpátaljai viszonyok tüzetes tanulmányozásával. Hosszú hónapokat töltött Kárpátalján az ottani nemzetiségi, gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális viszonyok megismerése és kielemzése céljából. Első riportjai *Zeme bez jména* (Névtelen föld) címmel jelentek meg pár évvel ezelőtt. Ezeknek mind a sajtóban, mind a politikai közéletben óriási visszhangjuk volt. A tulajdonképpeni érdeklődést Kárpátalja iránt azonban *Nikola Suhaj, loupeznik* (Suhaj Miklós, a haramia) című külföldön is nagy sikert ért regényével és ez évben megjelent *Hory a staleti* (Hegyek és századok. Praha, 1935) című riportkönyvével keltette fel.

Olbracht irodalmi munkássága érdekes bizonyitéka annak, hogy a leirt szó, a szavakba öntött valóság, milyen hatással van a tömegre. Itt emlitett két könyve hatása alatt valóságos „népvándorlás" indult meg Kárpátalja felé. „A nyár kezdete óta, de különösen július hónapban tömegesen érkeznek Kárpátalja festői vidékére a csehországi kirándulók, akik Uzsokot, Rahót, Jaszinát, a festői szépségü Ustyornát és az Olbracht-regényekből ismertté lett Kolocsovát keresik fel, közben meglátogatva a Kárpátaljai nagyobb városokat is. Csehországból az utazási irodák, de maga az államvasut is olcsó különvonatokkal járul hozzá az utazási kedv fokozásához..." (Magyar Ujság, Pozsony, 1935. júl. 17.) Természetesen nemcsak a természeti szépségek vonzzák az érdeklődőket, hanem elsősorban a „speciális" kárpátaljai társadalmi és gazdasági viszonyok, melyeknek pertraktálása a sajtóban és a politikai élet porondján állandóan napirenden van s ennek következtében azok az érdeklődés homlokterében állnak.

Az élesszemű riporter és a kulturált iró azonosult Olbrachtban, aki a marxi szociológia szemszögéből nézi és veszi taglalóra a kárpátaljai sorsvalóságot. Riportjaiban a szocialista realizmus keveredik a szürrealizmussal, ami különös egyéni ízt ad írásainak. Nagy erénye, hogy könyvében mindvégig meg tudja őrizni tárgyilagos hangját és elveti a hatáskeresés szentimentális szólamait. Hajszálfinom pontossággal rajzolja meg az egyes társadalmi osztályok helyzetét, szerepét és egymáshoz való viszonyát és konkrét tényekre támaszkodva, végső elemezésben kimondja, hogy a nép itt minden időben kizsákmányolt és sötétségben tartott tömeg volt, mely évszázadok óta őrlődik abban az egyenlőtlen harcban, melyet elnyomóival és az elemi erőkkel szemben folytatott és folytat ma is. És ezen a ponton válik a könyv a kárpátaljai állapotok őszinte és meg-nem-alkuvó helyzetjelentésévé. Természe-

tesen a hangsúly mindenütt a jelenen van, a múlt csak a történelmi folyamat dialektikus érzékeltetése szempontjából fontos.

Olbracht könyvében elvonul előttünk a népeknek az a nagy konglomerátuma, amely Kárpátalján él: ukránok, zsidók, magyarok, csehek, szlovákok, cigányok és németek, akiket a 18. században telepitett ide Mária Terézia Tirolból. A kötet befejező cikkében Olbracht alapos elemzését adja ezeknek a kárpátaljai egymásmellettiségbe került kis népcsoportoknak és felveti a kérdést: „Nincs-e földdarabnak egységesitő elve?" — s így felel rá: „Emberi igazság." — „Hogyan érhető az el?... harccal?" — „Nincsen ma más eszköz, mellyel ki lehetne írtani a földről az emberi igazságtalanságot."

(Losonc) *Sándor László*

EGY NÉP REGÉNYE. Valahol azt irták erről a könyvről, — *A csendes Don*-ról — hogy regényes néprajz. Az iró, *Michail Solochov* munkája műfaját ugyan regénynek jelöli, ám, ha valaki regényes néprajznak is véli, ezzel aligha tarthatja kevesebbre. A regényes életrajz műfaja után miért ne kaphatna figyelemreméltó helyet a regényes néprajz, amely az egyéni sorsnál sokkal bőségesebb, súlyosabb és jelentőségteljesebb összefüggéseket tárhat fel, egy egész nép életét, egy szélesebb közösség sorsát, tullépvén vele az egyéni életen, amely különben is csak annyiban számit, hogy maga is beletartozik a közösségbe. Most azt kellene hát elsősorban eldönteni, hogy Solochov A csendes Don-ban — amely első része nagy regénytrilógiájának — valóban regényt irt-e, ahogy könyvét jelöli és hogy a népi kollektiv történet keretében milyen kapcsolatot találnak a közösséggel könyvében az egyéni vonatkozások. A feladat nem lehet közömbös, mert ez a regény az új orosz irodalom legnagyobb hirnevű alkotása és épppen mert a szocialista irodalom értékálló darabjának tartják, kollektiv cselekményként mozgó története elsősorban az, amit vizsgálat tárgyává kell tennünk, lévén az a közhit, hogy a szocialista regény csak kollektiv cselekményű lehet.

Nos, legelsősorban ezzel a téves felfogással kell szembe szállnunk. A kollektiv cselekmény, tehát egy közösség életének összefoglalása, még távolról sem jelent szocialista irodalmiságot. Nem fogunk itt beleesni abba a rabulisztikába, mint a fasiszta ideológusok, akik kollektiv és kollektivista törekvések között oly' értelmű különbséget tesznek, mintha az egyik a fasizmusban, a másik pedig a szocilizmusban férne meg. A kollektiv cselekményt ez alkalommal nyugodtan úgy foghatjuk fel, mint minden eszmeiségtől mentes irodalmi formamegoldást, a közlésnek azt a módját, amely ha az egyéni sors romantizálásánál társadalmibb is, de még nem szocialistább. Egy regényt csak a belőle kiáradó világnézet tehet szocialistává, ha úgy tetszik kollektivistává, ám ép' ennyire kollektiv szemléletű, vagy szocialista lehet az egyéni sorsról irt regény is, ha felfedi azokat az összefüggéseket, amelyek a társadalomban kijelölik az egyén helyét.

Solochov a kozák népség életét irja meg regény formájában. Ezért irták meg róla, hogy regényes néprajz. A Donkozákok világa vetül elénk az iró üvegcsilláján keresztül, a Don-vidék kozáktelepeinek munkás és munkátlan napjai a muló hetek, hónapok és évek iramló száguldozásában.

Az iró, aki maga is kozákcsaládból származik, jól ismeri ezt a világot. Legalább úgy, mint Tolsztoj, aki ugyancsak könyvet szentelt a kozákoknak, de Solochovnál mindenesetre romantikusabbat. Solochov a falut is ismeri annyira, mint a másik szláv, a lengyel *Reymont*. A mi Don-kozákunk, aki 14 éves korában részt vesz a világháborúban, majd ifjuságát a polgárháború partizán harcaiban tölti el és a szocialista épit-

kezés közepette érik férfivá,ez a Solochov, aki a társadalmi ellentétek viharzó sodrában egy pusztuló régi és egy vajudó új világ határmesgyéjén lett iróvá — neve vagy öt évvel ezelőtt bukkant csak fel az irodalomban — a művészi kiegyensúlyozottság csodálatos bizonyságát nyujtja. A szláv iró óriások nyomában, amint árnyékként követi őket, úgy jő elő a távoli világból, hogy a helyükbe lépjen. Miként a negyedik rend, árnyékként követi a polgárságot, ez az iró is úgy halad a polgárság iróinak nyomában, átveszi a művészetüket, de eredményeiket továbbfejleszti. Reymont is egy egész falut elevenit meg. Olyan a könyve, mintha valamennyi lengyel paraszt életét benne keltené új életre. Még a szociális felismerései is világosak helyenként. Ám Reymontnak nincsenek következtetései. Regénye szereplőinek sincsenek. Solochov, aki árnyékként jő a nagy elődök nyomában, a Don-vidék képét úgy illeszti a nagy parasztregények burkába, mintha csak azok méhében született volna, az epika hömpölygő árján azonban egyre erőteljesebben szólal meg a maga hangján. Ez a hang néhol dermesztő erejű, szinte szétrepeszti a lenyügöző regényformát, amelynek maga is létét köszönheti. Az ember olvas és az új regény, amelynek lényege immár egészen más összetételű, az ize, a szaga is más, a kozákok társadalmán át, mint az egyre növekvő fergeteg közeledik egy új felismerés a társadalom igazságáról, amely eddig a nagy parasztregényeknek csak a mélyében elföldelve pihent. Amit Solochovtól ebben az első könyvben kapunk, az elsősorban ebben különbözik elődeinek könyvétől. Szinte magunk előtt látjuk benne megszületni a polgári regényből az új szocialista regényt, ahogy az elbeszélőforma tartalommal gyarapszik, akárcsak azok a szabadságkövetelések, amelyeket a polgárság fogalmazott meg egykor, de amelyet a negyedik rend bővitett ki a maga céljaira és használatára. Ám itt távolról sincs agitáció, sem propaganda. Ez már az a megért termés, amit aratni kell tudni. A szociális forradalom óta eltelt három periódus érlelte meg. Igy vált szocialistává szellemében és céljában.

A kozáktelepek életének sokszinű változata, amint megelevenedik a könyvben, avatja a munkát társadalmi regénnyé. Akárcsak Reymont. Solochov is családon keresztül hozza elénk a falu valamennyi lakóját. Ezeknek a társadalma a regényben csaknem társadalmi tükörképet kap, legalább is úgy érezzük, az a Don-melléki élet csak ilyen lehetett. Az iró minden szava hitelt érdemlően hat. Realizmusa életszagot lehel. Ennek a regénynek nemcsak szine és íze, de illata is van. Solochov nemcsak formákban és szinekben ábrázol, de még szagokban is orrunkba párologtatja a Don világát. A szagát is megismerjük a kozáktelepnek, a kozákoknak, a lovaknak és az asszonyoknak. A csendes Don-ban a valóságot kapjuk, néhol talán túl aprólékosan, másutt meg nagy vonásokban, ám mindenesetre olyan bőséges elbeszélő anyagban, hogy az szinte olykor az irói fantázia-gazdaság elpazarlásának tűnik és belőle kevesebb is elég volna egy regénykötethez.

Az egyéni sors, igy Grigorij kozáknak és szomszédja feleségének, Akszinja kozáknőnek nyugtalanitó történetében a kiemelkedő regényesség, a látszólagos kiemelkedés ellenére sem hat az egyéni érdekűség jelével. A tiltott szerelem a kozákok patriarchális életkereteiben vezet az első belső ellentmondáshoz, amely a szabad és alig civilizált társadalomban is kiütközik. A kozákságon belül alig lehet megmaradni szerelmi „erkölcstelenségben." Grigorijt eltaszitja az apja, gyűlöli megcsalt szomszédja, kinézi a falu. Akárcsak az asszonyt. Tehát elmegy dolgozni más faluba — idegennek. Kozák sorsában ez a legutolsó dolog. Itt azonban Grigorijtól is elcsábitják Akszinját, mégpedig a földes ur hadnagy fia. Grigorij ekkor már kozák a hadseregben. A szembeállás itt

már osztályellenes élt kap. A szerelmi történet társadalmi érdekűsége a maximumra emelkedik.

Ennek a Grigorijnak a sorsa azonban kozáksors, ő maga is osztozik mindabban a kozáktestvéreivel, amit rájuk rótt a társadalmi hovatartozandóság. Ha kell, katonáskodik. Ha kell, harcol a cárért és a hazáért. A békeévek leperegnek és elérnek 1914-hez. A kozákok hadbavonulnak. Apák kisérik táborba fiaikat. Háború. A Don-vidék majd minden kozákja, a regény majd minden férfialakja, mint a fergeteg száguld bele a nagy viharba. Ám közeledünk 1917-hez. Az agyak mintha tisztulnának. A kozák fanatizmus is elernyed. Uj, bár még homályos felismerések ködlenek elő. Grigorij is egy napon azt kérdezi Gavans géppfegyverestől: „Magyarázd meg, hogy van az, hogy a háború egyiknek hasznot hoz, a másik meg elpusztul bele?" — És amikor Grigorij ott áll. kimosdatva, sebesülten a hadikórházban és egy fenséges vendég ágyról-ágyra szentképeket osztogat és hangzanak a sztereotip közönyös kérdések és a rövid feleletek: „Parancsára, fenség!" és „Nem, fenség!" — Grigorij ilyeneket gondol: „Hát ők azok, akik miatt el kellett hagynunk a falunkat? Fájó szemének pillantása a kinyalt tisztekbe fúrodott, fáradtan, zavarosan pihent meg a fenséges vendég petyhüdt arcán. Milyen kövérek! Hogy' fénylenek! És mikor a fenséges ur feltette a szokványos kérdését Grigorij György keresztes kozáknak, az nem birt uralkodni magán és hebegte: „... Én... nekem... vizelnem kell... Fenséges uram... vizelnem kell..."

Solochov odavetett epizódjai olykor messzi távlatokat tárnak fel, pedig néhol csak egy félmondat az, amit elejt és mögüle egy ellentétes világ elfojtott viharának könyörtelen szele csap felénk. Igy tűnik elébünk Buncsuk, egy elvárosiasodott kozák, aki önként vonult be katonának, hogy megismerje a haditudományokat. A parancsnoka egy napon megkérdezi, hogy mihez kezd a háború után: „— Valakinek le kell aratni a vetést... — feleli az — én pedig... én majd nézem..." „Hogy érti azt" — firtatja a hadnagy. — Buncsuk igy felelt: „Ismeri hadnagy ur a mondást: „Aki szelet vet, vihart arat". — „Ne képekben beszéljen. Mondja meg világosan, hogy mit gondol." Mire Buncsuk: „Ennél világosabban nem lehet." A tudatos szocialista iró vezeti ilyképpen a regény cselekményét. Sehol egy erőszakolt mondat, egy agitativ hang. Tiszta irodalom és szintiszta művészet és a mellett világos szocialista szándék. A könyv ezzel a tartalmi gazdagodással lépi túl a világiradalom nagy parasztregényeit.

A csendes Don csaknem tökéletes egészet nyujtó első kötete után nagy érdeklődéssel várjuk a regény második kötetének magyar fordítását is. *Ujvári László*

HAJRA cimen jelent meg magyarul Valentin Katajev regénye, az Atheneaumnál. A Hajrá keletkezési ideje Moszkva 1931—32. A szerzőt ismerjük. Emlékezünk a *Sikkasztók*-ra, erre a kitünő szatirikus regényre, amelyben a szovjet-bürokráciát pellengérezi ki. Szélesebb rétegekhez azonban inkább a *Kör négyszögesitése* cimű darabjával jutott el. A berlini bemutató után azt irta e darabról egy kritikus, hogy „szerzőjének vannak legalább olyan jó dialógus ötletei, mint ama bizonyos Bernard Shawnak". Ez a szinpadi szatira épp úgy, mint minden más szovjet szatira a polgárság körében ugyanazt a véleményt hivja ki, amit a „Hajrá" előkelő kiadója is kolportál. A könyv fedőlapjának behajtott részein útmutatást kap az olvasó a könyvhöz és megtudja, hogy az Atheneaum lektora szerint „a szerző már nemcsak a Szovjet Oroszországban letűntnek hitt világ eszményeiben, de a saját világának az

eszményeiben sem hisz." Persze, mondja a lektor, az a főértéke, hogy az ottani állapotok visszásságait és lehetetlenségeit mutatja meg. A lektornak igaza van. Ez a főértéke, de talán nem is kell magyaráznunk, hogy nem azért ez a főérték, hogy belőle a regressziv kritika és hangulatcsinálás ama bizonyos régen várt és be nem következett csődöt igazolja, hanem azért, mert ennek a kritikának a maga idejében és a maga helyén meg van a maga dialektikus értelme, mely bizonyos állapotokon, bizonyos változtatást követel. — Különben az Atheneaum még azzal bocsájtja útnak a könyvet, hogy Katajev a humorista ugyanazt végzi a mai Oroszországban, amit Gogolj végzett a cári Oroszországban, a *Holt lelkek*-kel és *a Revizor*-ral. Az antidialektikus gondolkodás ilyenkép' szükségszerűen összeforr a megtévesztéssel, az elhomályositás szándékával és a félrevezetéssel. Az ártatlan olvasó helyes perspektivák helyett destruáló ötletet kap. Mert ha Katajev ugyanaz volna a mai Oroszország számára, mint aki Gogolj volt a cári Oroszország számára, akkor Oroszországból legalábbis már el kellett volna menekülnie, mint ahogyan Gogoljnak kellett menekülnie társadalmi kritikája miatt. Gogolj üldöztetésének oka, hogy az Oroszországban meghonosodó kapitalizmus kezdetén oly' jelenségeket vesz éles nyelvére, amelyek a polgári társadalom mindennemű és lényegbevágó kritikájához adnak anyagot. Gogolj Csicsikovjában egy pillanatig sem hiszi „megváltónak" vagyonszerzési ösztönét és azt a módot, amellyel a feudálizmus hátán nagybirtokosként tovább akar jutni. Gogolj *eleve nem hisz* a kapitalizmus és a polgári társadalom alapjában. Szemében a magántulajdon eszméje és berendezése a nevetséges, — tehát bizonyára a nem is kivánatos. Valentin Katajevnél viszont ép' a tulsó oldaláról jelentkeznek a dolgok. A magántulajdon legyőzött lényegén túl, már csak azok ellen a sallangok, maradványok és kinövések ellen irányitja fulánkját, amelyek az új termelési feltételek között is nemkivánatosan maradtak a multból. Ez persze semmiféle logika szerint sem jelentheti azt, hogy szerzőnk hitetlenül állna azzal a társadalmi és termelési renddel szemben, amelynek keretein belül az Atheneaum kiadásában megjelent regény anyagához hozzányul. „Rohanni, dolgozni, veszettül, vadul, nem törődni vele, hogy az emberek közben nyomorékká válnak, kezük, lábuk lefagy, vagy ott pusztulnak maguk is a 40 fokos hidegben. A betongátnak tavaszra készen kell lenni. Az egyén nem számit, fő a cél, a beton, a cement, az aszfalt, az ipari termelés, — hogy közben, mint egykor a piramisok épitésénél ezer számra pusztul az állati sorsra kárhoztatott ember, ki bánja?" Ez az idézet is a regény borítólapjáról való — az olvasó irányitására. A régi recept ez: az Egyén, az Ember siratása s a közös termelési mód azonositása a rabszolga termeléssel. A szerző bizonyára nagy csodálattal olvassa majd ,hogy a legelőkelőbb magyar kiadó milyen bornirt sugalmazásokkal ajánlja művét. A közös termelés hőseinek tényleg lefagy a lábuk gátépités közben, s talicskázás közben tényleg húsig leszárad a bőrük, de semmiképpen sem azért, mert ostorral állnak mögöttük a munkafelügyelők. A Hajrá-ban azért történik mindez, hogy az ázsiai szteppében a föld gyomrába vájó Kuznecki munkássereg leverje a betonöntés charkovi rekordját. Charkov tegnap 340 keverékből öntött betonlemezeket egy váltás ideje alatt és ma Kuzneck egy váltás alatt 402 keverékkel leverte a charkovi rekordot. Fölmerül a kérdés, megengedhető-e a külföldi gépek túlterhelése, a „francia birkózás" érdekében, ahogy a versenytermelést a gunyolódók nevezik? Vagy rekordot kell teremteni a betonöntésben, ami meggyorsitja a kakavicsszállitást, a cement gyártást, szükségessé teszi a kiöntött cementlapok gyorsabb feldolgozását? A rekordot más szemmel nézi a bü-

rokrácia és más szemmel a termelés közvetlen részesei. A rekord felállitói tisztában vannak azzal, hogy az eredmény nem a „francia birkózás" eredménye, mint ahogy az ellenségek gunyolják, hanem az a mechanikai értékü termelési tényező, amely minden vele összefüggő tényezőt fokozottabb résztvevésre kötelez a termelésben. E körül a mag körül sorakoznak fel a kuznecki telep emberei, a brigádok katonáitól a munkavezetőkig, igazgatókig, külföldi mérnökig és amerikai kirándulókig. 24 óra alatt szerelmek, születések és sorsok dőlnek el. Felállitanak egy rekordot, amelynek keresztülvitelében se elemi erő, se szabotázs nem gátolhatja meg a termelő akaratot. Ott látjuk az irót, az ujságirót, amint kavicshordással járul hozzá az eredményhez, látjuk az amerikai mérnököt, aki rubeljei halombarakásával már majdnem célhoz ért, amikor az utolsóelőtti pillanatban jelentik az ujságok, hogy a legbiztosabb amerikai bank, amelyben a pénzét tartotta csődbe ment. Látjuk a munka szabotálóit, akikről végül is kiderül, hogy osztályeredetük játsza a főszerepet elzüllésükben, amely a kapzsi harácsoláson keresztül egész az összeroppanásig és a gyujtogatásig viszi őket. Egyáltalán tisztán kiviláglik a regényből, hogy irója szinte romantikus lázzal glorifikálja a termelés hőseit és szatiráját, amely a hibákkal szemben megértő, azok ellen forditja, akik önös céljaik felhasználásával tudatosan a bürokratizmus mögé rejtőznek s akiknek benső közük a termeléshez nincs.

Az expresszionista stilmodorában páratlan tempójú könyv felületesen nézve talán szétfolyó módon dobja bele az eseményeket a verseny 24 órájának malmába, de végeredményben szigorúan összetartozik minden: a körök és vonalak koncentrikusan egy pontba futnak össze: a közös termelésbe. A regény összefüggő egészt mutat, bár feltételezhető, hogy az emlitett kiadói sugalmazások szellemében bizonyos részek elsikkadtak a magyar forditásban. Maradéktalanul megmarad azonban az olvasóban az a benyomás, hogy semmi sem áll meg, állandó érvényű tételek és eredmények is csak annyiban léteznek, amennyiben változást és változtatást jelentenek. Tegnap Charkov 340 keverék, ma Kuzneck 402 keverék és holnap Cseljabinszk 504 keverék. A minőség pedig mindenütt kitünő.

Katajev könyve egy történelmi szakasz lényegének megismeréséhez legalább olyan közel hoz, mint amilyen közel hozta Gladkow *Cement*-je az olvasót az új Oroszország egy más szakaszának megértéséhez. *Méliusz N. József*

VARGA KATALIN REGÉNYE. Kellemes meglepetés volt számunkra Molnár Ákosnak *A császár dajkája* cimű könyve. 600 oldalas történelmi regény — a történelmi regények poros egyhangúsága és terjengősége nélkül. Mindvégig lebilincselő, lüktető atmoszféra, átfogó korrajz, plasztikus alakok, szines meseszövés. A történelmi regény általában — a ma problémája elől menekülést jelenti. Hisz' valóban kényelmes álláspont a jelent tudomásul se véve elmerülni, beletemetkezni a tűnt korok szellemébe. Ezért irják ma tömegével a történelmi regényeket. Ezzel szemben úgy látjuk, hogy Molnár Ákosnak ez a munkája nem a problémák elől meghátrálást, hanem az alapproblémákba kapcsolódást, a történelmi események helyes meglátását jelenti. Molnár Ákos eddigi irásaiban a kispolgári élet levegőtlenségét, tartalmatlanságát, kilátástalanságát, az élet mai formájától elforduló, menekülő embert ábrázolja s az elégedetlenség tudatos és tudatalatti motivumait tárja fel. Mostani regénye fejlődést, szinte határozott tisztulást jelent.

Varga Katalin rokonszenves alakjával Aradi Viktor: „Catarina

doamna noastra" című életrajzából valamennyire megismerkedhettünk ugyan, de e „Jeanne d'Arc"-i téma inkább szépirodalmi feldolgozást igényel. Varga Katalin alakja már rég vár regényfeldolgozásra. Molnár Ákos a könyvhöz fűzött megjegyzésében elmondja, hogy: „Marczali Henrik „Nagy Képes Világtörténetét" lapozgatva a XII. kötet 208. oldalán megragadta figyelmemet egy mondat: „A hegyi románok közt 1846-ban egy Varga Katalin nevű asszony, Ferdinand császár dajkájának mondva magát, szinte királyi hatalmat gyakorolt." Kutatni kezdtem, ki ez a nő. És csakhamar feltárult előttem csodálatraméltó szereplése. Elhatároztam, hogy regényt irók róla. Regényt és nem életrajzot, mert magánéletét kellő adatok hiján jórészben csak következtetésekre építhettem fel." És ezek a következtetések helytállók. Életteljesen, elhihetőn, lélektanilag indokoltan tárul fel Varga Katalin élete. Látjuk, mint gyermeklányt, mint az egyetlen „nemeskisasszonyt" a jobbágygyerekek között; már ekkor megismerkedik a jobbágysorssal, a robot, a dézsma, a deres szörnyűségeivel. Gyermeki kérdezgetéseire a válasz mindig csak az, hogy ez mindig volt és mindig lesz. Katalin nem elégszik meg evvel a magyarázattal; már ekkor küzd a meghunyászkodás ellen és már ekkor kiáll az elnyomottakért. Aztán látjuk Katalint, mint felserdült lányt, kinek sugárzó értelmessége feszélyezi, elriasztja a férfiakat — merthát bármilyen szép is ki kivánná feleségnek —" a feleség ne legyen okosabb az uránál, hanem nézzen fel rá, érezze fölényét és hatalmát". Aztán mégis férjhezmegy, egyetlen kérőjéhez, egy hozzá semmiben nem illő férfihez. Jótékonykodásban, beteggyógyitásban, olvasásban éli ki magát. A boldogtalan házaséletben vivódó asszony hamarosan özvegységre jut. Közvetlenül ismerkedik meg a nélkülözéssel, ide-oda veti a nyomor. Varrónő, társalkodónő, nevelőnő. Véletlenül sodródik a bányavidékre és véletlenül, de mégis mélyről determináltan válik a nyomorgó román bányászok védőasszonyává. Élete ezentúl egybeforr a jogfosztott bányászok életével, szabadságtörekvéseivel. Megismerkedik a jogtalan szolgáltatásokkal, az aranycsempészés és aranybeváltás visszaéléseivel, az örmény haszonbérlők és kocsmárosok visszaéléseivel, az álarcos nagyurak és uradalmi tisztek szipolyozásával — a zordon bányavidék minden nyomoruságával. Leszáll a bányákba, ellátogat a bányászviskókba, barátságosan beszélget mindenkivel, tanácsokat ad, sőt! biráskodik és később még prédikál is. „Valami mesebeli köztársaságot szeretne megvalósitani a vidéken, a jólét és boldogság földi paradicsomát..." Iskolákat akarna szervezni, orvosokat hivni, hogy letörjék a vajákos nénék hatalmát; utakat szeretne épiteni és a bányákat felszerelni modern angol bányászati eszközökkel. Persze utópista álmodozása nem valósulhatott meg. Hiába szövegezett kérvényeket, hiába járt kétszer is Bécsben — kapott igéreteket, elért pillanatnyi eredményeket, de a jobbágyság felszabaditását nem ő, hanem a 48-as forradalom tömegereje kényszeritette ki. Varga Katalin ezt már nem érte meg. Ferdinand császár biztositotta ugyan, hogy bántódás nem érheti, de a megyei urak mégis kézrekeritették. Tömlöcbe kerül. És innen nincs szabadulás! Iratai elkallódnak és csak 1851-ben — 4 évi vizsgálati fogság után kerül tárgyalás alá ügye. Három hónapi fogházra itélik. A börtönben eleinte ir: naplót, költeményeket, aztán mindjobban megtörik, hallucinációi, viziói vannak, vallásos extázisba esik. Mikor kiszabadul réveteg mosollyal, furcsa kéztartással ténfereg ide-oda, a havasok felé vezető utat keresi — és a havasok virága, ahogy nevezték — ott fagy meg a havasok felé vezető országuton. Ennyi a regény nyersanyaga! Persze a könyv ennél sokkal többet ad Varga Katalinból, az örökasszony lelki gyötrődéseiből és általában a forradalmárnők vivódásaiból, megtorpanásaiból, ujrakez-

déseiből. Katalinon néha átfut a kivánság egybeforrni egy-egy megkivánt férfival, ha közben „ebek harmincadjára jut is a bányászok ügye". Néha úgy érzi, hogy még ma itthagyja „ezeket a hórihorgas, vérszomjas csirkefogókat" és elmegy Bécsbe a későn rátalált férfihez, feleségnek és anyának. De aztán mégse megy! — úgy érzi, hogy tőle függ e nagy embercsoport jóléte, szükségesnek, pótolhatatlannak érzi magát. „Kétféle boldogság van" — mondja — „az egyik a személyes, a nyers öröm boldogsága, a másik a lelkiismeret nyugalma." A cél pedig szerinte „minél nagyobb tömegeknek minél több jót okozni." És mégis boldogtalan Varga Katalin, — az egyedüllét nyomasztó érzése egész életén végigkiséri. Élete a hegycsúcsok magányos élete. Sokszor szeretne leszállni az oromról és élni eleven asszonyként, egy férfi oldalán. De a börtönben irt memoirjában mégis azt vallja, hogy „nem bántam meg semmit és ha kell, újrakezdem. Soha el nem tántorodtam az utról, melyet lelkiismeretem parancsolt. Mert többet jelent-e egy valakihez tartozni életre-halálra, mint egy néptömeggel egybeforrni?" Hogy miért nevezte a vidék Varga Katalint a „császár dajkájának" — annak magyarázatát a könyv úgy adja, hogy Katalin számolt azzal a babonás áhitattal, mely a császár nevét övezte és a népi képzeletre akart hatni, akkor, amikor magát a császár dajkájának mondta.

Molnár Ákos regénye azonban nemcsak a női lelket, hanem a történelmet is boncolgatja — nemcsak Varga Katalin életének 30—40 évét pergeti le előttünk, hanem egyben a történelmi fejlődés 30—40 évét is. Metternich korának nyomasztó sötétségét érezzük. A nyugati reformeszmék, az európai forradalmak szelleme csak lassan tör be a Habsburg birodalomba. A nyugati államokban mindenütt eltörölték már a jobbágyságot akkor, amikor a magyar és erdélyi diétákon csak végnélküli viták folynak a jobbágyság felszabaditásáról. Betekintést nyerünk az aulikus légkörbe, a bürokrácia utvesztőibe, a hivatalnokok üzelmeibe, a vallási és nemzetiségi torzsalkodásokba, a nemesség, a parasztság és a feltörekvő polgárság osztályhelyzetébe. Feltárul előttünk a városok és a falvak multszázadbeli élete. Látjuk a vándor-patrioták törekvéseit és halljuk a konzervativok jelszavát, hogy „Erdélynek nem lehet szabad urbéri törvénye". — Mégis fejlődnek az események. Molnár Ákos művészien ábrázolja e fejlődést. A történelmi eseményeket mindig találóan szövi össze és később helyes meglátással választja külön Varga Katalint életétől.

(Budapest) *Mándy Teréz*

SZINHAZ ÉS MUNKASOSZTALY címen jelent meg a Szegedi Fiatalok kollégiumának szinpadkönyvtárában ujabban *Hont Ferenc* egy tanulmánya. A tanulmány magyar nyelven első izben ad összefoglaló képet a csődbejutott polgári szinházról s az ezzel szemben támadt munkás-szinszinház kisérletekről, illetve: a munkás- és a polgári-szinház viszonyáról. Hont onnan indul el, hogy a szinház csődje már azokból az ellentétekből következik, hogy a polgárság nem maradhatott hű saját eszméihez, bár ezeknek köszönhette a hatalmát. Ugyanakkor a nagytömegek — — akik pedig a kapitalizmus gesztenyéjét kikaparták — nem jutottak el a szinházhoz: illetve csak a könnyű, vidám szórakozást keresték abban. Érthető így, ha a gazdasági és politikai ellentétek rohamos fejlődésével a munkásság soraiban feltámadt ezen a téren is a változtatás szükségessége, a polgárság viszont a meglevő állapotok konzerválására törekedett. A változtatás szükségérzete természetesen az osztályöntudat és az osztályellentét érzésével járt s a politikai küzdelemben jut elsősorban kifejezésre, ezért a művészi megnyilatkozásban is a politikáé a vezérszólam.

1890-ben a szocialista törvény felfüggesztésekor megalakult Berlinben, haladó értelmiségiek és művészek közreműködésével a *Freie Volksbühne*, melyhez három évtized kulturtörténete fűződik. Az ebből — Franz Mehring vezetésével — kivált *Neue Freie Volksbühne* már az első német tőkésvállalkozó nélküli szinház, mely azonban még mindig azokat a darabokat játsza, melyeket a magánszinházakban is előadnak. A termelés rohamos fejlődése, s a proletáriátus ezzel együtt járó felduzzadása és egyre fokozódó aktivitása ebben a vonatkozásban is lassan szakit a szociáldemokrácia gyakorlatával. Igy jön létre az anarchiába fuló polgári szinpadkulturán túl az osztályküzdelem fegyveréül szolgáló munkásszinház a maga iróival, szinészeivel, Oroszországban Meyerhold, stb., Németországban Ervin Piscator és mások jelentkeznek a munkásság eszmevilágának és életszemléletének megfelelő szinpadi megnyilatkozásokkal. Előtérbe kerül a tendencia. A szinpadi kifejezés hármas szabálya az aktivitás, a közérdekűség és a tömöritettség lesz. A szindarabhiány régi darabok ujraértelmezését teszi szükségessé, s ez ujraértelmezést a tendencia szentesiti. Az Az így kialakult politikai szinház persze kihat a polgári szinházra. A kettő azonban összeegyeztethetetlen. A politikai szinház csakhamar a hatalomért folyó harc kifejezője, mire a fasizmus szakaszába sorakozó polgárság a maga regressziv politikai szinházait teremti meg. Viszont, hogy ez hova vezetett, azt a következők igazolják: Berlinben 1932 folyamán 40 szinház közül husz bezárt s a hét állami szinház közül csak kettő játszik. Mig 1928 folyamán Németországban huszonnyolc szinház zárt be, addig 1932-ben több, mint hatvan. 1933-ban a munkanélküli szinészek, szinpadi alkalmazottak száma tizenkétezer; az alkalmazásban levők fizetése 1929-től 29—75 százalékkal csökken. Világos, hogy ily körülmények közt a német munkásság szinjátszása teljesen megszűnt. Ez azonban korántsem jelenti szerepük és átalakitóhatásuk megszűnését a szinpadművészet további fejlődésére. Franciaországban egyre-másra alakulnak ilyen szinjátszó csoportok. Angliában már 1932-ben harminc csoport működött, az Egyesült Államokban is számuk egyre szaporodik. Hollandiában a huszonhat csoport játszik, Csehszlovákiában *E. F. Burian* D. 34 nevű politikai szinházában Piscator előadásai támadnak fel. Az adatok közül hiányzik a magyarnyelvű munkásszinpad kisérletek (a szlovenszkói magyar munkás és parasztszinházak mellett a newyorki Magyar Kulturszövetség munkásszinháza, stb.) küzdelmeinek felmérése. Hont Ferenc különben a szinjátszás jövőjét a munkásszinjátszás jövőjével azonositja.

(m. n. j.)

KORUNK HIREI

HELYREIGAZITÁS

Balogh Edgár, a Korunk julius—augusztusi számában megjelent vezető tanulmányában személyemmel kapcsolatban azt állitja, hogy én a Masaryk Akadémia tagja vagyok. Ez az állitás nem felel meg a valóságnak, mert nem vagyok a jelzett kulturintézmény tagja s ezzel megdől e téves állitással erősitett következtetés, miszerint osztoznék ez intézmény valóságködösitő munkájában.

JÓCSIK LAJOS

CSEHSZLOVÁKIAI ELŐFIZETŐINK FIGYELMÉBE!

Lapunk csehszlovákiai kiadóhivatalának vezetését munkatársunk, Sándor László (Lucenec, Komensky-u. 9) vette át Fábry Zoltántól, aki továbbra is a lap csehszlovákiai szerkesztője.